

Тимохова Г. Б.

ФІНАНСИ, ГРОШІ ТА КРЕДИТ

Тимохова Г. Б.

ФІНАНСИ, ГРОШІ ТА КРЕДИТ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК
для студентів вищих навчальних закладів

Р е ц е н з е н т и :

д.е.н., професор кафедри економічної теорії Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» Нечипорук Л.В.

д.е.н., доцент, завідувач кафедрою міжнародних економічних відносин та фінансів Харківського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету Колупаєва І.В.

к.е.н., доцент кафедри економіки та права ХГУ «НУА» Цибульська Е. І.

Т Тимохова, Галина Борисівна.

Фінанси, гроші та кредит: навч. посіб. для студентів ВНЗ / Тимохова Г. Б.: Нар. укр. акад. – Харків : Вид-во НУА, 2018. –604 с.

У навчальному посібнику розглянуто сутність фінансів, фінансової системи, грошей та кредиту, їх функцій в суспільстві, роль в процесі становлення ринкової економіки, склад кредитної системи і функцій її окремих компонентів, а також актуальні проблеми грошового обороту та кредитування. Практичні завдання містять контрольні запитання, тести та ситуаційні задачі. Завдання дають змогу узагальнити теоретичний матеріал та поглибити його розуміння, частково апробувати навички, застосовувати управлінський інструментарій на практиці. Викладений матеріал спонукає до організації аудиторної та самостійної роботи студентів в умовах кредитно-модульної системи, сприяє зміцненню практичних навичок і вмінь. Може бути використаний студентами вищих навчальних закладів.

ВСТУП

Фінанси відіграють надзвичайно важливу роль у суспільстві. Вони формують його життєздатність, його потенціал, забезпечуючи при цьому реалізацію поставлених кожною людиною, кожним підприємством та державою в цілому завдань і цілей. «Фінанси, гроші та кредит» є фундаментальною нормативною дисципліною, яка формує фаховий світогляд майбутніх економістів.

В умовах ринкових відносин фінанси використовуються державою як ефективний регулятор усіх сфер економічного життя суспільства. Практично всі економічні інструменти господарювання (ціноутворення, оплата праці, комерційні розрахунки, інвестиційна діяльність, кредитування, бухгалтерський облік тощо) пов'язані з фінансами. Тому курс «Фінанси, гроші та кредит» має міжгалузевий характер. Він вивчається студентами після ознайомлення із загальнотеоретичними економічними дисциплінами, такими як «Основи економічної теорії», «Історія економічних учень», «Економічна історія», «Економіка підприємства» та ін., що дає змогу закріпити вже набуті знання і поглибити професійну підготовку фахівців економічного профілю.

Теоретичний зміст предметної області ґрунтується на поняттях, категоріях, теоріях і концепціях фінансової науки, які визначають тенденції і закономірності функціонування й вдосконалення механізмів функціонування грошей в ринковій економіці та принципів кредитування, а також володіння методами аналізу й оцінки грошової та кредитної політики в Україні.

Засвоєння теоретичних засад фінансових відносин створює ту основу, на якій базується вивчення прикладних фінансових дисциплін, які розкривають конкретні питання організації фінансів у різних ланках фінансової системи.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є сутність фінансів, грошей та кредиту, їх функцій в суспільстві, роль в процесі становлення ринкової економіки, склад кредитної системи і функцій її окремих компонентів, а також актуальні проблеми грошового обороту та кредитування.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми у здобувачів вищої освіти має бути сформована наступна *інтегральна компетентність* - здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у галузі функціонування грошей в ринковій економіці та принципів кредитування, а також володіння методами аналізу й оцінки грошової та кредитної політики в Україні в ході професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування окремих методів і положень фінансової науки та характеризується невизначеністю умов і необхідністю врахування комплексу вимог здійснення професійної та навчальної діяльності.

Навчальний посібник з дисципліни «Фінанси, гроші та кредит» призначений для більш ефективного вивчення студентами матеріалу, а також для самостійного вивчення матеріалу студентами економічного факультету.

Графічний метод подання інформації у вигляді таблиць, рисунків та схем істотно спрощує засвоєння студентами значного обсягу навчальної інформації, бо включає ще додаткове наочне сприйняття матеріалу, яке значно посилює осмислення матеріалу, що подається лектором.

Для різнобічного, ґрунтовного засвоєння та перевірки знань студентів у посібнику, а саме у практичному його аспекті, пропонується підхід, який ґрунтується на використанні для ознайомлення коротких теоретичних відомостей, контрольних запитань, тестових та ситуаційних завдань до кожної теми. Пропоновані послідовність, кількість та структура виконання практичних робіт мають рекомендаційний характер і можуть змінюватися залежно від кількості годин, відведених для занять, та обсягу пройденого теоретичного матеріалу для студентів відповідних форм навчання.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Сутність та функції фінансів

Предмет науки про фінанси. Фінанси – специфічна форма суспільних відносин, підсистема економічного базису. Фінанси як економічна, вартісна, розподільна, історична категорія. Специфічні ознаки фінансів, характерні риси та суспільне призначення. Функції фінансів: розподільча, контрольна, регулююча. Сутність і джерела формування фінансових ресурсів. Централізовані та децентралізовані фінансові ресурси. Фінансові ресурси держави, підприємств і населення.

Тема 2. Фінансова політика та фінансовий механізм

Фінансова політика - складова частина економічної й соціальної політики держави. Стратегія й тактика фінансової політики. Мети фінансової політики. Види й типи фінансової політики.

Політика економічного росту. Політика стабілізації. Політика обмеження ділової активності. Фінансові стабілізатори.

Фінансовий механізм як сукупність форм і методів організації фінансових відносин. Роль фінансового механізму в реалізації фінансової політики. Складені елементи фінансового механізму. Фінансове планування: сутність, принципи, методи, завдання. Фінансові методи, важелі. Система фінансових планів, їхня характеристика.

Тема 3. Податкова система держави

Сутність, призначення та необхідність податків. Функції податків. Характерні риси податків, відрахувань і платежів. Взаємозв'язок з іншими розподільчими категоріями (кредит, заробітна плата, собівартість, ціна).

Елементи податку. Принципи оподаткування. Класифікація податків. Прямі податки. Непрямі додатки. Об'єктивна необхідність податкової системи. Поняття податкової системи і методи її побудови. Структурна побудова податкової системи. Податкова система України, основні етапи її становлення. Податкова політика.

Тема 4. Сутність, призначення й роль бюджету держави

Сутність бюджету як економічної категорії. Призначення та роль бюджету держави. Об'єкти і суб'єкти бюджетних відносин. Функції бюджету. Бюджет як основний фінансовий план держави. Провідна та координуюча роль бюджету у

системі фінансових планів. Показники стану бюджету – бюджетний надлишок і бюджетний дефіцит. Чинники впливу на бюджетну політику. Бюджетний механізм

Тема 5. Бюджетний устрій і бюджетна система.

Структура та принципи побудови бюджетної системи України . Принципи побудови бюджетної системи. Бюджетний процес, його складові елементи та регламентування. Фінансові ресурси місцевого самоврядування. Поняття фінансової автономії та показники її рівня. Взаємовідносини між ланками бюджетної системи, їх форми та організація. Особливості державного бюджету на поточний рік. Бюджетне регулювання. Бюджетне субсидіювання та його види: субсидії, субвенції, дотації.

Тема 6. Бюджетний дефіцит

Бюджетний дефіцит. Поняття і причини виникнення. Стійкий і тимчасовий бюджетний дефіцит. Методи розрахунку бюджетного дефіциту. Проблеми скорочення і можливі джерела покриття бюджетного дефіциту. Соціально-економічні наслідки бюджетного дефіциту. Управління бюджетним дефіцитом, фіскальний дефіцит, монетизація бюджетного дефіциту, державні запозичення, фіскальні правила та бюджетні обмеження. Джерела фінансування дефіциту бюджету та їх класифікація. Методи обмеження та шляхи скорочення дефіциту бюджету.

Тема 7. Місцеві фінанси

Сутність місцевих фінансів, їх склад і роль у здійсненні політики зміцнення економічної самостійності адміністративно-територіальних формувань. Фінансові ресурси місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування. Склад доходів місцевих бюджетів. Закріплені доходи. Збалансування місцевих бюджетів. Фінансування місцевого господарства. Бюджет розвитку місцевих бюджетів. Позички місцевим бюджетам. Обслуговування боргу місцевих рад.

Тема 8. Державний кредит

Суть і значення державного кредиту. Особливості фінансових відносин, що формують державний кредит, його суб'єкти. Об'єктивна необхідність і можливість використання державного кредиту. Вплив державного кредиту на

стан грошового обігу в державі. Відмінності державного кредиту від банківського. Форми та види державного кредиту.

Види державних боргових цінних паперів, їх характеристика та законодавче регулювання. Емісія державних боргових цінних паперів: вибір їх видів, обґрунтування термінів обігу, форми виплати доходів тощо.

Капітальний і поточний, внутрішній і зовнішній державний борг. Поняття державного боргу. Джерела погашення державного боргу. Управління державним боргом. Методи управління державним боргом. Кількісний аспект державного боргу та проблеми його сплати в Україні.

Тема 9. Фінанси суб'єктів господарювання

Необхідність і сутність фінансів підприємств. Фінанси підприємств – основа фінансової системи держави. Функції фінансів підприємств та принципи їх організації. Організаційно-правові форми суб'єктів господарювання. Особливості організації фінансових відносин залежно від галузевих особливостей, галузей економіки, сфер бізнесу. Грошові фонди і фінансові ресурси підприємств, особливості їх формування в умовах ринку. Склад грошових фондів і доходів, порядок їх утворення і використання в умовах ринку.

Економічні методи й способи формування фінансових ресурсів. Джерела формування доходів. Поділ коштів підприємства на власні та залучені. Виручка від реалізації продукції, робіт і послуг, її розподіл. Види витрат. Собівартість продукції, робіт, послуг та її складові.

Економічний зміст прибутку, його склад. Особливості формування прибутку суб'єктів господарювання різних форм власності. Види прибутків. Розподіл і використання прибутку.

Тема 10. Фінанси населення

Сутність фінансів населення, їх значення. Зв'язок фінансів населення з іншими складовими фінансової системи. Фінансові ресурси населення. Джерела формування доходів населення. Класифікація джерел формування доходів населення. Фактори, що впливають на рівень доходів населення. Порядок використання доходів населення. Фактори, що впливають на розподіл доходу на споживання та заощадження. Функція споживання, функція заощадження. Мотиви утворення заощаджень населення, їх класифікація. Рівень заощаджень населення.

Тема 11. Міжнародні фінанси

Сутність, призначення та роль міжнародних фінансів. Міжнародна фінансова інтеграція та її вплив на фінансові інтереси суверенних країн і регіонів.

Міжнародна фінансова політика. Форми та види. Міжнародний фінансовий ринок: сутність, особливості та класифікація. Міжнародна довгострокова фінансова політика, міжнародна поточна фінансова політика, міжнародні фінанси, валютний ринок. Механізм регулювання світових фінансових потоків. Поняття світового фінансового середовища. Світовий фінансовий ринок. Механізм регулювання світових фінансових потоків. Поняття світового фінансового середовища. Світовий фінансовий ринок.

Вплив міжнародного фінансового ринку на національні фінансові ринки та національну економічну систему держави.

Тема 12. Фінансова безпека держави

Фінансова безпека: сутність і місце в системі економічної безпеки. Суб'єкти фінансової безпеки. Складові фінансової безпеки держави та їх загальна характеристика. Прикметні риси фінансової безпеки держави. Механізм та система забезпечення фінансової безпеки. Методи забезпечення фінансової безпеки держави. Індикатори та порогові значення індикаторів фінансової безпеки України. Проблеми, наявні та потенційно можливі загрози фінансовій безпеці України

Тема 13. Сутність та функції грошей

Походження грошей. Раціоналістична та еволюційна концепції походження грошей. Суть грошей. Гроші як загальний еквівалент і абсолютно ліквідний актив. Форми грошей та їх еволюція. Натурально-речові форми грошей, причини та механізм їх еволюції від звичайних товарів першої необхідності до благородних металів. Причини та механізм демонетизації золота, ідеальні форми грошей та їх кредитна природа. Купівельна спроможність грошей та рівень цін. Гроші як засіб обігу. Гроші як засіб накопичення. Гроші як кошти платежу та виникнення кредитних грошей. Закони грошового обігу.

Тема 14. Грошовий оборот і грошові потоки

Поняття грошового обороту як процесу руху грошей. Грошові платежі як елементарні складові грошового обороту. Сукупний грошовий оборот і оборот грошей у межах індивідуального капіталу. Основні суб'єкти грошового обороту: фірми, сімейні господарства, державні структури, фінансові посередники. сукупного грошового обороту. Грошовий обіг. Грошова маса та основні форми її існування. Агрегатний метод класифікації функціональних форм грошей. Характеристика грошових агрегатів. Грошова база. Особливості

побудови показників грошової маси в Україні. Закони грошового обігу. Швидкість обігу грошей та фактори, що її визначають. Порядок розрахунку швидкості обігу грошей. Основні шляхи та показники інтенсифікації.

Тема 15. Грошові системи

Поняття грошової системи. Основні принципи організації та побудови грошових систем. Призначення та місце грошової системи в економічній системі країни. Елементи грошової системи та їх характеристика. Національно-державна обумовленість і призначення грошової системи. Склад грошової системи. Біметалізм (система паралельних валют, система подвійної валюти, система «кульгаючої» валюти). Монометалізм (золотомонетний стандарт, золото злитковий стандарт, золотодевізний стандарт). Регульовані грошові системи. Система паперово-грошового обігу. Система природного (кредитного) обігу. Неринкові та ринкові грошові системи. Відкриті і закриті грошові системи. Особливості процесу запровадження національної валюти в Україні: запровадження тимчасової валюти, паралельний обіг купоно-карбованця та рубля, процес стабілізації тимчасової валюти.

Тема 16. Інфляція та грошові реформи

Суть інфляції. Вплив інфляції на виробництво, зайнятість і життєвий рівень. Теоретичні концепції інфляції: теорія «інфляції попиту», теорія «інфляції пропозиції», монетаристська теорія, теорія інфляції як багатофакторного процесу. Інфляція та дефляція. Класичні, монетарні та загальноекономічні чинники інфляції. Інфляція попиту. Фіскальна інфляція». Інфляція витрат. Імпортна інфляція.

Основні показники вимірювання інфляції. Методи регулювання інфляції. Інфляція в системі державного регулювання грошової сфери. Особливості інфляційного процесу в Україні. Грошові реформи: поняття та цілі. Класифікація грошових реформ. Таргетування інфляції.

Тема 17. Валютні відносини та валютні системи

Суть і види валютних відносин. Поняття валюти. Види валюти: національна, іноземна, колективна. Валютний ринок: суть та основи функціонування. Валютні операції. Види валютних операцій. Котирування валют. Валютний курс, його функції. Суть, основи формування та види валютного курсу. Поняття, значення і механізм забезпечення конвертованості валюти. Порядок визначення валютних курсів. Валютне регулювання: суть і необхідність. Механізм регулювання валютного курсу: девальвація, ревальвація, валютна інтервенція. Регламентація статусу валюти та порядок

здійснення операцій з нею (правила купівлі-продажу, ввозу-вивозу, використання валютної виручки, здійснення валютних платежів, нагромадження золотовалютних запасів тощо).

Тема 18. Кількісна теорія грошей і сучасний монетаризм

Класична кількісна теорія грошей, її основні постулати. Економічні причини появи кількісного підходу до вивчення ролі грошей. Еволюція постулатів кількісної теорії. Номіналістичне трактування суті грошей послідовниками кількісної теорії. Відмінності в поглядах на гроші послідовників кількісної теорії грошей і трудової теорії вартості. Неокласичний варіант розвитку кількісної теорії грошей. «Трансакційний варіант» І. Фішера. «Кембриджська версія» кількісної теорії. «Передаточний механізм» у трактовці Кейнса. Неминучість інфляційних наслідків реалізації кейнсіанських концепцій. Сучасний монетаризм як альтернативний напрям кількісної теорії. Відмінності монетаристських трактовок ролі держави з регулювання економіки. Вклад М. Фрідмена в розробку монетарної політики на основі неокласичного варіанта кількісної теорії. Грошово-кредитна політика України у світлі сучасних монетаристських теорій.

Тема 19. Кредит у ринковій економіці

Загальні передумови формування кредитних відносин. Еволюція кредитних відносин. Методи перерозподілу коштів у процесі відтворення. Кредит як форма руху вартості на зворотній основі. Кредит як форма суспільних відносин. Основні функції кредиту. Суб'єкти та об'єкти кредитних відносин. Ознаки кредиту в ринковій економіці. Форми та види кредиту. Критерії класифікації кредиту. Види кредиту. Механізм банківського кредитування. Форми забезпечення та страхування банківських кредитів. Характеристика окремих видів банківського кредиту. Економічні межі кредиту. Кредитні відносини та інфляція. Процент за кредит. Суть процента, види, економічні межі руху та фактори зміни ставки процента. Процентний ризик. Процент в умовах інфляції.

Тема 20. Кредитні системи

Поняття кредитної системи. Об'єктивні економічні умови формування кредитної системи. Основні етапи розвитку кредитної системи. Принципи побудови кредитної системи. Роль та місце кредитної системи в сучасному економічному просторі. Кредитна система як елемент інфраструктури грошового ринку. Основні типи кредитних систем. Структура кредитної

системи. Загальна характеристика основних структурних елементів кредитної системи. Характеристика фінансових посередників фінансово-кредитної системи держави. Кредитне регулювання. Механізм забезпечення стійкості кредитної системи.

Тема 21. Центральний банк та його роль в економіці

Центральний банк – орган державного грошово-кредитного регулювання економіки. Історичні аспекти організації центральних банків. Сучасні організаційно-правові форми центральних банків. Незалежність центральних банків. Особливості взаємовідносин центральних банків з виконавчою владою. Функції центрального банку. Емісія готівки та організація грошового обігу. Функція банку банків. Функція банку уряду. Національний банк України: його завдання, функції та історія розвитку. Організаційна і функціональна структура НБУ. Повноваження Правління НБУ. Основні напрями діяльності НБУ. Грошово-кредитна політика НБУ. Банківський нагляд. Формування інформаційної системи. Пасивні та активні операції НБУ.

Тема 22. Комерційні банки як основна ланка кредитної системи

Суть і призначення комерційних банків у сучасному економічному просторі. Класифікація комерційних банків. Організаційна та функціональна структура комерційного банку. Збори акціонерів (учасників) банку. Рада банку. Правління банку. Ревізійна комісія банку.

Структурні підрозділи банку. Основні показники діяльності комерційних банків. Загальна характеристика банківських операцій. Пасивні банківські операції. Суть комісійно-посередницьких банківських операцій. Розрахункові операції. Особливості регулювання банківської діяльності в сучасних умовах.

Тема 23. Реалізація грошово-кредитної політики.

Грошово-кредитна політика центрального банку – суть, стратегічні цілі, проміжні й тактичні завдання, інструменти грошово-кредитного регулювання. Основні типи грошово-кредитної політики: рестрикційна та експансіоністська. Загальні методи реалізації грошово-кредитної політики. Політика облікової ставки. Операції на відкритому ринку. Політика обов'язкових резервів. Політика рефінансування. Селективні способи реалізації грошово-кредитної політики. Фіскально-бюджетна та грошово-кредитна політика в системі державного регулювання ринкової економіки. «Сеньйораж» і монетизація бюджетного дефіциту. Фінансова репресія держави

Тема 24. Спеціалізовані фінансово-кредитні установи

Валютна політика Національного банку України; валютні регулювання держави; валютний контроль в Україні; міжнародні взаємовідносини України і участь її в міжнародних фінансових організаціях. Міжнародний валютний фонд, його ціль, історія творення, членські квоти, конвертованість валюти України та її права; кредити міжнародного валютного фонду, його види; міжнародний банк реконструкції і розвитку (світовий банк), його засновники, діяльність, сфера розповсюдження впливу.

ТЕМА 1. СУТНІСТЬ ТА ФУНКЦІЇ ФІНАНСІВ

Мета: засвоїти та поглибити теоретичні положення про предмет фінансів як науки, їх сутність і функції, дослідити суспільне призначення та специфічні ознаки фінансів, розкрити взаємозв'язок і відмінності фінансів з іншими економічними категоріями, що беруть участь у процесі вартісного розподілу ВВП.

Основні терміни та поняття: фінанси, фінансові відносини, фінансова наука, перерозподіл, валовий внутрішній продукт, фонди грошових коштів, гроші, ціна, кредит, заробітна плата

Питання:

- 1.1. Виникнення фінансів, їх зв'язок з державою та розвитком товарно-грошових відносин.
- 1.2. Сутність фінансів та їх специфічні ознаки.
- 1.3. Функції фінансів.
- 1.4. Суспільне призначення та роль фінансів.

1.1. Виникнення фінансів, їх зв'язок з державою та розвитком товарно-грошових відносин.

Фінанси є однією з найбільш важливих і складних економічних категорій. Сутність фінансів, закономірності їх розвитку, сфера охоплюваних ними товарно-грошових відносин та роль в процесі суспільного відтворення визначаються економічним устроєм суспільства, природою та функціями держави.

Метою фінансової науки є пізнання дії об'єктивних економічних законів і закономірностей розвитку суспільства у сфері фінансів, передання результатів наукових досліджень для практичної реалізації.

Фінансова наука – спеціалізована галузь наукових знань, що спрямована на вивчення фінансів у теоретичному і практичному аспектах, а також форм організації і функціонування їхніх окремих інститутів.

Фінанси належать до міжгалузевих наук, оскільки вивчають закономірності розвитку суспільних відносин. До об'єктів вивчення фінансової науки відносяться державні та муніципальні фінанси (публічні фінанси), фінанси суб'єктів господарювання (підприємств, корпорацій), фінанси домогосподарств. Публічні фінанси вивчають процеси формування, розподілу і використання фондів грошових коштів держави, а фінанси суб'єктів

господарювання – формування, розподіл і використання фондів грошових коштів юридичних та фізичних осіб, що задіяні в господарчих процесах.

Як історична категорія фінанси виникли водночас з виникненням держави при розділенні суспільства на класи.

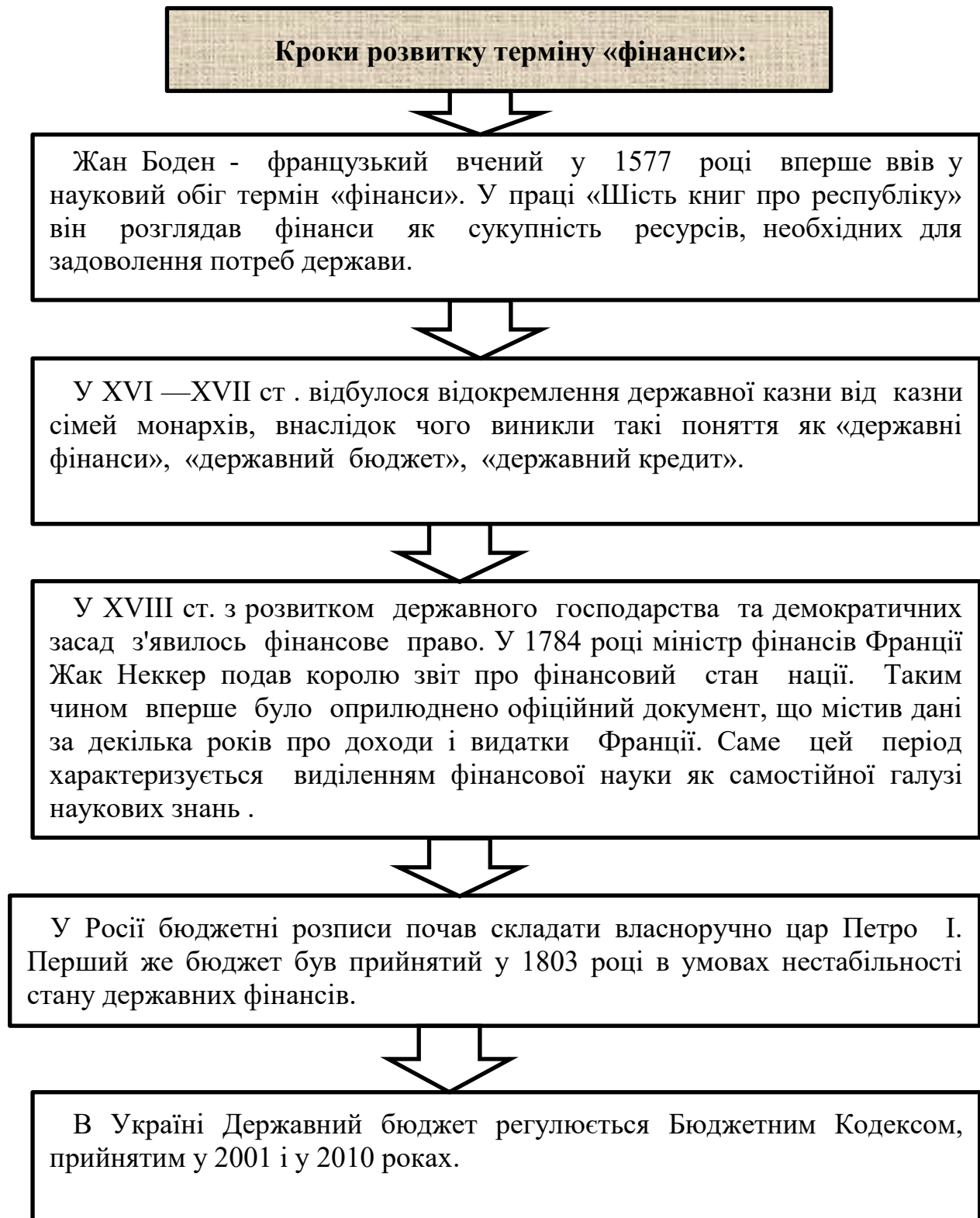


Рисунок1.1 – Характеристика етапів розвитку терміну «фінанси».

На ранніх стадіях розвитку держави не існувало розподілу між ресурсами держави і ресурсами її глави: монархи розпоряджались коштами держави як своєю власністю. Тільки з відділенням державної казни від власності монарха (XVI—XVII ст.) виникають поняття: • державні фінанси; • державний бюджет; • державний кредит.

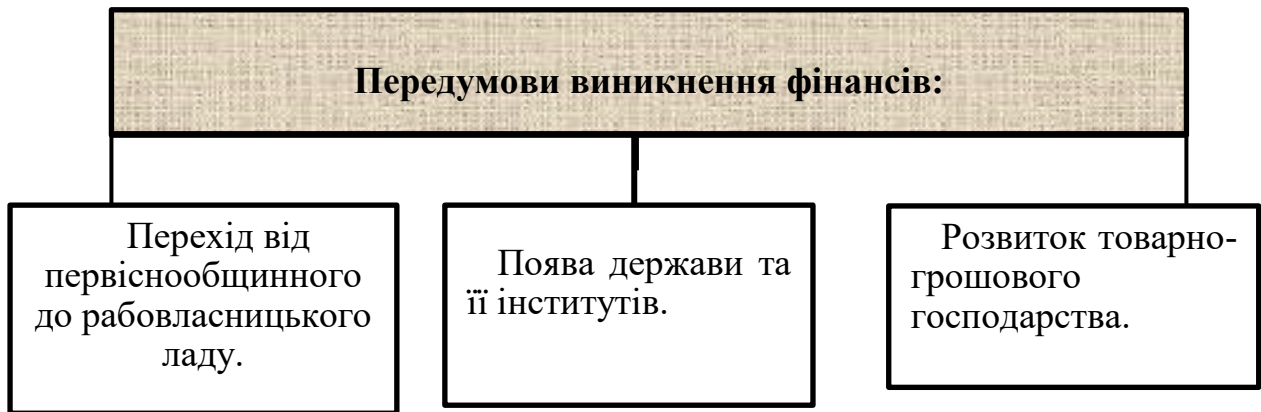


Рисунок 1.2 – Характеристика передумов виникнення фінансів.

Історичний характер фінансів виявляється не тільки у створенні нових форм фінансових відносин із розвитком суспільства, а й в еволюції кожної з форм, зокрема : в еволюції податків; в еволюції бюджету; в становленні державного кредиту та ін.

1.2. Сутність фінансів та їх специфічні ознаки.

Фінанси являють собою економічні відносини, пов'язані з формуванням, розподілом та використанням централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів з ціллю виконання функцій і задач держави та забезпечення умов відтворювального процесу.

Фінанси – це частина вартості ВВП, відокремлена в процесі його руху у формі грошових фондів і доходів для задоволення потреб процесу відтворення

Фінанси визначають як систему економічних відносин, що виникають з приводу розподілу і перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту, а в певних умовах і національного багатства, з метою формування фінансових ресурсів у суб'єктів господарювання і держави і використання їх на розширене відтворення та задоволення інших суспільних інтересів і потреб.

Вони мають як видиму, так і приховану форму прояву. Видима сторона фінансів проявляється у грошових потоках, які рухаються між суб'єктами фінансових відносин. Ці потоки — їх характер і форми, спрямованість і обсяги — виступають предметом практичної фінансової діяльності.

Прихована сторона фінансів пов'язана з тим, що відображають ті чи інші грошові потоки, а саме — рух вартості створеного у суспільстві валового внутрішнього продукту, тобто обмінні й розподільні відносини. Від налагодженості цих відносин залежить ефективність економічної системи і розвиток суспільства. Ці відносини характеризують внутрішню сутність фінансів і є предметом фінансової науки.

Специфічні ознаки фінансів:

1. За їх допомогою створюються і використовуються фонди фінансових ресурсів. При цьому фінансові ресурси виступають матеріальними носіями фінансових відносин.

Фінансові ресурси – це грошові нагромадження і доходи, що створюються в процесі розподілу й перерозподілу валового внутрішнього продукту. Вони зосереджуються у відповідних фондах для забезпечення безперервності

2. Фінанси опосередковують рух ВВП на всіх стадіях відтворювального процесу.

3. Формування і використання грошових фондів відбувається у процесі руху вартості ВВП.

4. Для фінансів характерним є грошовий характер відносин.

5. Економічні відносини, що характеризують фінанси, мають розподільний характер. Існування зазначених вище специфічних особливостей дозволяє виокремлювати фінанси від інших економічних категорій.

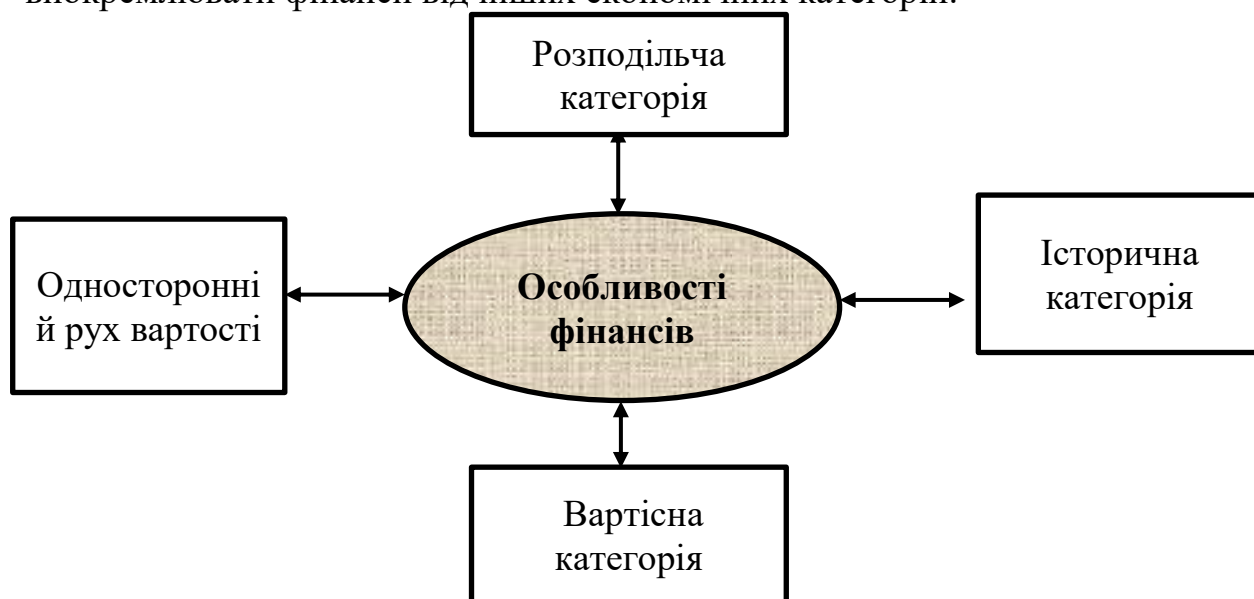


Рисунок 1.3 - Специфічні ознаки фінансів.

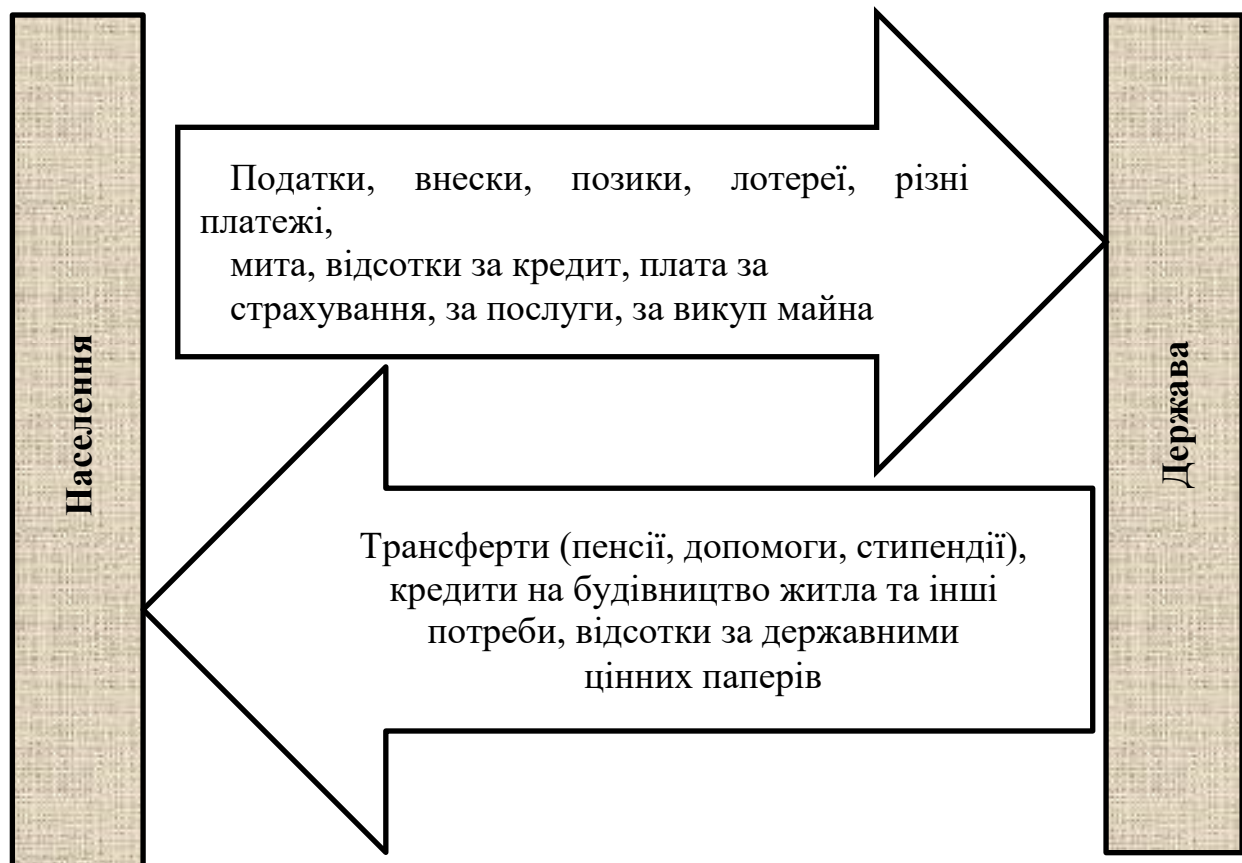


Рисунок 1.4 – Характеристика грошових, які опосередковують рух вартості

Грошові потоки, які опосередковують рух вартості між суб'єктами обумовлюють обмінні, розподільчі та перерозподільні процеси. При цьому, необхідно звернути увагу на те, що при обмінних операціях назустріч грошовому потоку рухається товарний, а відтак не відбувається процес відтворення, за допомогою якого продукується ВВП.

Фінанси виражають грошові відносини, які виникають:

- між підприємствами у процесі придбання товарно-матеріальних цінностей та реалізації товарів і послуг;
- підприємствами та страховими організаціями;
- державою та підприємствами при сплаті ними податків;
- підприємством і громадянами при внесенні ними податків та добровільних платежів;
- окремими ланками бюджетної системи (державний кредит, місцеві бюджети, державний бюджет та ін.);
- підприємствами та банками у процесі розрахунків з постачальниками, отримання та повернення кредитів;
- на самому підприємстві і в державних органах влади тощо.

Відмінність фінансів від відносин, які складаються при обміні, проявляється у тому, що на стадії розподілу і перерозподілу не утворюється еквівалентна вартість. Безеквівалентний характер фінансів виявляється у відособленості останніх від загального еквівалента вартісного обороту, при якому рух грошей набуває самостійності. Таким чином, складаються фінансові відносини, які виявляються поза сферою дії закону вартості, оскільки останній у найбільш загальній формі є законом еквівалентного обміну.

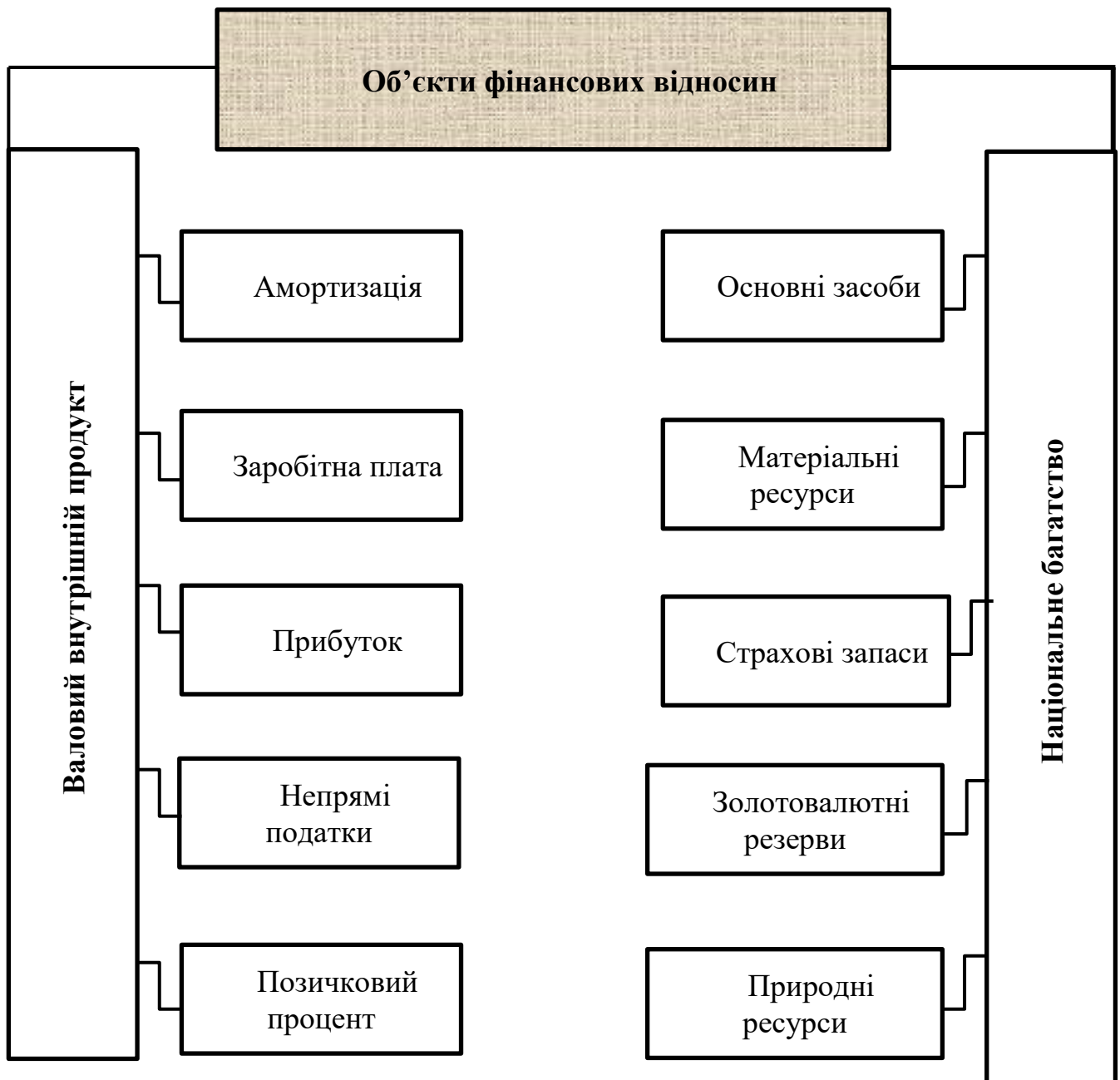


Рисунок 1.5 – Класифікація об'єктів фінансових відносин

1.3. Функції фінансів.

Фінанси будучи досить складною економічною категорією, котра проникає в усі сфери діяльності, досить складно визначити межі її функціонування. Тому у сучасній науці немає єдиної думки щодо функцій фінансів.

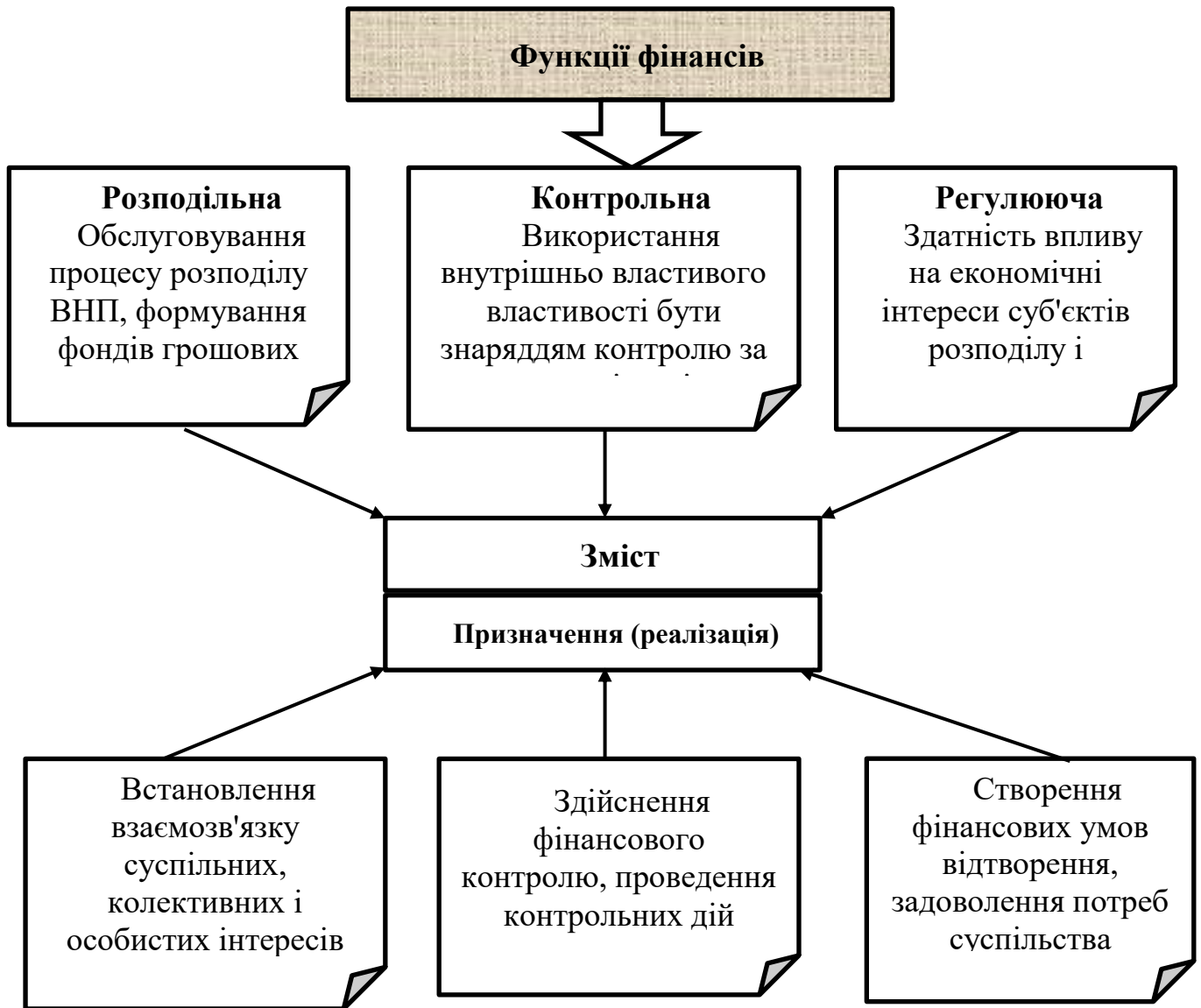


Рисунок 1.6 – Характеристика функцій фінансів

Найпоширенішою науковою позицією стосовно функції фінансів є біфункціональна, тобто така, що визнає існування двох функцій – розподільчої та контрольної

На відміну від розподільчої концепції фінансів, яка визначає їх природу у русі грошових коштів, відтворювальна концепція визначає цю природу у русі вартості. Однак, відтворювальна концепція розмиває межі між грошовими коштами та фінансовими ресурсами, хоча останні за своєю суттю є поняттям вужчим.

Послідовники розподільчої концепції зазначають, що розподіл активно впливає на інші стадії відтворення – виробництво, обмін, споживання. Наприклад, кількісний вплив на виробництво фінанси здійснюють шляхом формування фондів грошових коштів, оскільки змінюючи обсяги останніх можна впливати на прискорення або уповільнення виробничого процесу.

Застосування фінансових стимулів може спричинити якісні перетворення у виробництві, тобто сприяти підвищенню продуктивності праці або економії матеріальних ресурсів. Аналогічно можна впливати й на інші стадії виробництва.

Наукові суперечки щодо функцій фінансів продовжують поширюватися, виявляючи все нові особливості цієї категорії. Так, існує думка, що розподільчі відносини функціонують тільки на суспільному рівні. Інша наукова позиція наполягає на включенні у процес розподілу особистих фінансів, розглядаючи останні як бюджет особи (сім'ї).

Деякі науковці стверджують, що з переходом до ринкових відносин фінанси взагалі втратили своє розподільче призначення. Є прихильники, які висувають гіпотезу про віднесення до функцій фінансів регулюючої та стимулюючої функцій, хоча ці функції скоріше притаманні менеджменту.

Існування контрольної функції признається прихильниками усіх наукових концепцій.

Об'єкт фінансового контролю:	Предмет фінансового контролю:
фінансова діяльність підприємницьких структур, бюджетних установ та організацій, що здійснюють фінансову діяльність.	фінансові операції, пов'язані зі створенням і використанням фондів фінансових ресурсів.

Принципи фінансового контролю:

- принцип достовірності фактичної інформації;
- принцип завчасного здійснення контролю з метою запобігання виникненню суттєвих відхилень фактичного фінансового процесу від встановлених норм;
- принцип безперервності, регулярності й систематичності;
- принцип відповідальності, який передбачає відповідальність контролюючих суб'єктів за ефективне функціонування системи фінансового контролю.

Таким чином, фінанси використовуються для контролю за дотриманням вартісних (матеріально-речових) пропорцій при формуванні та використанні грошових фондів. Слід зазначити, що усі грошові відносини, які проявляються у формі фінансів пов'язані з контролем за формування та використанням фондів грошових коштів. Однак, ізолювано ця функція фінансів не існує. Вона завжди є похідною від розподільчої функції й тісно пов'язана з нею. З чого виходить, що лише у поєднанні та тісній взаємодії зазначені функції проявляють себе в якості економічної категорії, котрою є фінанси.

1.4. Суспільне призначення та роль фінансів.

Фінансове регулювання економічних і соціальних процесів відбувається через перерозподіл частини доходів підприємств і організацій, а також населення і спрямування цих коштів у бюджети та державні цільові фонди для задоволення державних потреб. Оскільки фінанси є економічною категорією, що забезпечує розподіл і перерозподіл ВВП в країні, неможливо переоцінити їх вплив на процес суспільного виробництва.

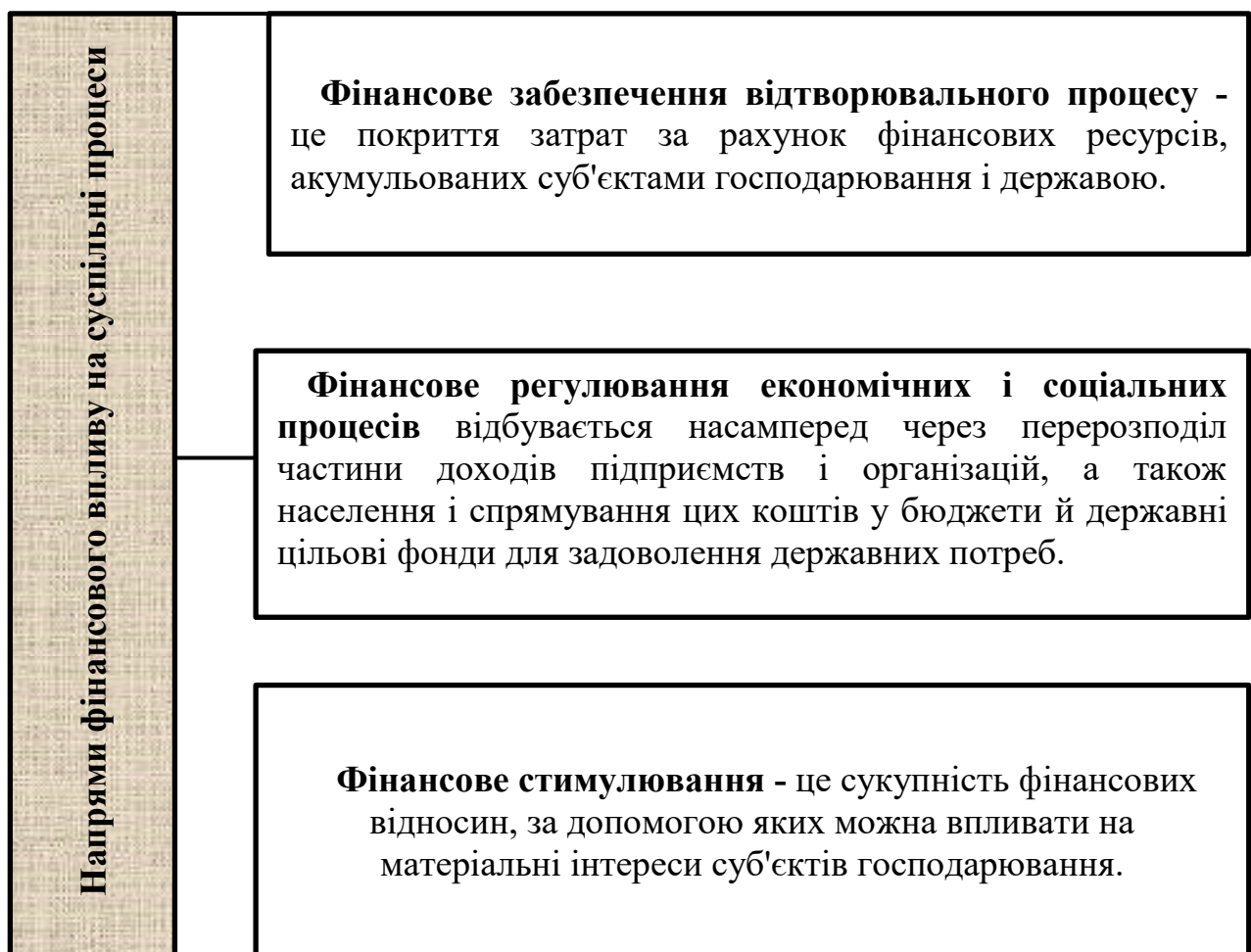


Рисунок 1.7 – Характеристика напрямів фінансового впливу на суспільні процеси

Формуються фінансові ресурси в усіх підрозділах суспільного виробництва, потім відбувається їх розподіл та цільове використання через грошові фонди цільового призначення.

Фінансові ресурси необхідні, передусім, суб'єктам господарювання. У них формуються децентралізовані фінансові ресурси, які використовуються на витрати з розширення виробництва та задоволення соціально – культурних потреб працівників. Потреби суспільного виробництва на макрорівні забезпечуються за рахунок централізованих фінансових ресурсів. Формами їх використання є бюджетні та позабюджетні фонди.

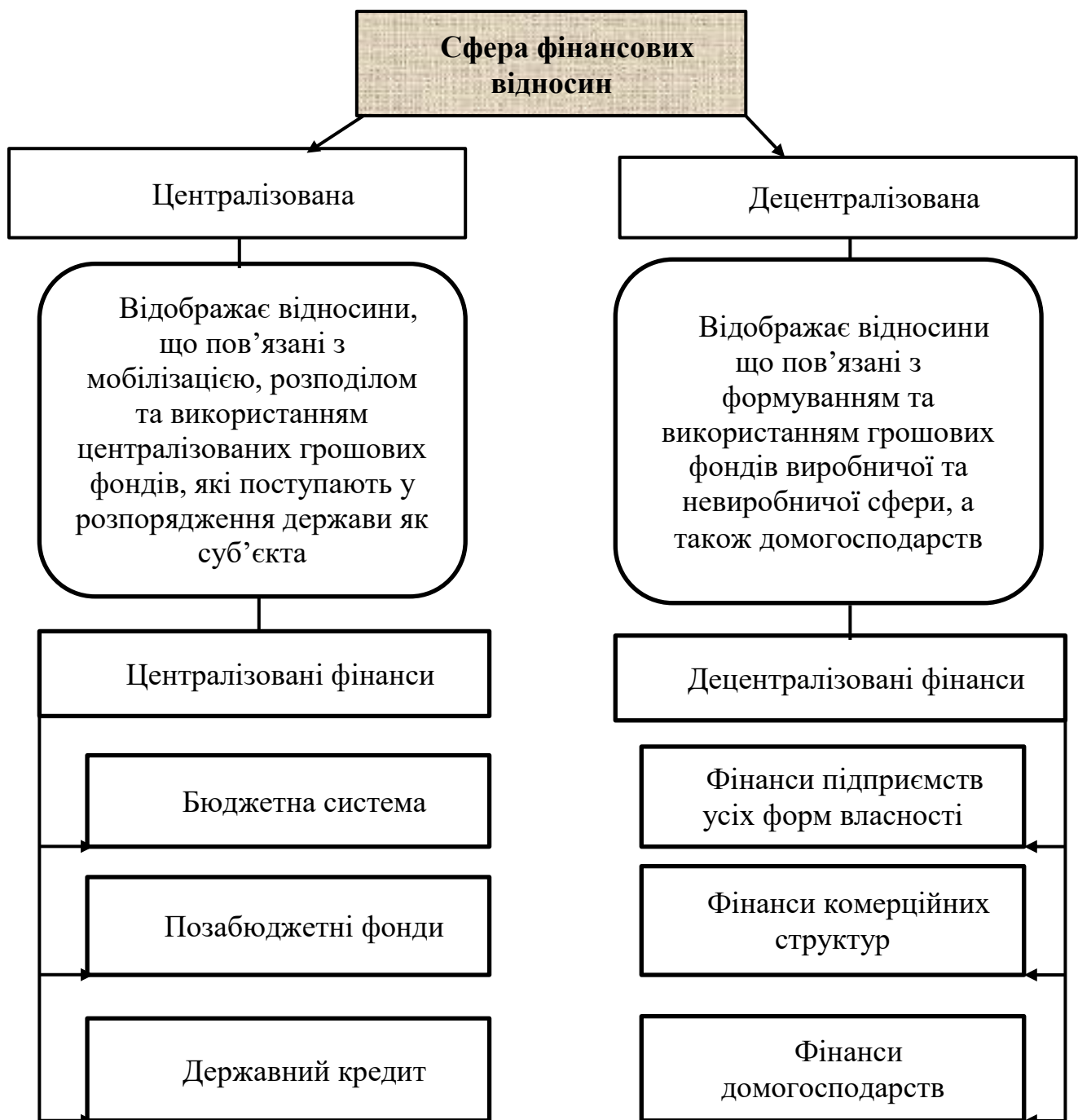


Рисунок 1.8 – Класифікація елементів сфери фінансових відносин

Якщо централізовані фінанси формують грошові фонди, що необхідні для функціонування держави та фінансування непривабливих для ринку потреб суспільства, то децентралізовані фінанси пов'язані з виробничою діяльністю, метою якої є отримання прибутку та задоволення потреб суспільства через ринкові механізми.

Таким чином, децентралізовані фонди грошових коштів створюють умови для відтворювального процесу, централізовані – для розширеного відтворення.



Рисунок 1.9 – Суспільне призначення фінансів

Фінансова система України має надзвичайно багаті традиції та досвід, є історично сформованою, складною та багатогранною економічною категорією. В історії українських фінансів є достатньо прикладів тих періодів розвитку, під час яких було зроблено спроби відродження української державності та її інститутів (наприклад після проголошення Української Народної Республіки). Навпаки, на цьому фоні командно-адміністративна система призвела до занепаду та руйнування всіх галузей національного господарства. Після проголошення незалежності України формується сучасна, європейського спрямування, фінансова система, становлення якої має еволюційний характер, тому важливим є дослідження історичних аспектів її становлення з метою використання позитивного досвіду.

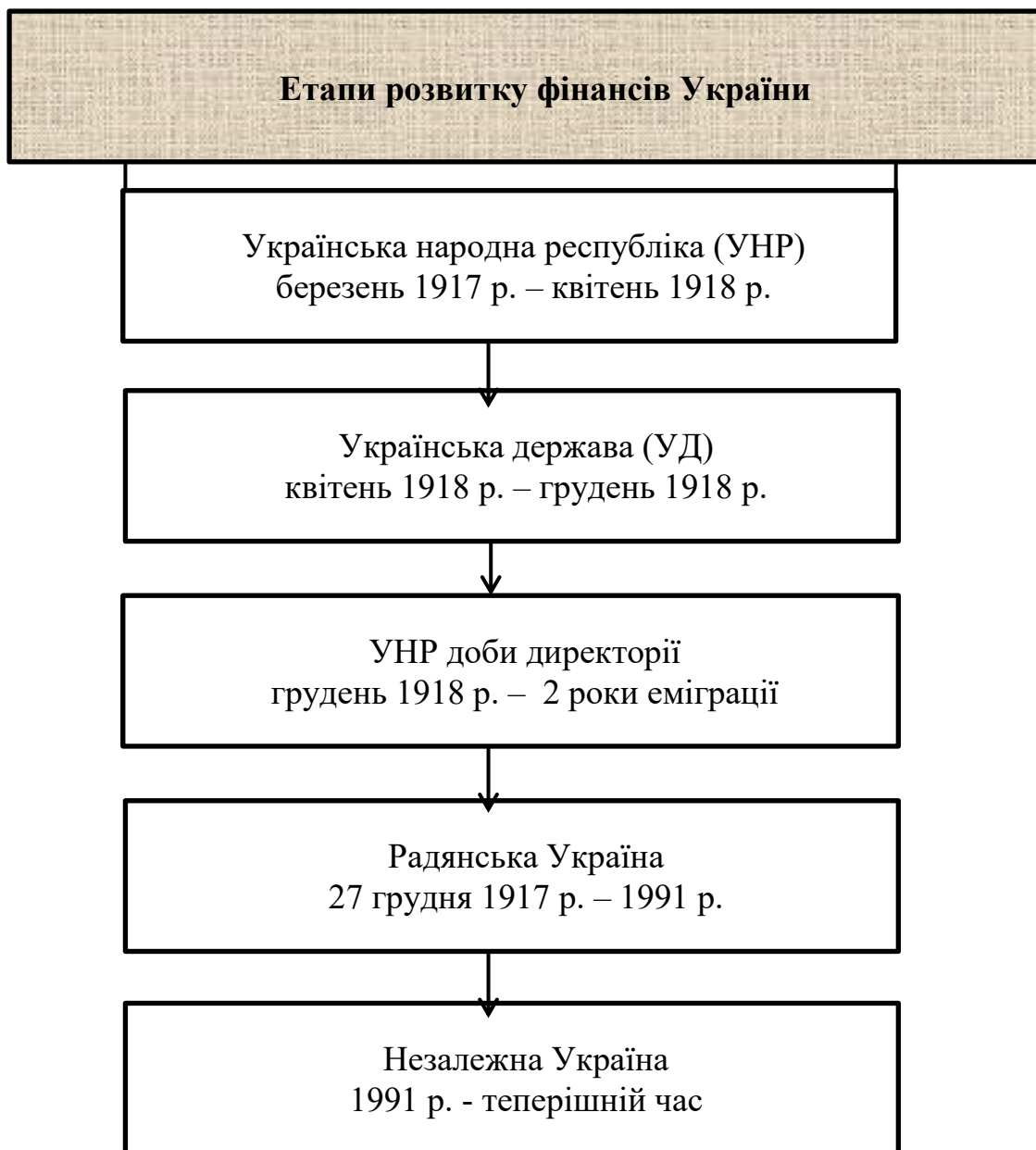


Рисунок 1.10 – Історичний характер розвитку фінансів України

Таким чином, фінансова система України пройшла тривалий шлях розвитку, який характеризувався національними особливостями і впливом права та звичаїв Інших держав. Кожному етапу розвитку державності України відповідав властивий йому фінансовий устрій, якому притаманні певні особливості, що історично склалися і визначали характер функціонування фінансової системи того періоду. Набутий досвід і ділові якості українського уряду стали основою формування національної фінансової системи, що нині успішно інтегрується у світовий фінансовий простір.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність фінансової науки?
2. Розкрийте історичну необхідність виникнення фінансів.
3. Який існує взаємозв'язок фінансів з різними підсистемами економічної системи?
4. Що розуміється під поняттям «фінансові відносини» та які перерозподільчі процеси вони опосередковують?
5. Поясніть взаємозв'язки держави з іншими суб'єктами фінансових відносин у ході перерозподілу ВВП.
6. Обґрунтуйте ознаки фінансів.
7. У чому полягає біфункціональний науковий підхід при визначенні функцій фінансів.
8. У чому полягає сутність та механізм дії первинного розподілу ВВП?
9. Охарактеризуйте сучасні фінансові протиріччя.
10. Яку роль виконують фінанси у розвитку економіки країни?
11. Охарактеризуйте моделі фінансових відносин за рівнем централізації ВВП.
12. Дайте характеристику сучасних фінансових проблем в Україні та причин їх виникнення. Які з них на Вашу думку найактуальніші?

ТЕМА 2. ФІНАНSOVA ПОЛІТИКА ТА ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ

Мета: вивчити основи побудови та структуру фінансової системи України; з'ясувати сутність і види фінансової політики, фінансових ресурсів, фінансового механізму та їх взаємозв'язок; дослідити сутність і роль фінансового права у соціально-економічному житті суспільства.

Основні терміни і поняття: державна фінансова політика, фінансова стратегія, фінансова тактика, фіскальна політика, боргова політика, фінансові правовідносини, фінансове право, податкове законодавство.

Питання:

- 2.1. Сутність фінансової системи та її структура.
- 2.2. Організаційно-правове забезпечення фінансової політики.
- 2.3. Сутність, складові і типи фінансової політики.
- 2.4. Фінансовий механізм.

2.1. Сутність фінансової системи та її структура.

Фінанси являють собою складне явище, яке охоплює широкий спектр різносторонніх відносин. За єдиної сутності цих відносин вони мають конкретні форми прояву, характерні ознаки, а також певні особливості щодо організації фінансової діяльності, формування та використання фондів грошових коштів суб'єктів фінансових відносин.

Фінансова система держави є відображенням форм і методів організації фінансів у економіці та формується залежно від моделі економіки, що існує.

Більшість сучасних економістів вважають за доцільне розглядати фінансову систему у двох напрямках:

- за внутрішньою будовою (виділяючи окремі структурні елементи);
- за організаційною будовою (виділяючи окремі підрозділи фінансового апарату країни, що забезпечують функціонування фінансової системи).

За своєю сутністю **фінансова система** являє собою сукупність фондів фінансових ресурсів, які в процесі розподілу і перерозподілу ВВП зосереджуються в розпорядженні держави, суб'єктів господарювання, фінансово-кредитних установ та домогосподарств для задоволення їх потреб та забезпечення процесу відтворення, а також характеризуються наявністю організаційної цілісності, основаної на управлінні та контролі з боку фінансового апарату.

За своєю структурою фінансова система являє собою сукупність окремих взаємопов'язаних сфер і ланок, що характеризуються особливостями формування і використання фондів фінансових ресурсів.

Фінансові ресурси використовують підприємства, організації та фізичні особи, громадяни господарювання, робітники та службовці. Складові фінансової системи та їх характеристику подано в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 - Складові фінансової системи та їх характеристика

Критерій	Елемент	Характеристика
За формою побудови	Внутрішня складова	Сукупність відокремлених, але взаємопов'язаних сфер і ланок фінансових відносин, що опосередковують створення, розподіл і використання фондів грошових

		коштів, які формуються в процесі перерозподілу ВВП та національного доходу
	Організаційна складова	Сукупність фінансових органів та інституцій, яка характеризує систему управління фінансами
За видами фінансових відносин	Сфера	Узагальнена за певними ознаками сукупність фінансових відносин
	Ланка	Відокремлена частина фінансових відносин
За рівнем економічної системи	Макроекономічний	Державні фінанси
	Мікроекономічний	Фінанси суб'єктів господарювання; фінанси домогосподарств
	Світовий	Міжнародні фінанси
	Узагальнюючий	Фінансовий ринок
За рівнем управління фінансами	Органи управління фінансами	Міністерство фінансів України; Державна фіскальна служба України; Державна казначейська служба України; Державна фінансова інспекція України; Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку; Рахункова палата; Аудиторська палата; Пенсійний фонд України; Фонди соціального страхування
	Фінансові інститути	Національний банк України; банки; небанківські фінансові установи; фондові біржі; Міжбанківська валютна біржа; страхові компанії; інститути спільного інвестування

Кожна сфера та ланка національної фінансової системи має свої місце в процесі розподілу та перерозподілу ВВП, а також функціональне призначення в забезпеченні відтворювальних процесів. Проблеми будь-якої з ланок, або порушення взаємозв'язків між ними відразу ж позначаються на функціонуванні національної фінансової системи в цілому. Нестабільність фінансової системи здатна викликати фінансову кризу в державі.

Міжнародні фінанси

-фінанси міжнародних організацій та інститутів;
- фінанси іноземних компаній та іноземних фізичних осіб;
-міжнародний фінансовий ринок

Державні фінанси

- державний і місцеві бюджети;
- державні цільові фонди;
- державний кредит;
- фінанси державного сектору.

Фінанси суб'єктів господарювання

-фінанси комерційних підприємств;
-фінанси некомерційних підприємств;
- фінанси громадських установ;



Рисунок 2.1 – Характеристика складових фінансової системи

Центральне місце у складі фінансової системи країни посідають державні фінанси; фінанси суб'єктів господарювання є основою фінансової системи; фінанси населення – забезпечувальна сфера; міжнародні фінанси – сфера функціонування світових фінансів; фінансовий ринок – як фінансова інфраструктура фінансової системи.

За внутрішньою будовою фінансова система являє собою сукупність відносно відособлених взаємопов'язаних фінансових відносин, які відображають специфічні форми та методи розподілу та перерозподілу ВВП. Зовнішня сторона являє собою організаційну структуру фінансової системи – сукупність фінансових органів та інструментів управління фінансовими системами.

Властивості сучасної фінансової системи:

1. Ефективність (досягнення цілей в установлений строк з найменшими витратами).
2. Неоднорідність, багатоелементність (наявність багатьох підсистем та їх складових).
3. Емергентність (невідповідність властивостей окремих підсистем).
4. Ієрархія (наявність декількох рівнів, що дають можливість міжрівневих і внутрішньорівневих конфліктів, необхідність гармонізації).
5. Багатофункціональність (одночасне виконання декількох функцій).
6. Гнучкість (можливість адаптації до умов функціонування, що змінилися, чи змін цілей в залежності від стану підсистем).
7. Надійність (властивість реалізувати задані функції з заданими параметрами до визначеного періоду часу).
8. Безпека (забезпеченість фінансових умов, що необхідні окремим об'єктам, суб'єктам, суспільству).
9. Стійкість (збереження можливості функціонувати в особливих, в т.ч. екстремальних умовах).
10. Вразливість (можливість пошкодження систем, втрати в наслідку помилкових, неправомірних дій).
11. Усталеність (можливість повернення до вихідного стану після усунення обурюючого впливу).

Основне призначення фінансової системи і за сутнісним наповненням, і за інституційною будовою полягає у мобілізації та розміщенні іманентно обмежених ресурсів між конкуруючими напрямками їх використання.

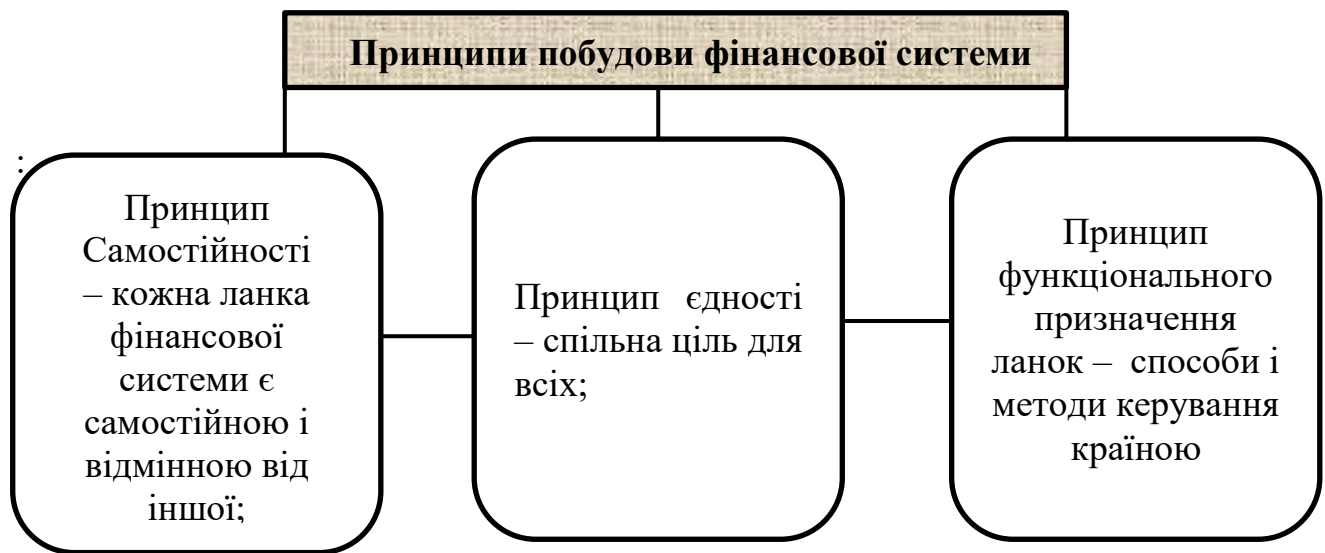


Рисунок 2.2 – Характеристика принципів побудови фінансової системи

2.2. Організаційно-правове забезпечення фінансової політики.

Наявність значної кількості окремих структурних елементів національної фінансової системи, а також різноманітних відносин між ними обумовлює об'єктивну необхідність існування системи органів фінансового апарату, які забезпечують управління та контроль у сфері фінансів. Діяльність цих органів та інститутів забезпечує організаційно-управлінський устрій фінансової системи країни. Організаційно-управлінський устрій фінансової системи кожної окремої країни є суб'єктивним явищем і залежить від внутрішньої структури фінансової системи країни, політичного та адміністративного устрою, історичних особливостей, тощо.

Управління фінансами – це сукупність форм і методів цілеспрямованого впливу суб'єктів управління на процеси формування розподілу і використання централізованих і децентралізованих фондів фінансових ресурсів.

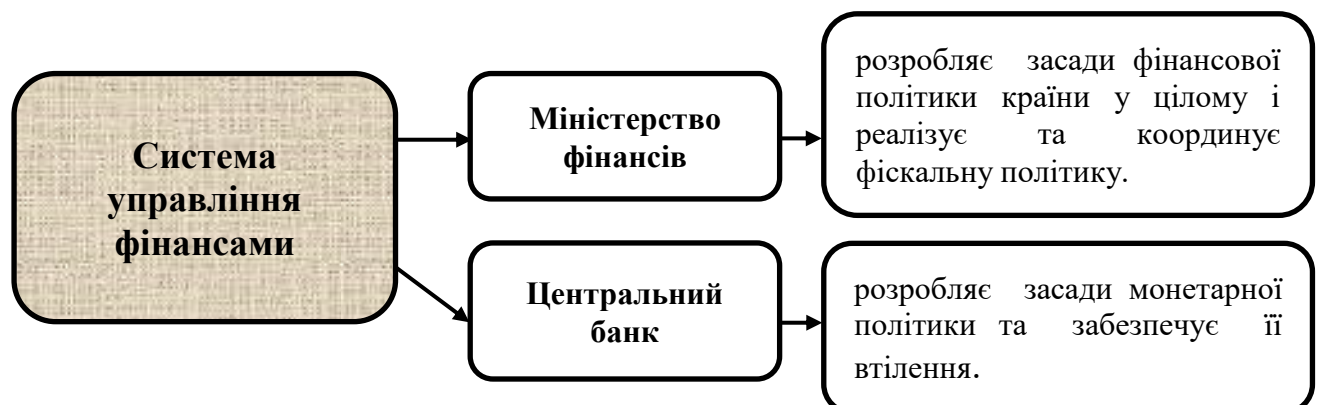


Рисунок 2.3 - Організаційно-управлінський устрій фінансової системи

Будь яке управління передбачає виділення об'єкта (чим керують) і суб'єкта (хто керує).

Об'єктом управління фінансами є централізовані і децентралізовані фонди фінансових ресурсів, а також різноманітні види фінансових відносин.

Суб'єкти управління класифікуються у відповідності до масштабності покладених на них функцій та задач.

Стратегічне управління - це загальне управління фінансами, що поєднує дії, розраховані на довгострокову перспективу і вирішення глобальних завдань розвитку фінансової системи держави.

Метою стратегічного управління є налагодження такого розподілу, при якому:

- обсяг централізації ВВП в розпорядженні держави відповідає потребам суспільства та рівню розвитку економіки;
- обсяг фінансових ресурсів, які залишаються в розпорядженні суб'єктів господарювання, забезпечує розширене відтворення, що є обов'язковою умовою зростання обсягу ВВП – джерела створення фінансових ресурсів;
- обсяг фінансових ресурсів, які формуються на рівні домогосподарств забезпечує постійне зростання добробуту населення.

Оперативне управління фінансами - це поточне управління фінансами, що становить сукупність заходів, розроблених на основі оперативного аналізу фінансової ситуації, фінансового планування, контролю та регулювання, складання й виконання фінансових планів.

Для надання фінансовим відносинам правового характеру використовується фінансово-правовий метод їх регулювання, якому властивий імперативний (владний) характер. Його суть полягає в тому, що зміст правовідносин визначається однією із сторін, завдяки прийняттю нею владного припису, обов'язкового для виконання іншою стороною. Стороною, яка приймає владні приписи (рішення) у фінансових правовідносинах є держава або органи місцевого самоврядування в особі уповноважених ними органів чи посадових осіб.

Фінансове право –самостійна галузь публічного права, яка містить сукупність юридичних норм, що виникають у відносинах при створенні, розподілі і використанні фондів грошових коштів держави та органів місцевого самоврядування, необхідних для реалізації їхніх завдань та функцій.

Сфера фінансового права охоплює

- формування та функціонування бюджетної та грошово-кредитної системи;
- складання, розгляд та затвердження бюджетів;
- розподіл доходів і видатків між ланками бюджетної системи;
- збирання податків та обов'язкових платежів з населення а також підприємств різних форм власності;
- державне фінансування та кредитування;
- державне обов'язкове майнове та особисте страхування;
- державні позики та ощадна справа.

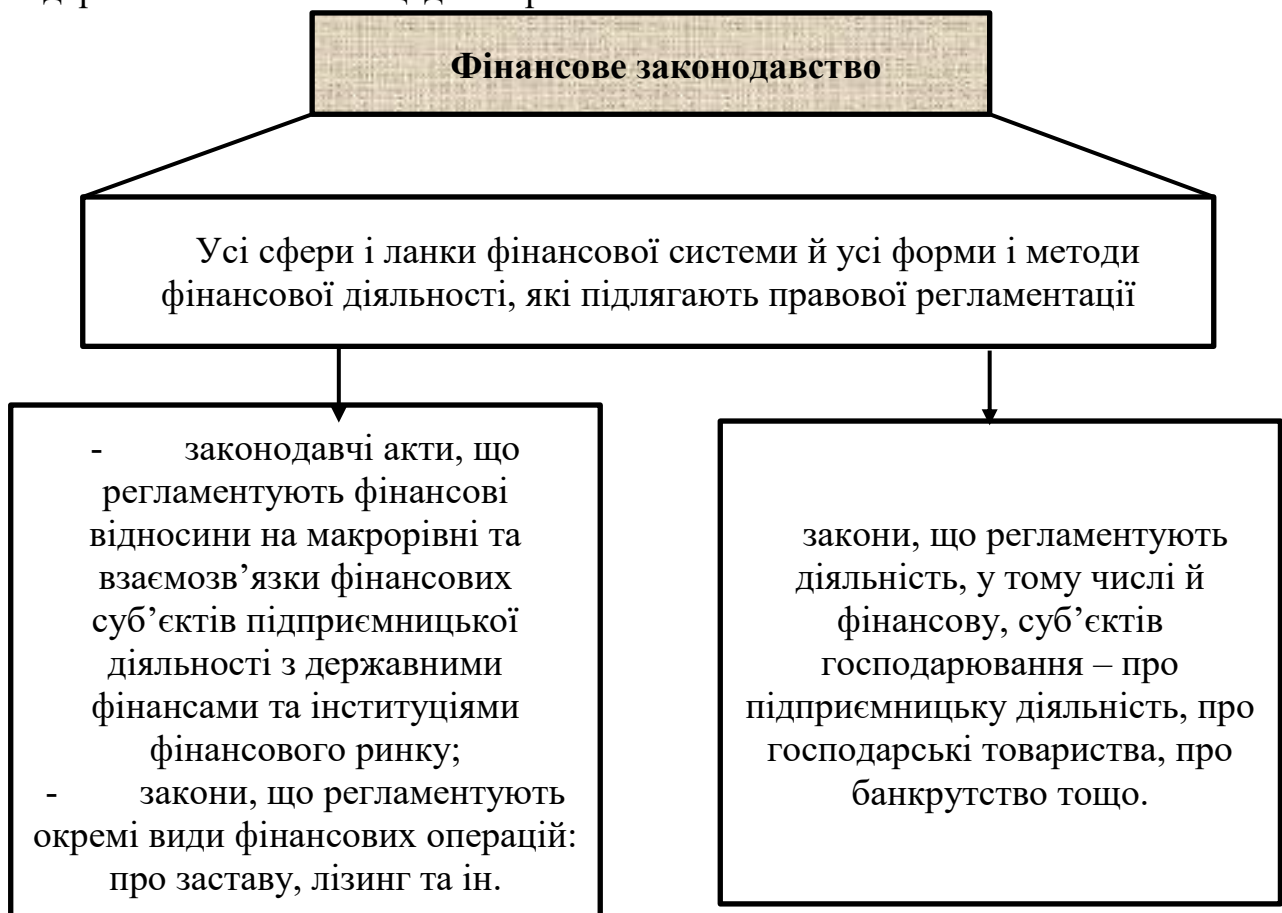


Рисунок 2.4 – Характеристика структури фінансового законодавства

Самостійність фінансового права обумовлена його змістом, якісною єдністю суспільних відносин, які регулюються фінансовим правом. Однак, самостійність фінансового права не означає, що воно існує відокремлено.

Фінансове право тісно пов'язане з усіма галузями правової системи України. В першу чергу фінансове право тісно пов'язане з конституційним, адміністративним та цивільним. Джерелом фінансового права є форма вираження правотворчої діяльності держави з приводу прийняття компетентними державними органами нормативних актів, що встановлюють норми фінансового права. Джерела фінансового права можуть бути поділені за різними класифікаційними ознаками, які наведено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 - Класифікація джерел фінансового права за різними ознаками

Класифікаційна ознака	Види
На основі владно-територіальної ознаки (в основному це стосується видів нормативних актів)	а) загальнодержавні нормативні акти;
	б) республіканські (Автономна Республіка Крим);
	в) місцеві нормативні акти;
За характером правових норм	а) нормативні акти, що містять правові норми загального характеру, прийняті компетентними органами у встановленому порядку;
	б) ненормативні – акти, що не містять правових норм загального характеру;
За особливостями правового регулювання і характером встановлення	а) міжнародні договори (конвенції, угоди) важливого значення набувають при врегулюванні подвійного оподаткування, інших питань оподаткування ;
	б) нормативний правовий акт;
	в) інші (звичай, прецедент, правова доктрина).

Основним методом фінансового права виступає метод владних приписів, притаманний і іншим галузям публічного права. Крім методу владних приписів, за сучасних умов все більшого застосування набувають і інші методи регулювання фінансово-правових відносин: метод погодження, метод рекомендації і т. д. Але ці методи використовуються в поєднанні з методом владних приписів.

2.3. Сутність, складові і типи фінансової політики.

Вплив фінансів на економічний і соціальний розвиток держави здійснюється через фінансову політику, яка є складовою економічної політики держави.

Фінансова політика - сукупність цілей та завдань, цілеспрямована діяльність держави та інших суб'єктів господарювання у сфері формування, розподілу і використання фінансових ресурсів для реалізації поставлених цілей та завдань.

Зміст фінансової політики, її основні напрями ґрунтуються на теоретичних концепціях, які визначають ступінь участі держави в управлінні економікою та використання окремих інструментів реалізації фінансової політики й залежить від економічної кон'юнктури.



Фінансова політика	
<i>Рівні економічної системи</i>	<i>Види фінансової політики</i>
макрорівень	державна
мікрорівень	підприємств, установ, організацій, фінансових інститутів
мета рівень	міжнародних організацій, фінансових інститутів



Рисунок 2.5 - Характеристика задач фінансової політики

Фінансова політика, намагається пояснити, чому органи управління фінансовою системою і фінансові інститути, в руках яких зосереджена влада, діють саме так, а не інакше. Теоретики в цій області вивчають практику розробки і реалізації фінансової політики всередині окремих країн і проводять порівняльний аналіз - під тим чи іншим кутом зору - дій відповідних органів та інститутів різних країн.

Фінансова політика здійснюється в три етапи:

1) розробка науково обґрунтованих концепцій розвитку фінансів (наукових теорій);

2) визначення основних напрямків використання фінансів на перспективу і поточний рік (розробка стратегічних прогнозів, прийняття законів);

3) здійснення практичних дій, направлених на досягнення поставлених цілей (створення фінансового механізму).

Таблиця 2.3 - Принципи фінансової політики

Принципи	Зміст
Незвідність	Фінансова політика в державі не зводиться до державної практики; проводиться всіма рівнями управління господарством, включаючи первинні ланки (підприємства, організації, установи)
Цілісності і єдності	Порушення цілісності і єдності державної фінансової політики - це об'єктивна закономірність розвитку фінансів і основа формування умов проведення фінансових реформ
Самостійності	Примат державної внутрішньої і зовнішньої політики над її складовими - об'єктивна закономірність, яка визначає сталість і ефективність взаємовідносин всіх складових політики держави
Централізації	Фінансова політика є мистецтво впливати зверху вниз, тобто вона повинна бути спрямована на збереження існуючого механізму централізації доходів у руках держави
Продуктивність	Продуктивність фінансових заходів від стану економіки є фундаментальним принципом, що лежить в основі проведення ефективної фінансової політики.
Системність	Необхідність забезпечення максимально можливої ув'язки фінансово-кредитних балансів і прогнозів, який складають на мікро-, мезо- і макроекономічному рівнях; узгодження руху вартісних форм з загальноекономічними і політичними умовами відтворювального процесу
Комплексність	Припускає, що, вносячи поправки у взаємозалежні показники бюджету і грошово-кредитної системи, необхідно постійно оцінювати, чи варто це робити з урахуванням їх прямого і непрямого впливу на розвиток економіки

Залежно від тривалості дії та характеру виконуваних задач фінансову політику поділяють на дві складові – фінансову стратегію і фінансову тактику.

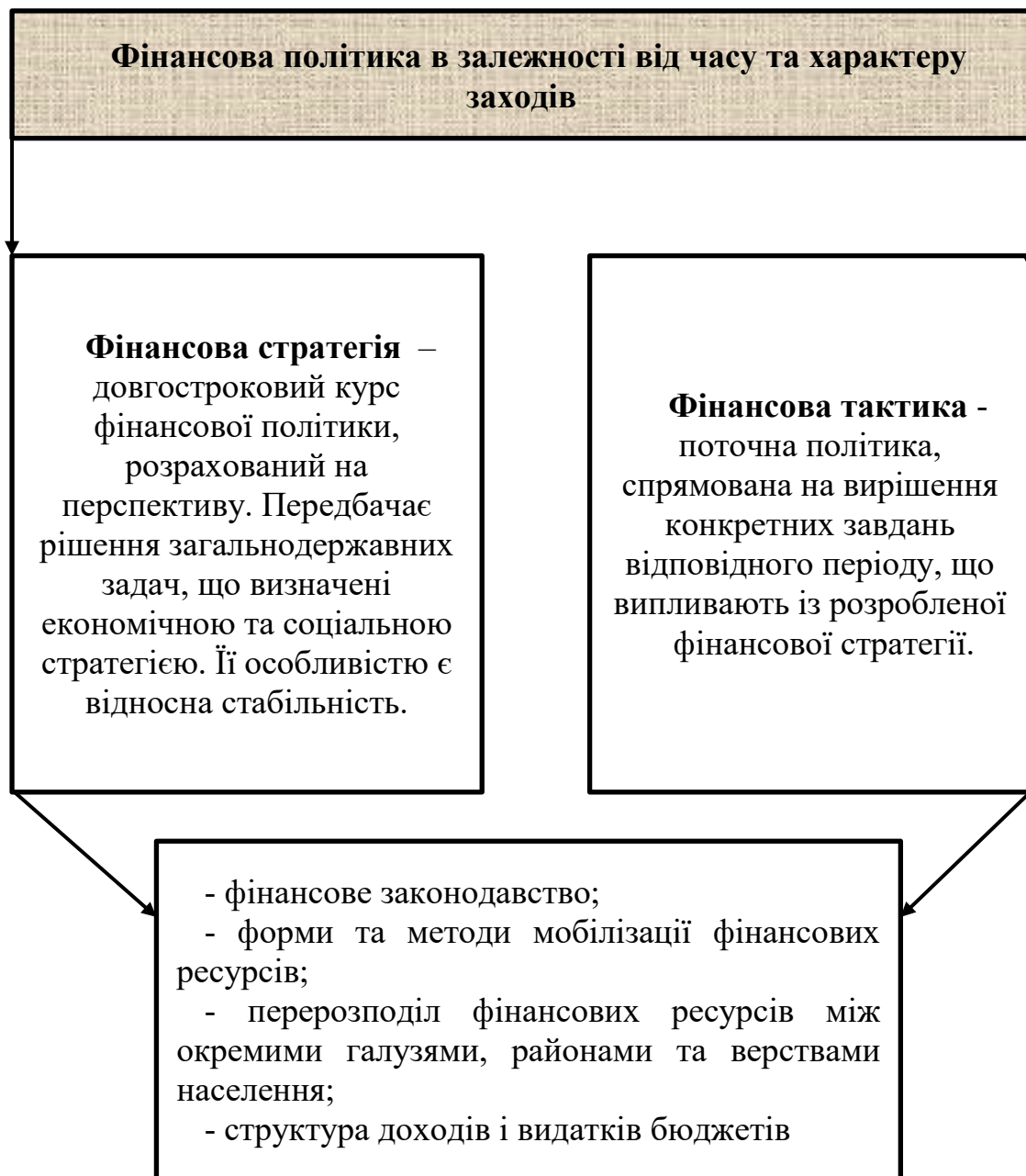


Рисунок 2.6 – Характеристика структурних елементів фінансової політики

Фінансові стратегія і тактика повинні бути взаємопов'язані, але тактика вторинна по відношенню до стратегії. Однак якщо держава не досягає результатів за допомогою тактики, доводиться вносити корективи в стратегію.

Структурними частинами фінансової політики держави є *бюджетна, податкова, грошово-кредитна, митна, валютна політика.*

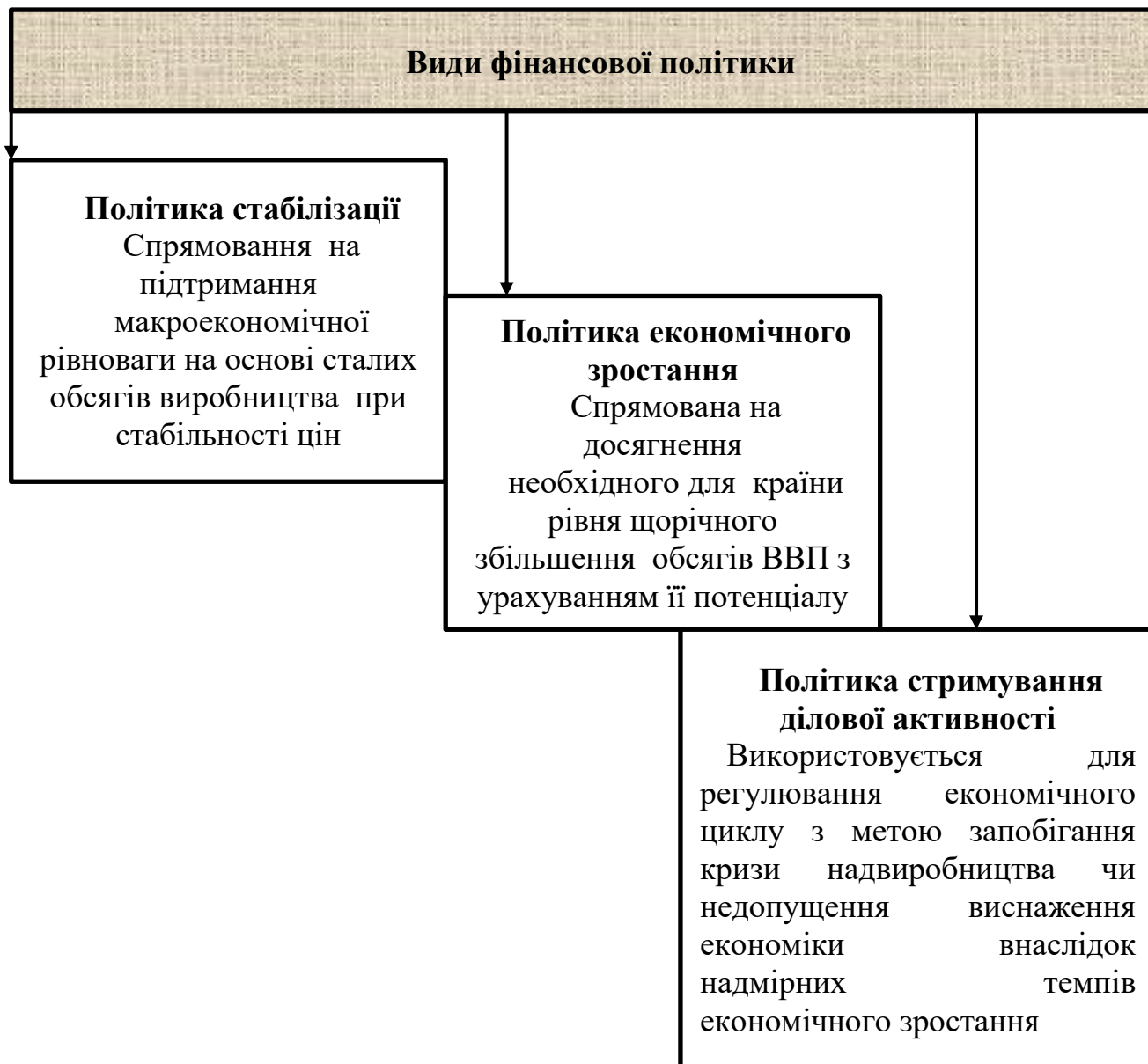


Рисунок 2.7 - Класифікація видів фінансової політики

Залежно від розвитку теоретичних концепцій економічної науки та від історико-політичних особливостей розвитку суспільства виділяють наступні типи фінансової політики:

1. *Класична*. Засновники – Адам Сміт та Давид Рікардо. Існувала до кінця 20-х років XX століття. Її основними напрямками є невтручання в економіку, збереження вільної конкуренції, використання ринкового механізму як головного регулятора господарчих процесів.

2. *Регулююча*. Засновник – Джон Мейнард Кейнс. В момент заснування (30-40 роки XX століття) основними її завданнями були послаблення впливу кризи надвиробництва на економіку, розширення платіжного попиту, підтримка високої ділової активності. У 70-х роках XX століття розвивається неокейнсіанський напрямок економічної теорії. У відповідності до рекомендацій неокейнсіанців, держави починають регулювати крім доходів і

видатків бюджету ще й грошовий обіг, валютний курс, соціальні фактори економіки. На сьогодні більшість розвинених країн у фінансовій політиці використовує поєднання положень кейнсіанської та неокейнсіанської теорії фінансового регулювання.

3. *Планово – директивна.* Застосовується в країнах з адміністративно-командною системою керування економікою. Базується на державній власності на засоби виробництва. Ціль: забезпечення максимальної концентрації фінансових ресурсів у держави для їх подальшого перерозподілу у відповідності до основних напрямків державного плану.

2.4. Фінансовий механізм.

Завдання фінансової політики реалізується через фінансовий механізм, що формується відповідно до фінансової політики та норм фінансового права, які відображаються у фінансовому законодавстві.

Фінансовий механізм – сукупність форм, методів, та важелів фінансового впливу на соціально-економічні процеси в суспільстві.

Фінансовий механізм також повинен відповідати цілям відповідної ланки фінансової політики держави.

Фінансовий механізм	
<i>Директивний</i>	<i>Регулюючий</i>
Розробляється для фінансових відносин, в яких безпосередньо бере участь держава. У його сферу включаються податки, державний кредит, витрати бюджету, бюджетне фінансування, організація бюджетного устрою і бюджетного процесу, фінансове планування. В ряді випадків поширюється і на інші види фінансових відносин, що мають велике значення для реалізації всієї фінансової політики (ринок корпоративних цінних паперів) , або одна зі сторін цих відносин - агент держави (фінанси державних підприємств).	Визначає основні "правила гри" в конкретному сегменті фінансів, не зачіпає прямо інтереси держави. Такий різновид фінансового механізму характерна для організації внутрішньогосподарських фінансових відносин на приватних підприємствах. У цьому випадку держава встановлює загальний порядок використання фінансових ресурсів.

Система важелів впливу передбачає застосування як фінансових стимулів, так і фінансових санкцій.

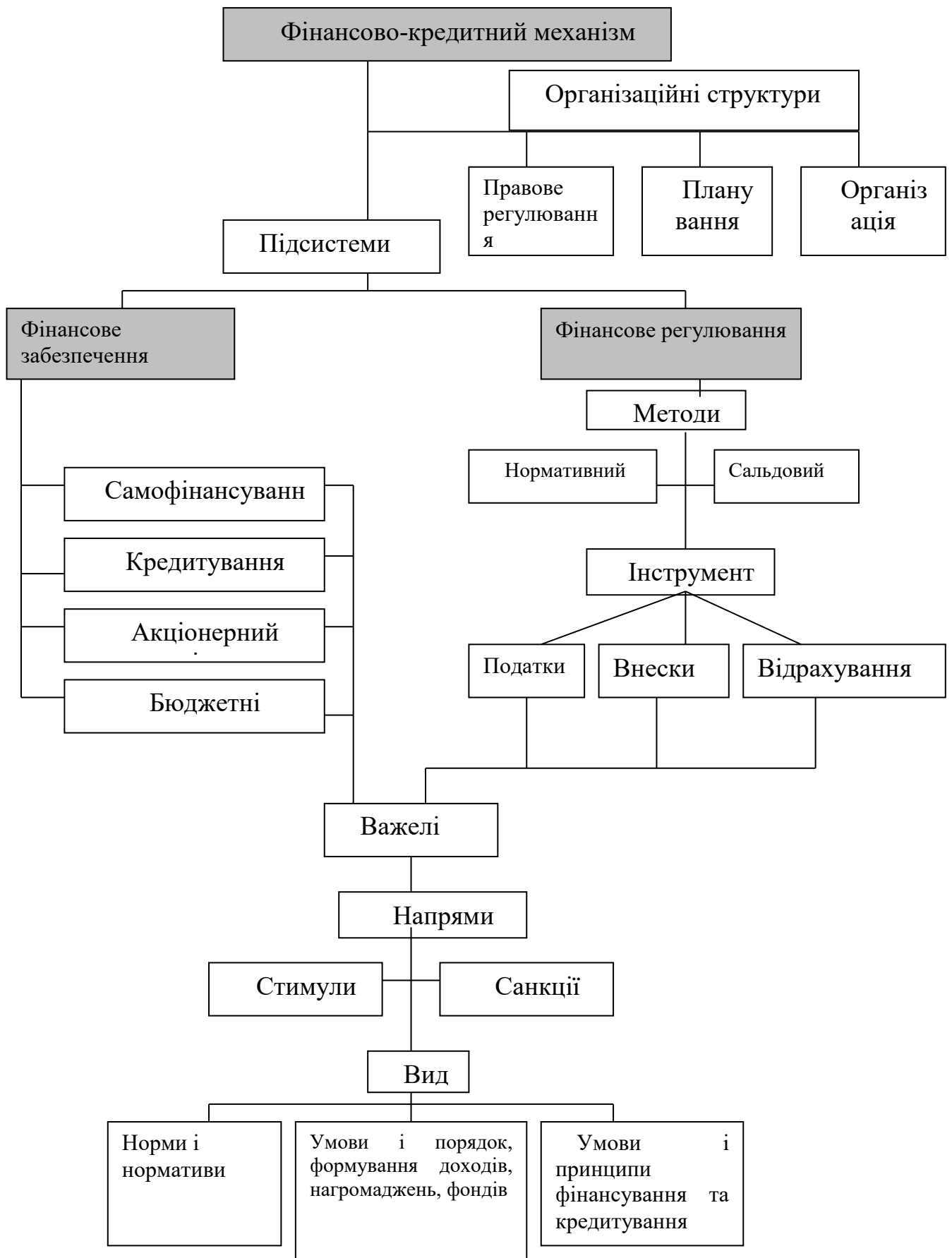


Рисунок 2.7 – Фінансовий механізм і його складові

Фінансовий механізм має три підсистеми:
організаційного забезпечення,
фінансового забезпечення,
фінансового регулювання.

Фінансове забезпечення, як система забезпечення фінансовими ресурсами для покриття витрат виробництва та відтворення, передбачає формування цільових грошових фондів за допомогою власних, залучених чи позикових ресурсів.

Фінансове регулювання полягає в регламентуванні розподільних відносин у суспільстві чи на окремому підприємстві і складається з методів та інструментів

Складовою фінансового механізму являється фінансове планування та прогнозування. За допомогою цих складових залучаються такі структурні елементи фінансового механізму, як фінансові показники, норми і нормативи, ліміти, резерви, фінансові стимули.

В процесі фінансового планування та прогнозування визначаються обсяги фінансових ресурсів, які створюватимуться в державі в цілому, обсяги ресурсів, що зосереджуватимуться й розподілятимуться через бюджетну систему та різні фінансові інститути, та й тих, що перебувають у розпорядженні підприємницьких структур і населення.

Фінансове планування — діяльність зі складання планів формування, розподілу і використання фінансових ресурсів на рівні окремих суб'єктів господарювання, їх корпоративних об'єднань, галузевих структур, територіально-адміністративних одиниць, країни в цілому.



Рисунок 2.8 – Структурні елементи фінансового планування

Фінансовий план прийнято вважати планом формування і використання фінансових ресурсів. Як показує практика, фінансові плани розділяють на зведені й індивідуальні. У свою чергу, зведені фінансові плани поділяються на загальнодержавні, плани окремих господарських об'єднань (фінансових груп, асоціацій тощо) та територіальні.

Індивідуальні — це фінансові окремих суб'єктів господарювання.

Фінансові плани мають форму балансу: прибуткові та видаткові розділи. Фінансовий план має практичне значення у випадках збалансованості прибуткової та видаткової частини.

Фінансові індикатори - це вартісні показники, які використовуються для характеристики фінансового становища держави, регіону або муніципалітету.

Критерієм результативності управління суспільними фінансами є і соціальна ефективність. Визначальними показниками ефективності управління суспільними фінансами служить відношення економічних і соціальних результатів до витрат ресурсів на їх досягнення.



Рисунок 2.9 – Характеристика етапів та методів фінансового планування

Індикатори ефективності та якості управління державними фінансами:

1. Частка інвестицій у валовому внутрішньому продукті.
2. Частка державного бюджету в ВВП.
3. Частка ВВП, що витрачається на науку, культуру, освіту, охорону здоров'я, охорону навколишнього середовища.
4. Частка населення з доходами нижче прожиткового мінімуму.
5. Рівень безробіття в країні, регіонах.
6. Частка першочергових витрат у витратах бюджету.
7. Ставлення короткострокового (до 1 року) боргу до доходів бюджету.
8. Відношення обсягу виданих гарантій до доходів бюджету.
9. Ставлення дефіциту бюджету до доходів бюджету.
10. Ставлення приросту недоїмки по податкових платежах до

Індикатори соціальної ефективності при оцінці ефективності управління суспільними фінансами:

- економічні (рівень виробництва ВВП, рівень реальних доходів населення, рівень мінімальної заробітної плати і т.д.);
- соціально-побутові (забезпеченість житлом, автомобілями, присадибними ділянками і т.д.);
- соціально-демографічні (народжуваність, природний приріст, тривалість життя населення, рівень освіти населення, рівень здоров'я населення і т.д.);
- соціально-гуманістичні (свобода слова, рівність прав і ін.).

Інтегральним показником соціальної ефективності є рівень соціального благополуччя, який можна визначити відношенням показника рівня життя, що характеризує ступінь забезпеченості населення будь-якими благами, до показника рівня соціальної напруженості, що характеризує ступінь незадоволеності цієї забезпеченістю.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть сфери фінансової системи України.
2. Що таке сфера фінансових відносин?
3. Що відображає ланка фінансової системи?
4. Наведіть приклади взаємозв'язку між окремими ланками фінансової системи.
5. Які завдання стоять перед фінансовою системою України в умовах реформування економіки?
6. Які складові фінансової політики? Охарактеризуйте їх.
7. Які елементи включає механізм реалізації фінансової політики?
8. Яке завдання загальнодержавних фінансів?
9. Яка ланка займає центральне місце у фінансовій системі України?
10. Охарактеризуйте типи та інструменти фіскальної політики.
11. Що являє собою фінансовий механізм і які його складові?
12. Висвітліть зарубіжний досвід реалізації фінансової політики держави.

Практичні завдання

Завдання 1

1. Обґрунтуйте що є спільного та відмінного у цілях та завданнях фінансової політики підприємства і держави.

2. Поясніть взаємозв'язок між державною фінансовою політикою та фінансовою політикою підприємства.

Для пояснення взаємозв'язку між державною фінансовою політикою та політикою підприємства наведіть приклади впливу державної політики на поведінку суб'єктів підприємництва. З'ясуйте, чи може така поведінка бути масовою. Поясніть, коли виникають проблеми функціонування економіки країни. Згадайте, що визначає цілі та заходи фінансової політики макrorівня.

Завдання 2

Запропонуйте заходи державної фінансової політики для України в сучасних умовах на основі аналізу державної статистики України. Обґрунтуйте їх.

Охарактеризуйте соціально-економічне положення України. Зробіть аналіз видатків та доходної частини Державного бюджету за останні три роки, поясніть співвідношення між ними. Проаналізуйте державну статистику, зокрема:

- структуру ВВП за категоріями кінцевого використання та за категоріями доходу;

- індекси споживчих цін на товари та послуги; – таблицю "витрати-випуск";

- виробництво та розподіл валового внутрішнього продукту за видами економічної діяльності;

- зведені національні рахунки – динаміку нормативів обов'язкового резервування та облікової ставки НБУ.

При виконанні завдання надайте відповіді на такі запитання:

1. Які, на Ваш погляд, найбільші проблеми функціонування економіки України?

2. Чи можливо заходами державної фінансової політики їх вирішити?

3. Запропонуйте та обґрунтуйте цілі фінансової політики для України в сучасних умовах.

4. Запропонуйте заходи фінансової політики та охарактеризуйте їх можливий вплив на економіку.

2.1. Назвати терміни, про які йде річ.

1. Довготривалий курс фінансової політики, розрахований на перспективу, який передбачає вирішення великомасштабних завдань, визначених економічною і соціальною стратегією -

2. У процесі _____ розроблення прогнозуються основні тенденції зросту фінансів, формуються концепції їх використання, визначаються принципи організації фінансових відносин

3. Сукупність фінансових методів і форм, інструментів і важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства -

4. Парламент і уряд вносять зміни до податкової системи і видатків бюджету з метою впливу на ВВП, зайнятість, інфляцію -

5. За організаційною будовою _____ сукупність фінансових органів та інституцій, які управляють грошовими потоками.

6. Головним завданням _____ є забезпечення примноження золотовалютних резервів держави.

7. Головні напрями _____ на процеси суспільного розвитку: 1) фінансове забезпечення потреб розширеного відтворення; 2) фінансове регулювання економічних і соціальних процесів; 3) фінансове стимулювання.

8. Покриття затрат за рахунок фінансових ресурсів, акумульованих суб'єктами господарювання і державою -

2.2. Тестовий контроль

Вибрати найбільш вірну та найбільш повну відповідь.

1. Під фінансовою системою розуміють:

а) сукупність окремих ланок, що мають особливості в створенні та використанні фондів фінансових ресурсів для фінансового забезпечення потреб суспільства;

б) сукупність взаємопов'язаних елементів, що мають однорідні ознаки;

в) сукупність економічних відносин та різноманітних фондів фінансових ресурсів, які створюються і використовуються в місцях їхнього акумулювання;

г) усі відповіді вірні.

2. Забезпечуючою сферою фінансової системи виступає:

а) фінанси підприємств;

б) фондовий ринок;

в) страхування;

г) немає вірної відповіді.

3. До основних напрямків планово-директивної фінансової політики належить:

а) регулювання державою циклічного розвитку економіки;

б) використання ринкового механізму як головного регулятора економіки;

в) збереження вільної конкуренції;

г) максимальна централізація фінансових ресурсів.

4. Фінансова стратегія передбачає:

- а) втручання держави в розвиток економіки;
- б) короткострокові методи впливу на фінансові процеси;
- в) вирішення загальнодержавних задач, що розраховані на перспективу;
- г) розробку фінансового механізму;
- д) управління державними фінансами.

5. Назвіть види фінансової політики:

- а) фінансове планування та прогнозування;
- б) зовнішня та внутрішня політика;
- в) податкова політика, бюджетна політика, грошово-кредитна політика;
- г) фінансова тактика та фінансова стратегія.

6. Метою фінансової політики є:

- а) відображення суб'єктивної сторони функціонування фінансів;
- б) удосконалення механізму функціонування фінансів, організації фінансових відносин і руху грошових потоків;
- в) оптимальний розподіл ВВП між галузями економіки, сферами виробництва, територіями та соціальними групами населення;
- г) комплекс дій і заходів, що вживаються державою в межах наданих їй функцій і повноважень у сфері фінансової діяльності суб'єктів господарювання.

7. Основні напрямки фінансової політики держави розробляє:

- а) Міністерство фінансів;
- б) Кабінет Міністрів;
- в) Верховна Рада;
- г) Національний банк України;
- д) Рахункова палата;
- е) Президент України.

8. Хто є основоположником регулювальної фінансової політики:

- а) А. Сміт;
- б) Д. Рікардо;
- в) Дж. Кейнс;
- г) Т. Мальтус?

9. Етап вузькості фінансових відносин пов'язаний із наявністю у складі фінансової системи:

- а) бюджетної ланки та ланки суб'єктів господарювання;
- б) міжнародних фінансів;
- в) бюджетної складової;
- г) страхового ринку.

10. Фінансовий механізм реалізується через функції:

- а) фінансового забезпечення і фінансового регулювання;
- б) фінансового забезпечення;
- в) фінансового регулювання;
- г) фінансового забезпечення і фінансового регулювання й фінансового стимулювання.

11. Фінансове планування здійснюється за допомогою таких методів як:

- а) балансовий і нормативний;
- б) нормативного метод і метод коефіцієнтів;
- в) метод коефіцієнтів і програмно-цільовий метод;
- г) балансовий, нормативний і програмно-цільовий методи та метод коефіцієнтів.

12. Які з перерахованих відносин є фінансово-правовими?

- а) між підприємством та банком, який відкрив йому розрахунковий рахунок;
- б) між фізичною особою і податковим органом у зв'язку зі сплатою податку;
- в) між митним органом та імпортером у зв'язку зі сплатою мита;
- г) між підприємцем і уповноваженим банком у зв'язку зі сплатою комісійної винагороди за операцію з купівлі-продажу іноземної валюти;
- д) між податковими органами і платниками податків у зв'язку з наданням відстрочення по сплаті податку;
- е) між освітньою установою і громадянином у зв'язку з наданням останнім освітніх послуг, покриття витрат на надання яких здійснюється за рахунок бюджетних коштів;
- ж) між фізичною особою та Фондом соціального страхування з тимчасової втрати працездатності з приводу виплати допомоги у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності.

13. Фінансові стимули – це:

- а) міра матеріального впливу на винних у порушенні законодавства, угод або діючих правил;
- б) формування цільових грошових фондів у достатньому розмірі та їх ефективне використання;
- в) зацікавлення суб'єктів господарювання в досягненні кращих фінансово-економічних результатів;
- г) метод фінансового впливу, пов'язаний із регулюванням економічних процесів.

14. До фінансових важелів можна віднести наступне:

- а) норми амортизаційних відрахувань;
- б) ставку податку;

- в) відсотки за користування кредитом;
- г) норми амортизаційних відрахувань, ставку податку, відсотки за користування кредитом.

15. До принципів фінансового планування належать:

- а) наукова обґрунтованість і безперервність;
- б) єдність і відповідність політичній ситуації;
- в) наукова обґрунтованість і безперервність та єдність і відповідність політичній ситуації;
- г) наукова обґрунтованість, єдність, безперервність.

2.3.Кросворд

Використовуючи термінологічний словник та спеціалізовану літературу розв'яжіть фінансовий кросворд

За горизонталлю:

4. Це сукупність відокремлених, але взаємопов'язаних між собою сфер і ланок фінансових відносин, які відображають специфічні форми й методи обміну, розподілу і перерозподілу ВВП, відповідну систему фінансових органів та інститутів.

7. До яких установ належать ті, які надають послуги або виконують роботи безкоштовно чи за символічну плату?

За вертикаллю:

1. Це головний централізований фонд грошових коштів держави, основний інструмент перерозподілу ВВП. Через нього здійснюється перерозподіл близько 40 % усього ВВП країни.

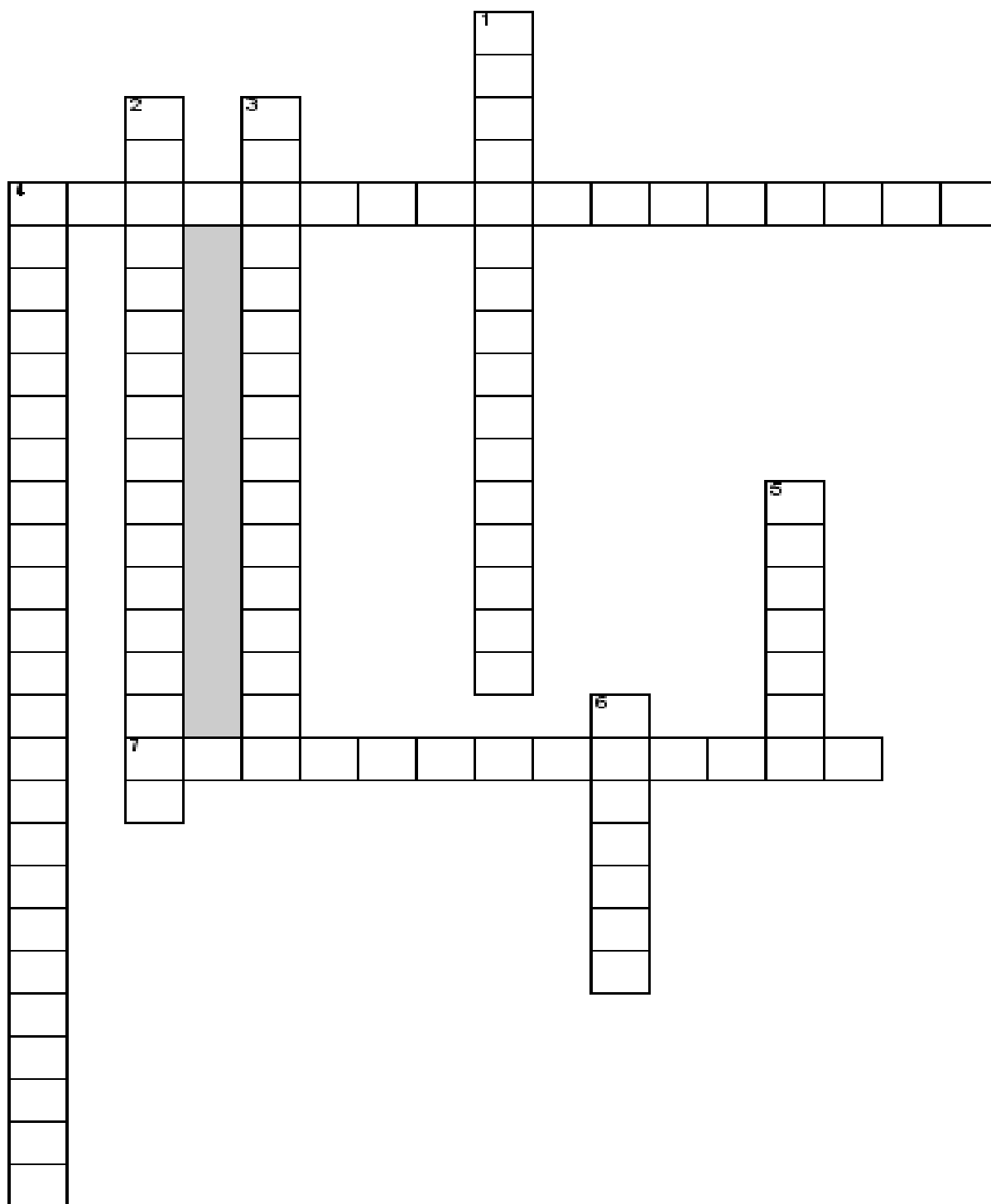
2. Це сукупність грошових фондів, які акумулюються в населення з таких джерел: доходів від трудової діяльності; доходів від капіталу; доходів від рухомого і нерухомого майна; доходів, отриманих у вигляді спадщини; доходів з інших джерел.

3. Сфера фінансової системи, що включає ринок грошей, кредитних ресурсів, цінних паперів і фінансових послуг тощо

4. Це сукупність інститутів та елементів, які створюють сприятливі умови для функціонування всієї фінансової системи. До них належать: система органів управління фінансами; нормативно-законодавча база; підготовка фахівців; інфраструктура фінансового ринку; спеціалізоване виробництво (цінних паперів, грошових банкнот, фінансової документації).

5. Що є головними доходами державного бюджету?

6. Економічна категорія, що відображає економічні відносини в процесі створення і розподілу фондів грошових коштів.



Література
1, 2, 4, 11, 15, 23, 24.

ТЕМА 3. ПОДАТКОВА СИСТЕМА ДЕРЖАВИ

Мета: розглянути поняття податків і зборів, їх призначення, функції, класифікацію; дослідити теоретичні основи побудови податкової системи та її складу. Набути практичних навичок розрахунку податкових платежів до бюджету

Основні терміни і поняття: податок, податкова система, збір, мито, елементи податку, податкові пільги, функції податків, класифікація, податкової методи побудови податкової системи, структурна побудова податкової системи.

Питання:

- 3.1. Економічна сутність та функції податків.
- 3.2. Класифікація податків.
- 3.3. Податкова система: елементи та принципи побудови.

3.1. Економічна сутність та функції податків.

Податки виникли одночасно з державою і є його невід'ємним елементом, забезпечуючи фінансову основу діяльності органів влади за рахунок перерозподілу частини національного доходу. У демократичному суспільстві їх головне призначення полягає у фінансуванні витрат уряду, яке, перерозподіляє ресурси та організує надання необхідних їм громадських товарів і послуг.

При науковому обґрунтуванні та вмілому застосуванні податки виступають дієвим фінансовим інструментом, за допомогою якого держава може досягти бажаного результату розвитку економіки. І навпаки, некомпетентний підхід та не виважені дії у сфері оподаткування можуть мати численні непередбачені наслідки не тільки для економіки, а й для соціального та політичного життя країни. Податки мають багатовікову історію розвитку.

Вся економічна історія людства свідчить про те, що там, де були відсутні систематичні податки, там не було і високого рівня господарства, виступає матеріальною передумовою подолання архаїчних способів громадської організації і політичного устрою. В кінцевому рахунку, податки - це засіб для підняття економіки і культури на більш високий рівень. Проте, стягування податків - це не самоціль. Тому, якщо воно побудовано нераціонально і не на основі наукових принципів, то фінансові відносини можуть породжувати комплекс складних проблем і фактично гальмувати розвиток.

Більшість країн світу дійшли до сучасного рівня становлення податкових систем маючи багатий досвід, який весь час вдосконалюють, використовуючи найновіші наукові дослідження та розробки.

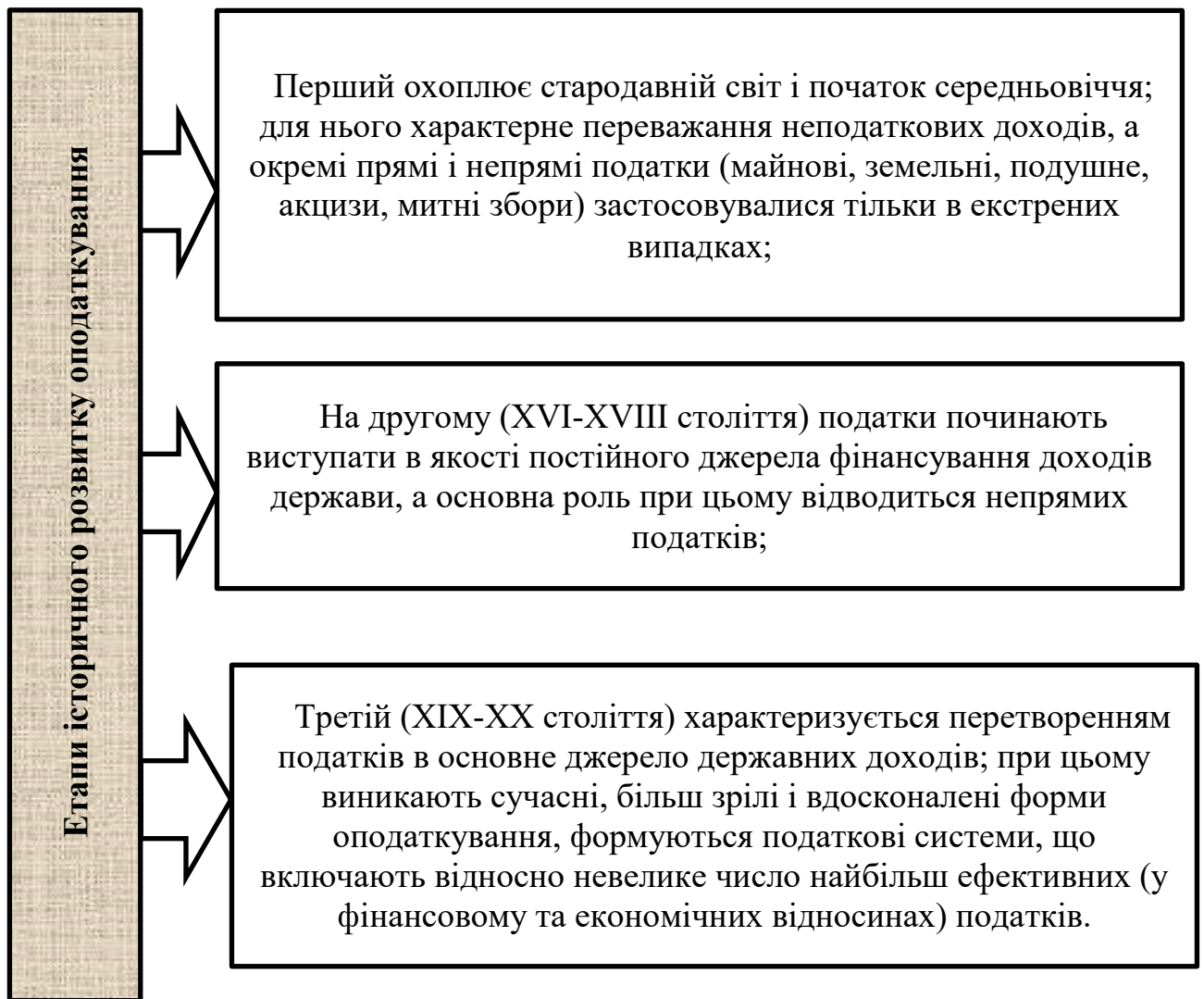


Рисунок 3.1 - Етапи історичного розвитку оподаткування

Податок є комплексною фінансовою категорією, яка характеризує фінансові відносини між державою і членами суспільства, що виникають в процесі розподілу ВВП з приводу вилучення державою частини валового національного доходу і перерозподілу її з метою фінансування державних витрат.

Податки – обов’язкові платежі, які законодавчо встановлюються державою, сплачуються юридичними та фізичними особами в процесі розподілу та перерозподілу частини вартості ВВП й акумулюються в централізованих грошових фондах для фінансового забезпечення виконання державою покладених на неї функцій.

Податок має правову, економічну та суспільну характеристики.



Рисунок 3.2 - Складові характеристики податку

Основні ознаки податків:

- примусовий характер;
- безеквівалентність;
- відсутність цільового використання;
- законодавча регламентованість;
- однаковий підхід до всіх платників;
- вимір форми власності.

Для того, щоб платіж набув назву «податок», відповідав його змісту і відрізнявся від неподаткових доходів, він повинен мати відповідні риси або ознаки. До них належать:

- законність – право на встановлення і введення податків має тільки держава;
- імперативність (обов'язковість) – відповідність категоричним розпорядженням, що містяться у нормах податкового права, незалежно від розсуду суб'єкта оподаткування;
- податки вносяться до бюджету;
- податок – це відчуження частини власності суб'єктів на користь держави;
- нецільовий характер – податки не мають цільового призначення;
- безоплатність (безеквівалентність) – держава не зобов'язана надати платнику будь-який еквівалент внесеному платежу;
- односторонній характер встановлення – податкові відносини мають односторонню спрямованість – від платника до держави;
- безповоротність – податок надходить в бюджет та залишається там для фінансування потреб держави. Однак платники податків, згідно Податковому кодексу України, мають право на бюджетне відшкодування ПДВ, на податкову знижку з податку на доходи фізичних осіб, на повернення надміру сплачених сум податку в бюджет;
- регулярність внесення - податок вноситься в бюджет періодично, у чітко встановлені законодавством строки, на відміну від інших податкових платежів, які характеризуються разовим внесенням при визначених умовах;
- грошова форма внесення в бюджет.

Таблиця 3.1 - Різниця між податками та іншими обов'язковими платежами

Податки	Платежі (збори)
безповоротність (можуть бути повернуті тільки при переплаті)	можуть повертатися
односторонність встановлення	можуть бути не односторонніми
сплачуються лише до бюджету	можуть сплачуватись у централізовані або децентралізовані фонди
не мають цільового призначення	можуть мати цільове призначення
є атрибутом держави і базуються на актах вищої юридичної сили	можуть базуватися і на підзаконних актах

Податки реалізують своє суспільне призначення через фінансову та регулюючу функції.

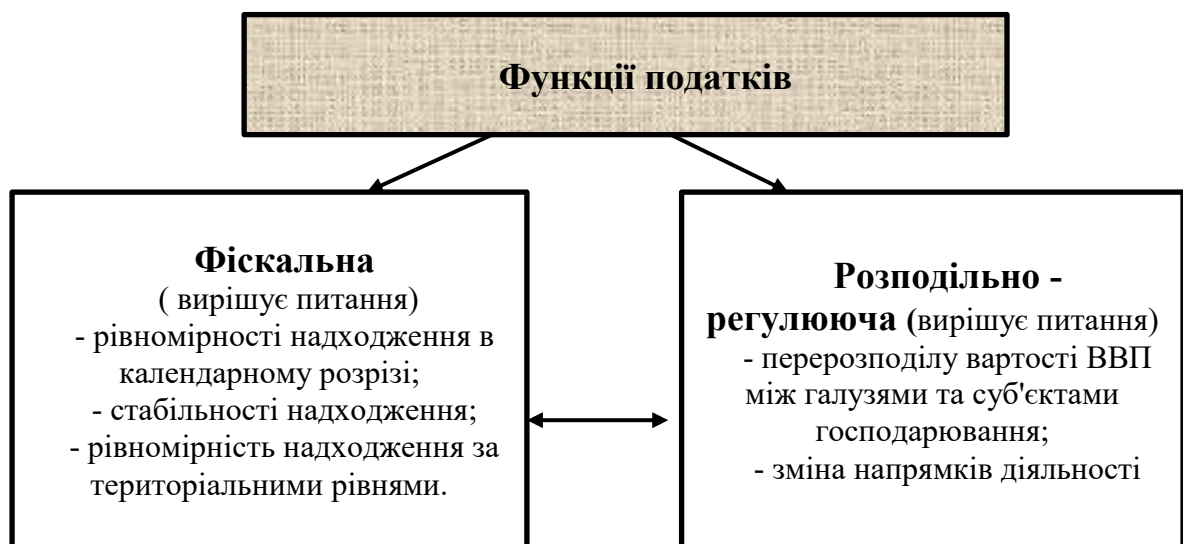


Рисунок 3.3 – Характеристики функцій податків

Дослідження сутнісних характеристик податку реалізується через елементи податку, а саме: суб'єкт, об'єкт, база оподаткування, ставка податку, податковий період, строк сплати податку та збору.

Таблиця 3.2 – Елементи податків і їх характеристика

Назва елемента	Характеристика
Платник податку	Фізична особа (резидент і нерезидент України), юридична особа (резидент і нерезидент України) та її відокремлені підрозділи, які мають, одержують (передають) об'єкти оподаткування і на яких покладено обов'язок зі сплати податків і зборів згідно з Податковим кодексом України
Об'єкт оподаткування	Сукупність обставин, за наявності яких у платника податку виникає податковий обов'язок
База оподаткування	Фізичне, вартісне чи інше характерне вираження об'єкта оподаткування, до якого застосовується податкова ставка і який використовується для визначення розміру податкового зобов'язання
Ставка податку	Розмір податкових нарахувань на (від) одиницю (одиниці) виміру бази оподаткування
Податковий період	Період часу, з урахуванням якого відбувається обчислення та сплата окремих видів податків і зборів. Податковий період може складатися з кількох звітних періодів
Строк сплати податку та збору	Період, що розпочинається з моменту виникнення податкового обов'язку платника податку зі сплати конкретного виду податку і завершується останнім днем строку, протягом якого такий податок чи збір повинен бути сплачений

3.2. Класифікація податків.

Податки класифікуються за такими класифікаційними ознаками:

залежно від суб'єкта оподаткування (податки з юридичних осіб, податки з фізичних осіб, змішані); залежно від рівня встановлення (загальнодержавні податки та збори, місцеві податки та збори); за формою оподаткування (прямі та непрямі податки); за джерелами сплати (податки з індивідуального доходу, податки з доходу від продажу, податки з фінансового результату підприємства, податки з витрат підприємства); за способом встановлення ставок (пропорційні, прогресивні, регресивні, змішані); за встановленим порядком використання (загальні, спеціальні); за економічним змістом об'єкта оподаткування (прибуткові, майнові, на споживання, на різні дії), за економічною функцією (податки на споживання, на працю, на капітал, екологічні).

Вагомого обґрунтування та значення набув поділ податків на непрямі та прямі.

Таблиця 3.3 – Характеристика поділу податків на непрямі та прямі

Непрямі податки	Прямі податки
<i>За сутнісною ознакою</i>	
Обов'язкові платежі, об'єктом оподаткування яких є господарські операції – продаж товарів, робіт, послуг, імпорт, експорт, і які сплачуються опосередковано через ціновий механізм	Обов'язкові платежі, що стягуються з платників, у яких об'єктом оподаткування є прибуток, дохід або майно, і які прямо залежать від розміру об'єкта оподаткування
<i>За видами</i>	
Акцизи (універсальні та специфічні), мито	Реальні, особисті
<i>Залежно від платника</i>	
Сплачує одна особа, а перерахунок платежу до бюджету здійснює інша	Сплачує і перераховує одна й та ж особа або її податковий агент
<i>Залежно від формування ціни</i>	
Включаються як надбавка до ціни на стадії реалізації продукції, товарів, робіт, послуг	Включаються до ціни при формуванні собівартості реалізованої продукції, товарів, робіт, послуг
<i>За джерелом сплати</i>	
З доходу від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг	З прибутку, заробітної плати, включаються у витрати
<i>Залежно від об'єкта оподаткування</i>	
Податки на споживання	Податки на доходи, прибуток, майно
<i>Залежно від суб'єкта оподаткування</i>	
Змішані	

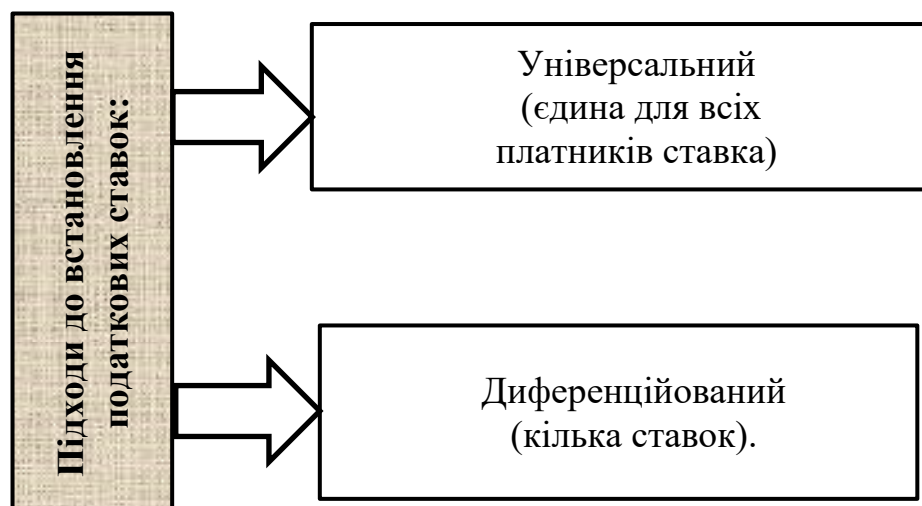


Рисунок 3.4 - Основні підходи до встановлення податкових ставок

Таблиця 3.4 - Характеристика податкових ставок

Податкові ставки				
Тверді		Відсоткові		
у грошовому виразі на одиницю оподаткування в натуральному обчисленні		встановлюються тільки щодо об'єкта оподаткування, який має грошовий вираз		
фіксовані	відносні	пропорційні	прогресивні	регресивні
встановлені в кількісному виразі або в конкретних сумах	визначені у відношенні до встановленої державою величини	єдині ставки, що не залежать від розміру оподаткування	їх розмір зростає в міру збільшення обсягів об'єкта оподаткування	їх розмір зменшується в міру зростання обсягів об'єкта оподаткування

3.3. Податкова система: елементи та принципи побудови

Виникнення та становлення податків і оподаткування пов'язано з соціально-економічним розвитком держави і суспільства. За певних умов розвитку суспільних правовідносин у сфері оподаткування податки утворюють систему.

Фіскальна політика – це політика уряду в галузі оподатковування, державних витрат, державного бюджету, спрямована на забезпечення зайнятості і запобігання інфляційним процесам.

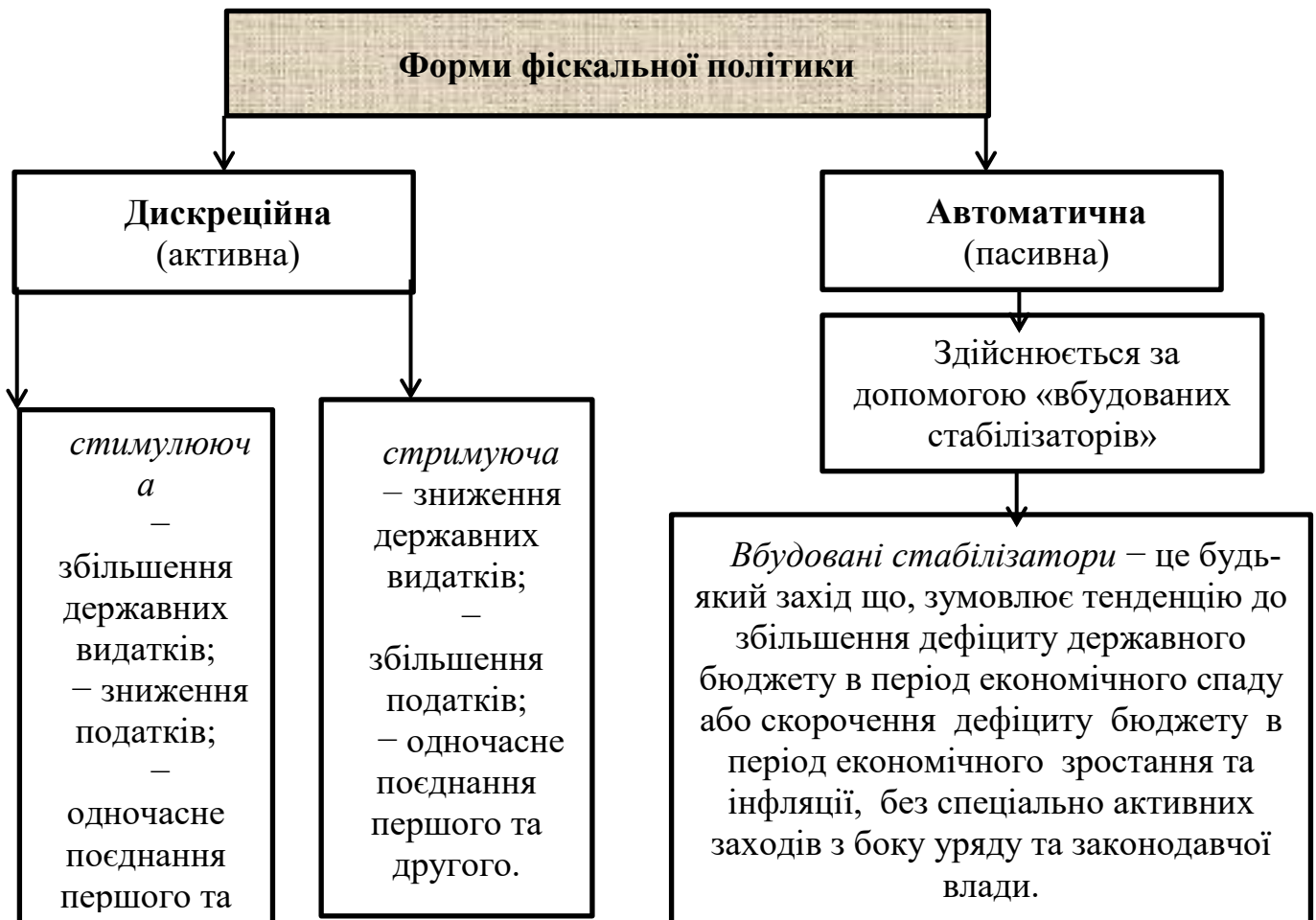


Рисунок 3.5 - Класифікація форми фіскальної політики

Фіскальна політика будується на використанні державою двох економічних регуляторів: податків і державних витрат. Вони можуть застосовуватися в різноманітних поєднаннях, що дає безліч варіантів впливу на реальний обсяг національного виробництва і його структуру, на зайнятість і інфляцію. Фіскальна політика реалізується, насамперед, через податковий механізм.

Податковий механізм виступає сукупністю об'єктивних економічних відносин з приводу фінансового забезпечення існування держави через податки та збори. Податковий механізм є складним та багатомірним процесом, що включає як внутрішні елементи, так і зовнішні.

Податковий механізм використовується державою як інструментарій податкової політики для економічного впливу на суспільне виробництво, його структуру та динаміку, на стан науково-технічного прогресу.

Таблиця 3.5 - Складові податкового механізму формування бюджетних ресурсів держави

Складові податкового механізму	Сутність складових
Податки	Законодавчо встановлені обов'язкові платежі для формування доходів бюджетів всіх рівнів
Система управління податковими надходженнями	Держава в особі законодавчих та виконавчих органів влади встановлює базу формування та джерела податкових надходжень до бюджетів; методику розподілу цих надходжень між бюджетами різних рівнів
Нормативи	Характеризують величину відрахувань до бюджетів
Податкова ставка	Законодавче встановлена величина податкових нарахувань на одиницю виміру бази оподаткування
Податкова пільга	Встановлене законодавством повне або часткове звільнення від сплати податків, зборів, платежів
Податкова санкція	Визначають відповідальність платників податків перед державою за порушення податкового законодавства
Показники	Обсяг ВВП; доходи державного та місцевих бюджетів; співвідношення податкових та боргових джерел фінансування видатків бюджету; рівень податкового навантаження; розмір податків, що оплачується в середньому одним підприємством; фінансовий результат до оподаткування по галузям

Податкова система – це сукупність установлених у країні податків і обов'язкових платежів податкового характеру та механізму їх справляння

Податкова система за своєю природою є оболонкою для реалізації податкових механізмів у державі, які регулюють правовідносини між:

- державою і платниками – щодо визначення основних елементів оподаткування, порядку обчислення і сплати податків, відповідальності платників за порушення податкового законодавства;
- державою і органами місцевого самоврядування – щодо розмежування їх прав законодавчої ініціативи в податковій сфері;
- державою і органами, які забезпечують справляння податків – щодо визначення правового статусу цих органів, порядку адміністрування податків, відповідальності за своєчасне надходження податків у бюджет, дотримання податкового законодавства;
- органами податкової служби і платниками – щодо їх взаємних прав та обов’язків і механізму їх реалізації.



Рисунок 3.6 - Принципи побудови податкової системи

У відповідності з Податковим кодексом податкове законодавство України ґрунтується на таких принципах:

- загальність оподаткування – кожна особа зобов’язана сплачувати встановлені податки та збори, платником яких вона;
- рівність усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації - забезпечення однакового підходу до всіх платників податків незалежно від соціальної, расової, національної, релігійної приналежності, форми власності юридичної особи, громадянства фізичної особи, місця походження капіталу;
- невідворотність настання визначеної законом відповідальності у разі порушення податкового законодавства;
- презумпція правомірності рішень платника податку в разі, якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акту, виданого на підставі закону, або якщо норми різних законів чи різних нормативно-правових актів припускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов’язків платників податків або контролюючих органів, внаслідок чого є можливість прийняти рішення на користь як платника податків, так і контролюючого органу;

- фінансова достатність – встановлення податків та зборів з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його надходженнями;
- соціальна справедливість – встановлення податків та зборів відповідно до платоспроможності платників податків;
- економічність оподаткування – встановлення податків та зборів, обсяг надходжень від сплати яких до бюджету значно перевищує витрати на їх адміністрування;
- нейтральність оподаткування – встановлення податків та зборів у спосіб, який не впливає на збільшення або зменшення конкурентоздатності платника податків;
- стабільність – зміни до будь-яких елементів податків та зборів не можуть вноситися пізніше як за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому будуть діяти нові правила та ставки. Податки та збори, їх ставки, а також податкові пільги не можуть змінюватися протягом бюджетного року;
- рівномірність та зручність сплати – встановлення строків сплати податків та зборів, виходячи із необхідності забезпечення своєчасного надходження коштів до бюджетів для здійснення витрат бюджету та зручності їх сплати платниками;
- єдиний підхід до встановлення податків та зборів – визначення на законодавчому рівні усіх обов’язкових елементів податку.

Потенціал оподаткування будь-якої країни визначають такі фактори: загальний стан економіки; соціальна політика держави; воєнна доктрина; рівень реального доходу на душу населення; виробнича структура економіки і значення різних видів господарської діяльності (наприклад, роль зовнішньої торгівлі, частка прогресивних галузей виробництва, ступінь участі іноземного капіталу у приватних підприємствах тощо), політичні та інституціональні чинники.

Для аналізу ефективності доходів використовується діагностичний *тест Танзі*, який припускає вісім оцінних показників:

- 1) індекс концентрації (значна частина доходів формується за рахунок невеликої кількості податків і податкових ставок);
- 2) індекс дисперсії (відсутність або незначна частка податків з низьким обсягом надходжень);
- 3) індекс ерозії (збіг фактичної бази оподаткування з потенційною базою);
- 4) індекс запізнювання збору (своєчасність сплати податків, відсутність недоїмок);

5) індекс конкретності (податкова система будується на найменш можливій кількості податків, які мають конкретні ставки);

6) індекс об'єктивності (велика частина податків стягується з об'єктивно вимірюваної бази оподаткування);

7) індекс забезпечення збору податків (збір податків ефективний);

8) індекс витрат при зборі податків (бюджетні витрати при зборі податків зведені до мінімуму).

Для визначення справедливості податку з практичного погляду користуються *показниками ступеня нерівності*:

1) коефіцієнтом Джині; 2) індексом Аткинсона

Індекс Аткинсона — показник, що вимірює втрату суспільного добробуту, яка спричинена нерівністю в доходах за певного рівня оподаткування.

Коефіцієнт Джині — демонструє ступінь економічної нерівності в доходах у країні у певний момент за певних умов.

Податкова політика

діяльність держави у сфері встановлення, правового регламентування та організації справляння податків і податкових платежів у централізовані фонди грошових ресурсів

Тактика

- збереження помірної інфляції;
- зростання добробуту у громадян;
- стабільний обмінний курс

Стратегія

- покращення стану платіжного балансу;
- стійке інноваційне зростання;
- підвищення норми накопичення;
- стійкий рух капіталів, зростання національного виробництва.

Рисунок 3.7 - Структурні елементи податкової політики

Таблиця 3.6 - Основні принципи формування податкової політики

1. Принципи бюджетного забезпечення	
Принцип достатності — обумовлює забезпечення достатніх доходів усіх бюджетів (державного та місцевого) для фінансування їх видатків	
2. Принципи етико-правового спрямування	
Принцип податкоспроможності — означає, що тягар оподаткування має бути поставлений у залежність безпосередньо від конкретного доходу та рівня добробуту	Принцип рівнонапруженості — передбачає, що зобов'язання перед бюджетом щодо сплати податків встановлюється для всіх платників відповідно до їх можливостей і результатів діяльності шляхом єдиних або диференційованих ставок
3. Принципи загальноекономічного спрямування	
Принцип системності та внутрішньої цілісності оподаткування — відображається у взаємопов'язаності, узгодженості змін основних податкових показників при зміні ключових параметрів (ВВП та його структури), спрацьовує на єдність економічного простору країни	Принцип стабільності в оподаткуванні — означає, що податкова система має залишатись сталою протягом кількох років, що забезпечить інтереси не тільки платників податків, але й держави; зміна механізму має відбуватись еволюційним шляхом
Принцип гнучкості (еластичності) оподаткування — означає, що податковий механізм може оперативнo змінюватись у бік зменшення або збільшення податкового тягаря згідно з об'єктивними потребами і можливостями держави	Принцип ефективності оподаткування — означає наявність інструментів у податковому механізмі, що стимулюють економічне зростання, господарську діяльність підприємств і підприємців

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте основні етапи розвитку податків.
2. В чому полягає комплексний характер податку?
3. Які основні ознаки характеризують категорію «податок»?
4. Які основні спільні риси та відмінності існують між категоріями «податок», «збір» і «мито»?
5. Назвіть основні елементи податку.
6. Як можна класифікувати податкові пільги?
7. Охарактеризуйте критерії фіскальної достатності та економічної ефективності.
8. Чим ПДВ відрізняється від податку з обороту і податку з продажів?
9. У чому полягають переваги і недоліки прямих та непрямих податків?
10. Що представляє собою податкова система держави?
11. В чому різниця між податковою системою і системою оподаткування?
12. На яких принципах ґрунтується податкове законодавство України?

Практичні завдання

Завдання 1

У зв'язку із звільненням бухгалтера підприємством за квітень не була подана декларація по ПДВ. Прийнятий на цю посаду фахівець подав декларацію за травень своєчасно. Узгоджена сума податкового зобов'язання 2490 грн. Інспектор податкової служби виявив в першому розділі декларації арифметичну помилку, що привело до заниження податкового зобов'язання на 10 грн.

У серпні бухгалтер самостійно виявив заниження ПДВ за травень на 500 грн. Він сплатив суму заниження і самостійно нарахованого у зв'язку з цим суму штрафу до бюджету – 10 серпня. Перерахуйте види допущених порушень і штрафні санкції. Визначите випадки застосування і суму пені. Облікова ставка НБУ на 1 квітня – 8 %, на 10 серпня – 9 %, на дату розрахунку пені – 10 %.

Завдання 2

Автомобіль Toyota Land Cruiser 1996 р. випуску з об'ємом двигуна 4,5 тис. см³ було придбано за 120000 грн (враховуючи суму всіх митних платежів). Розрахувати розмір збору за першу реєстрацію.

Завдання 3

Посадовою особою податкової служби на підприємстві виявлені порушення правил податкового законодавства:

- відсутність декларації про прибуток підприємства за другий квартал;
- невчасне уявлення до установи банку платіжного доручення на сплату податку на прибуток за перший квартал;
- заниження сум податку на прибуток за перший квартал.

Визначити суму фінансових санкцій, пені і адміністративних штрафів, а також суму податкового зобов'язання, яке буде відбито в податковому повідомленні-рішенні за наступними даними:

- дата вручення податкового повідомлення – 02.10;
- дата представлення платіжного доручення до установи банку для сплати податку на прибуток за 1 квартал – 23.07;
- сума сплаченого податку на прибуток за 1 квартал, грн. – 12500;
- сума заниження податку на прибуток за 1 квартал, грн. – 1500;
- облікова ставка НБУ на дату виникнення податкового боргу % – 12;
- облікова ставка НБУ на дату сплати податку на прибуток % – 9.

3.1. Назвати терміни, про які йде річ.

1. Формування цільових грошових фондів у достатньому розмірі та їх ефективне використання - ...

2. Незалежний фінансовий контроль, заснований на комерційних засадах - ...

3. За внутрішньою будовою _____ сукупність відносно обособлених взаємозв'язаних фінансових відносин, які відображають специфічні форми та методи розподілу й перерозподілу ВВП

4. _____ можуть виникнути в будь-якому з наступних трьох елементів фінансової системи: інститутах, ринках та інфраструктурі

5. Метою _____ є досягнення стійкого зростання суспільного виробництва, стабільного рівня цін, високого рівня зайнятості та балансу зовнішньоекономічної діяльності

6. _____ політика, базується на теоретичному припущенні, що податкова система сама по собі має властивість автоматично впливати на економічний цикл, тобто має стабілізаційний ефект.

7. Мета _____ 1) раннього виявлення можливих факторів уразливості, до того як вони приведуть до спадаючої корекції на ринках, виникненню проблем у установ або відмови елементів фінансової інфраструктури; 2) вжиття превентивних і своєчасних заходів у політики, щоб уникнути фінансової нестабільності; 3) відновлення стабільності системи

8. _____ полягає в тому, що за допомогою фінансів відбувається розподіл і перерозподіл вартості ВВП між різними економічними суб'єктами та напрямками цільового використання.

3.2. Тестовий контроль

Вибрати найбільш вірну та найбільш повну відповідь.

1. Перший етап еволюції оподаткування характеризується:

- а) нерозвиненістю і випадковим характером податків;
- б) тим, що податки стають постійним джерелом державних доходів;
- в) тим, що податки стають основним джерелом доходів бюджету

2. Реалізація фіскальної функції податків пов'язана з:

- а) контролем за дотриманням податкового законодавства;
- б) регулюванням грошових доходів між юридичними та фізичними особами, сферами і галузями економіки, державою в цілому та її територіальними утвореннями, досягненням рівноваги між попитом і накопиченням;
- в) формуванням доходної частини бюджету і створенням матеріальних умов для функціонування держави та задоволення загальносуспільних потреб.

3. За способом стягнення податки поділяються на:

- а) прогресивні;
- б) окладні;
- в) розкладні;
- г) спеціальні.

4. За повнотою прав використання податки поділяються на:

- а) регулюючі;
- б) звичайні;
- в) закріплені;
- г) місцеві.

5. Відмінності між поняттями «податкова система» і «система оподаткування»:

- а) не існують, це тотожні поняття;
- б) поняття «податкова система» має більш широке значення, ніж поняття «система оподаткування»;
- в) поняття «система оподаткування» має більш широке значення, ніж поняття «податкова система».

6. Податкову систему необхідно розглядати як сукупність взаємопов'язаних складових:

- а) податкове планування, податкове регулювання, податковий контроль;
- б) система оподаткування, суб'єкт оподаткування, законодавче та організаційне забезпечення;
- в) податки, механізм оподаткування, законодавче, інформаційне та організаційне забезпечення.

7. Податкова система базується на засадах:

- а) системності;
- б) встановлення визначальної бази системи;
- в) узгодженості діючих законодавчих актів;
- г) встановлення принципів оподаткування.

8. Фіскальна монополія – це:

- а) непрямий податок, який встановлюється у вигляді надбавки до ціни товару;
- б) повна або часткова монополія держави на виробництво і продаж деяких товарів;
- в) непрямий податок, який накладається на товари, які переміщуються через митний кордон (ввіз/вивіз чи транзит).

9. До переваг прямих податків відноситься:

- а) складний механізм стягнення, пов'язаний зі складною методикою ведення бухгалтерського і податкового обліку;
- б) необхідність розширення податкового апарату для ефективного контролю за обчисленням і сплатою податків;
- в) вплив на структуру виробництва і споживання в країні;
- г) встановлення прямої залежності між доходами платника і його платежами в бюджет.

10. Недоліками непрямих податків є:

- а) обтяження для багатосімейних родин, де є непрацюючі члени сім'ї;
- б) переважна фіскальна спрямованість;
- в) зв'язок з рівнем споживання, що змушує державу підвищувати добробут населення;
- г) психологічний аспект: свідомість платника, який вважає, що в результаті сплати податку він одержує необхідний продукт.

11. Ставка ПДВ в Україні є:

- а) фіксованою;
- б) відносною;
- в) пропорційною;
- г) прогресивною
- д) регресивною.

12. Ставка прибуткового податку з громадян в Україні є:

- а) фіксованою;
- б) відносною;
- в) пропорційною;
- г) прогресивною;
- д) регресивною.

13. До методів вимірювання надмірного податкового тягара належать:

- а) метод Дюпуї—Маршалла—Харбергера;
- б) метод Хікса;
- в) метод урахування справедливості;
- г) метод цільового фінансування.

14. Податок буде справедливим, якщо ступінь економічної нерівності при розподілі доходів у пост податковій ситуації виявиться:

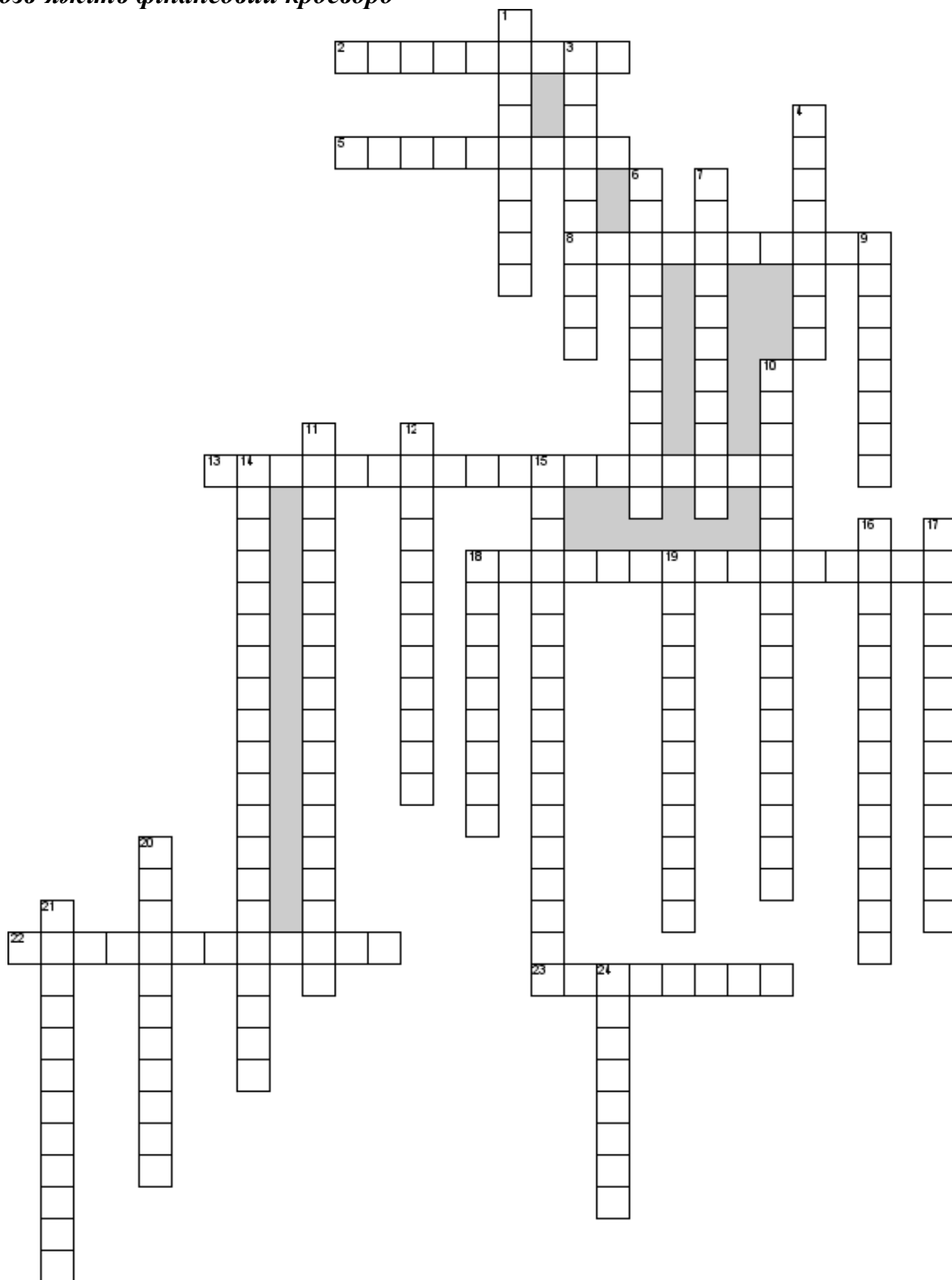
- а) меншим, ніж у доподатковій;
- б) більшим, ніж у доподатковій;
- в) таким самим;
- г) усі відповіді неправильні.

15. Показник втрати суспільного продукту, що зумовлена нерівністю в розподілі доходу за певних умов оподаткування:

- а) індекс Аткинсона;
- б) коефіцієнт Джині;
- в) оціночний параметр;
- г) показник суспільного добробуту.

3.3.Кросворд

Використовуючи термінологічний словник та спеціалізовану літературу розв'яжіть фінансовий кросворд



За горизонталлю:

2. Суб'єкти оподаткування, які мають постійне місце проживання.
5. Функція податків, яка забезпечує максимально можливий баланс бюджету, стабілізацію економічного розвитку регіонів, досягнення високого рівня інфраструктури.
8. Класифікація видатків бюджету застосовується для чіткого розмежування видатків бюджетних установ та одержувачів бюджетних коштів за економічними ознаками з детальним розподілом за їх предметними ознаками (заробітна плата).
13. Сукупність форм і методів діяльності у сфері оподаткування, як з боку держави так і платників.
18. Фізична або юридична особа, яка забезпечує та проводить сплату податкових платежів.
22. Класифікація бюджету містить джерела отримання фінансових ресурсів, необхідних для покриття дефіциту бюджету, і напрями витрачання фінансових ресурсів, що утворилися в результаті профіциту бюджету.
23. Скільки відсотків становить податок на додану вартість?

За вертикаллю:

1. Функція податків, яка полягає у можливості держави за допомогою ставок і пільг регулювати процеси накопичення капіталу.
3. Кошти, одержані від інших органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі.
4. Державний борг, який складається із платежів за зобов'язаннями, котрі позичальник повинен погасити у звітному періоді.
6. Систематичний розподіл вартості основних засобів, інших необоротних та нематеріальних активів, що амортизується, протягом строку їх корисного використання (експлуатації)
7. Який загальнодержавний обов'язковий податок справляється за використання природних ресурсів?
9. Податок, який належить до загальнодержавних податків та зборів.
10. Сукупність усіх податків і зборів.
11. Фізичні або вартісні величини об'єкта оподаткування.
12. Юридична особа (її філія, відділення, інший відокремлений підрозділ чи її представництво) або самозайнята особа, яка використовує найману працю фізичних осіб на підставі укладених трудових договорів (контрактів) та несе обов'язки із сплати їм заробітної плати, а також нарахування, утримання та сплати податку на доходи фізичних осіб до бюджету, нарахувань на фонд оплати праці, інші обов'язки, передбачені законами
14. Економічна категорія, яка обкладається податком із наявністю якої у платника виникає податковий обов'язок.
15. Проміжок часу за який платник повинен виконати свою податкову роботу.

16. Розмір податку на одиницю бази оподаткування.

17. Класифікація видатків та кредитування бюджету являє собою групування видатків бюджетів усіх рівнів та відображає напрями використання бюджетних коштів на виконання основних функцій держави.

18. Класифікація видатків та кредитування місцевого бюджету формується з урахуванням типової програмної класифікації видатків та кредитування місцевого бюджету, яка затверджується Міністерством фінансів України.

19. Єдине систематизоване згрупування доходів, видатків, кредитування, фінансування бюджету, боргу відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів - це бюджетна ...

20. Процес спостереження за веденням господарської діяльності платника податків, який здійснюється під час проведення фактичних перевірок та застосовується органами державної податкової служби з метою встановлення реальних показників щодо діяльності платника податків, яка здійснюється на відповідному місці її провадження

21. Скільки існує загальнодержавних податків ?

24. Являється підакцизним товаром.....

Література

1, 3, 4, 11, 15, 18, 21, 23.

ТЕМА 4. СУТНІСТЬ, ПРИЗНАЧЕННЯ Й РОЛЬ БЮДЖЕТУ ДЕРЖАВИ

Мета: засвоїти та поглибити теоретичні знання про сутність бюджету, його функції, зміст і принципи організації бюджетної системи України, склад доходів і витрат бюджету, етапи бюджетного процесу в Україні.

Основні терміни та поняття: бюджет, бюджетна система, бюджетний устрій, державний бюджет, зведений бюджет, місцеві бюджети, бюджети місцевого самоврядування, грошові кошти, бюджетний дефіцит, бюджетний профіцит, міжбюджетні відносини.

Питання:

- 4.1. Сутність бюджету, його роль та місце у фінансовій системі країни.
- 4.2. Бюджетна політика держави
- 4.3 Бюджетний механізм

4.1. Сутність бюджету, його роль та місце у фінансовій системі країни.

Бюджет як специфічна форма фінансових відносин історично виникає і діє там, де існує держава з товарно-грошовими відносинами. Початкову практику складання бюджету відзначено наприкінці XVIII ст. у вигляді фактично зібраних доходів і здійснених видатків. Поступово з офіційного звіту про доходи й видатки бюджет перетворюється на документ, який відображає передбачувані доходи та видатки.

Визначення бюджету стосуються його утворення, використання та форми. Водночас недостатньо приділяється уваги тому, що бюджет в сучасних умовах — це явище, без якого не може існувати будь-яка економічна система.

Бюджет держави - як об'єктивна економічна категорія – сукупність грошових відносин, пов'язаних з розподілом і перерозподілом ВВП і національного багатства, з метою формування і використання основного централізованого фонду грошових коштів, призначеного для забезпечення виконання державою її функцій.

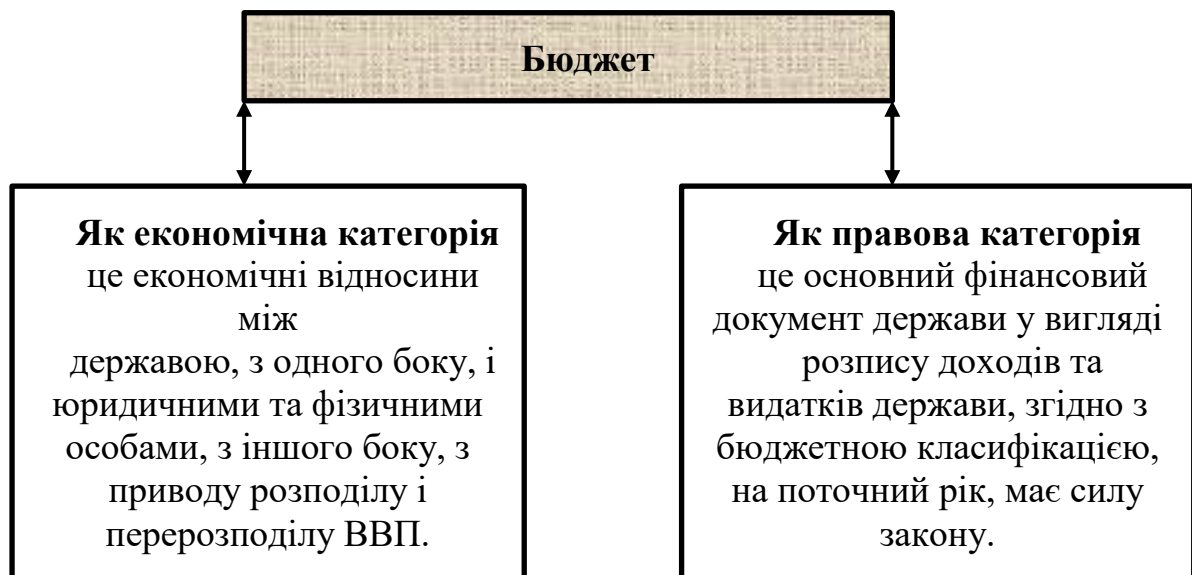


Рисунок 4.1 - Сутність бюджету

Об'єктивність бюджету зумовлена необхідністю постійного перерозподілу валового внутрішнього продукту (ВВП) між галузями діяльності та територіями держави внаслідок нерівномірності розвитку, між окремими верствами населення з метою підтримки незахищених членів суспільства тощо. Без цього перерозподілу держава як економічна система не може ефективно функціонувати.

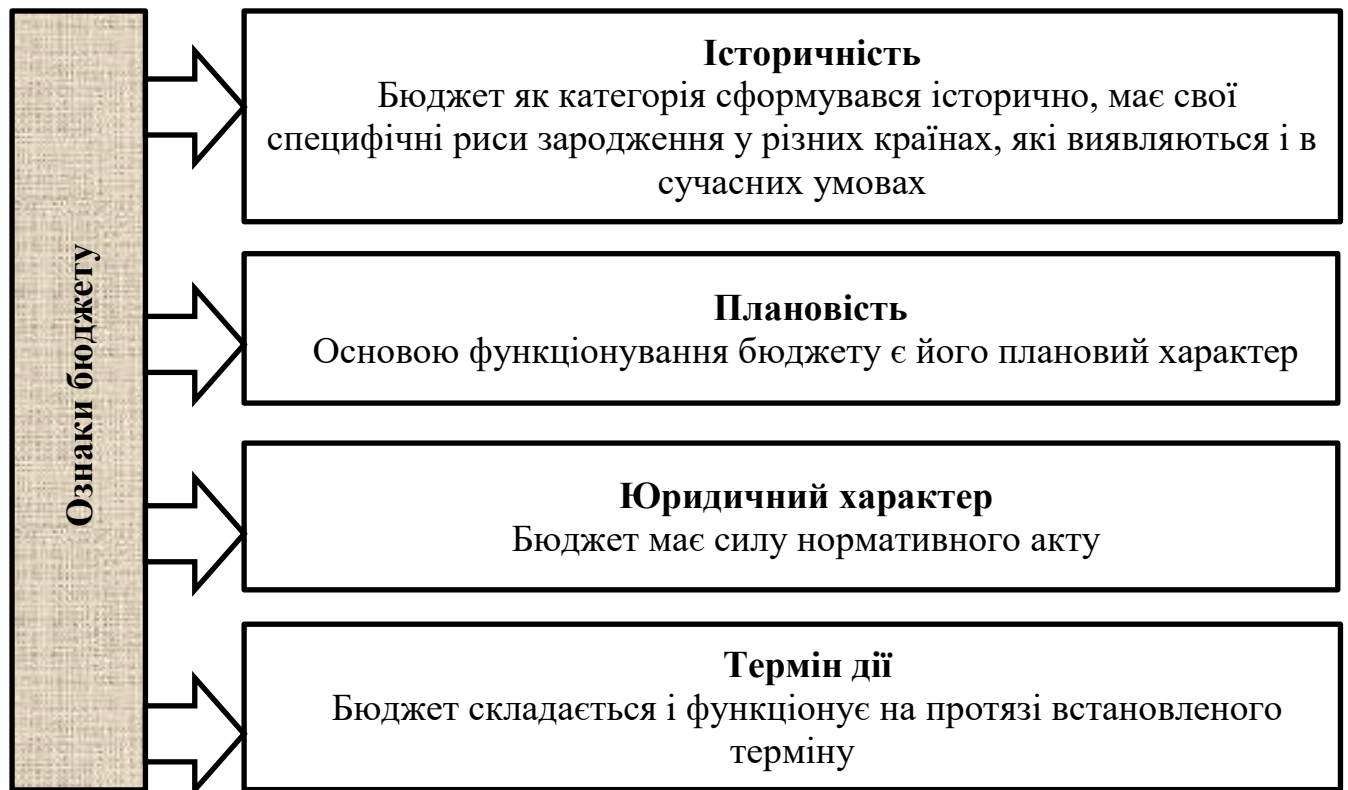


Рисунок 4.2 – Характеристика ознак бюджету

Сутність бюджету як економічної категорії реалізується через його функції, представлені в табл. 4.1

Таблиця 4.1 - Функції державного бюджету

Функція	Сутність функції
розподільча	держава концентрує грошові кошти і використовує їх з метою задоволення загальносуспільних потреб
контрольна	дозволяє своєчасно і повно оцінити фінансові ресурси, які надходять у розпорядження держави, а також яким чином складаються пропорції з їх розподілом та наскільки ефективно вони використовуються
забезпечення існування держави	створення фінансової бази існування держави: для утримання президентської, законодавчої і виконавчої влади, правоохоронних і митних органів, податкової служби здійснення зовнішньоекономічної діяльності тощо
стимулююча	справедливий і неупереджений розподіл державних коштів між суб'єктами господарювання з метою стимулювання їх економічної активності

Як економічна категорія бюджет відображає відносини щодо формування на загальнодержавному і місцевому рівнях централізованих фондів, призначених для реалізації функцій і завдань держави, а також задоволення суспільних потреб.

Бюджет є важливим економічним важелем держави, через який забезпечується контроль за станом виробництва в цілому. Органи державної влади мають можливість впливати через нього на фінансову діяльність місцевих органів влади, які формують бюджети адміністративно-територіальних одиниць. За допомогою бюджету діяльність органів управління отримує цілком визначену в законодавчому і нормативному плані правову базу для залучення і витрачання грошових коштів.

Вплив державного бюджету на економіку можна оцінити як кількісно, так і якісно. Кількісна оцінка визначається обсягом мобілізованих коштів, якісна - встановленням пропорцій розподілу ВВП і застосуванням різних інструментів цього розподілу. Значення бюджету держави відображено на рис. 1.3.

Правовий зміст бюджетних відносин, систематизується у єдиному законодавчому акті – Бюджетному кодексі, яким визначаються повноваження державних органів влади та органів місцевого самоврядування.



Рисунок 4.3 - Характеристика ролі бюджету держави

Забезпечення виконання бюджетом всіх належних йому функцій досягається за допомогою бюджетної політики держави, основними задачами якої є:

- стримування спаду виробництва;
- забезпечення фінансової стабільності;
- стимулювання інвестиційної активності;
- створення системи надійного бюджетного контролю;
- скорочення непродуктивних витрат бюджету;
- стабілізація бюджетних надходжень.

Специфічними ознаками бюджетних відносин є:

- перерозподільний характер – бюджет виконує функції перерозподілу валового внутрішнього продукту між галузями, регіонами, соціальними верстами населення, перерозподіл у часі при використанні державних позик;
- всеохоплюючий характер – бюджетними відносинами охоплені всі фізичні й юридичні особи;
- законодавче регулювання здійснюється за трьома напрямками:
 - а) загальним – Бюджетним кодексом України;
 - б) законами, що регламентують надходження доходів і фінансування видатків;
 - в) прийняттям щорічного Закону України «Про Державний бюджет України» на наступний бюджетний рік.

Призначення та роль бюджету залежить від його поділу на поточний та бюджет розвитку

Таблиця 4.2 - Структура бюджету

Характеристика бюджету	Види бюджету	
	Поточний	Бюджет розвитку
Принципи	- забезпечення достатнього рівня розвитку регіону; - стабільність надходження коштів; - пріоритетний розвиток соціально-культурної сфери; - наукова обґрунтованість розмірів видатків; - обов'язковий характер виконання	- тісний зв'язок з поточним бюджетом; - зміна бюджетних пріоритетів; - виконання в міру надходження коштів
Доходи	- податок на доходи фізичних осіб; - податок на власність; - неподаткові надходження; - субсидії, субвенції, дотації; - плата за землю;	- податок на прибуток підприємств; - адміністративні збори та платежі; - надходження від штрафів та фінансових санкцій; - інші неподаткові надходження; - надходження сум кредиторської та дебіторської заборгованості підприємств; - збір за забруднення навколишнього середовища
Видатки	- на соціальний захист та соціальне забезпечення; - на фінансування пасажирського транспорту; - на тверде паливо; - на соціально-культурну сферу; - на охорону здоров'я; - на фізичну культуру і спорт; - на житлове господарство; - на заходи цивільної оборони, правоохоронні органи; - на утримання органів влади	- капітальні вкладення на розвиток виробництва і соціальної сфери; - витрати на капітальний ремонт

Згідно з табл. 4.2 свідчать, що поточні видатки потребують негайного та своєчасного фінансування за рахунок стабільних джерел доходів: плати за землю; податків на доходи фізичних осіб та на власність; неподаткових надходжень; трансфертів. Бюджет розвитку повинен фінансувати розширене відтворення всіх сфер діяльності. Співвідношення поточного бюджету і бюджету розвитку залежить від досягнутого регіоном рівня економічного та соціального розвитку.

4.2. Бюджетна політика держави

Бюджетна політика держави - діяльність органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування з визначення стратегічної мети, напрямів, завдань і пріоритетів розвитку бюджетних відносин, засобів бюджетної тактики для досягнення, а також застосування цих засобів.

Бюджетна політика знаходиться в центрі суспільної уваги як центральний блок економічної політики держави. Від її якості залежить рівень соціального захисту громадян, інвестиційні можливості держави, місце країни на міжнародній арені, підприємницька активність суб'єктів господарювання і громадян. У бюджетній політиці найбільш яскраво висвітлюються інтереси різних верств населення.

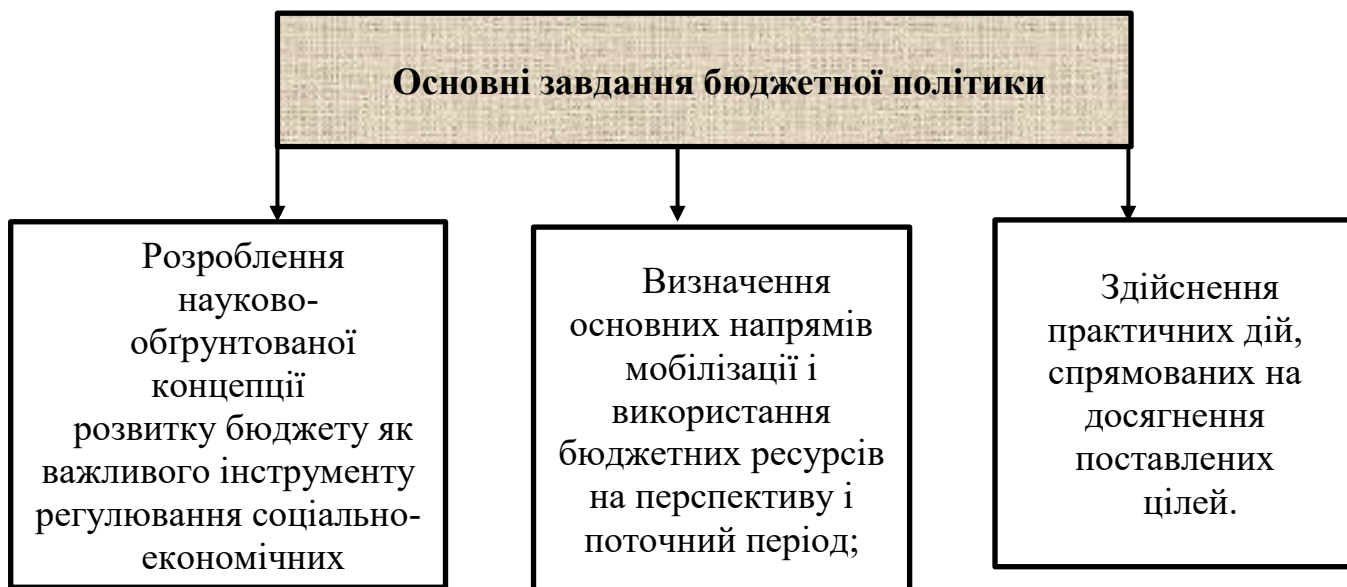


Рисунок 4.4 - Характеристика завдань бюджетної політики

Бюджетна політика як елемент фінансової тісно взаємодіє з податковою, грошово-кредитною, інвестиційною та валютною політикою; відіграє важливу роль у забезпеченні фінансової стабільності в країні, що є базою розвитку виробництва та підвищення його ефективності, підтримки підприємницької активності та росту добробуту громадян.

Проблема взаємозв'язку між зовнішніми та внутрішніми чинниками, які впливають на бюджетну політику, полягає в тому, наскільки вони сприяють росту ВВП та ефективному використанню фінансових ресурсів. Розробка стратегії бюджетної політики передбачає визначення узагальнених контрольних показників, затвердження яких має здійснюватися на вищому урядовому рівні. Помилки в прогнозуванні соціально-економічного розвитку, недооцінка наслідків негативних процесів, що розвиваються в економіці, соціальній та фінансовій сферах, прирікають бюджетне планування на невдачу.

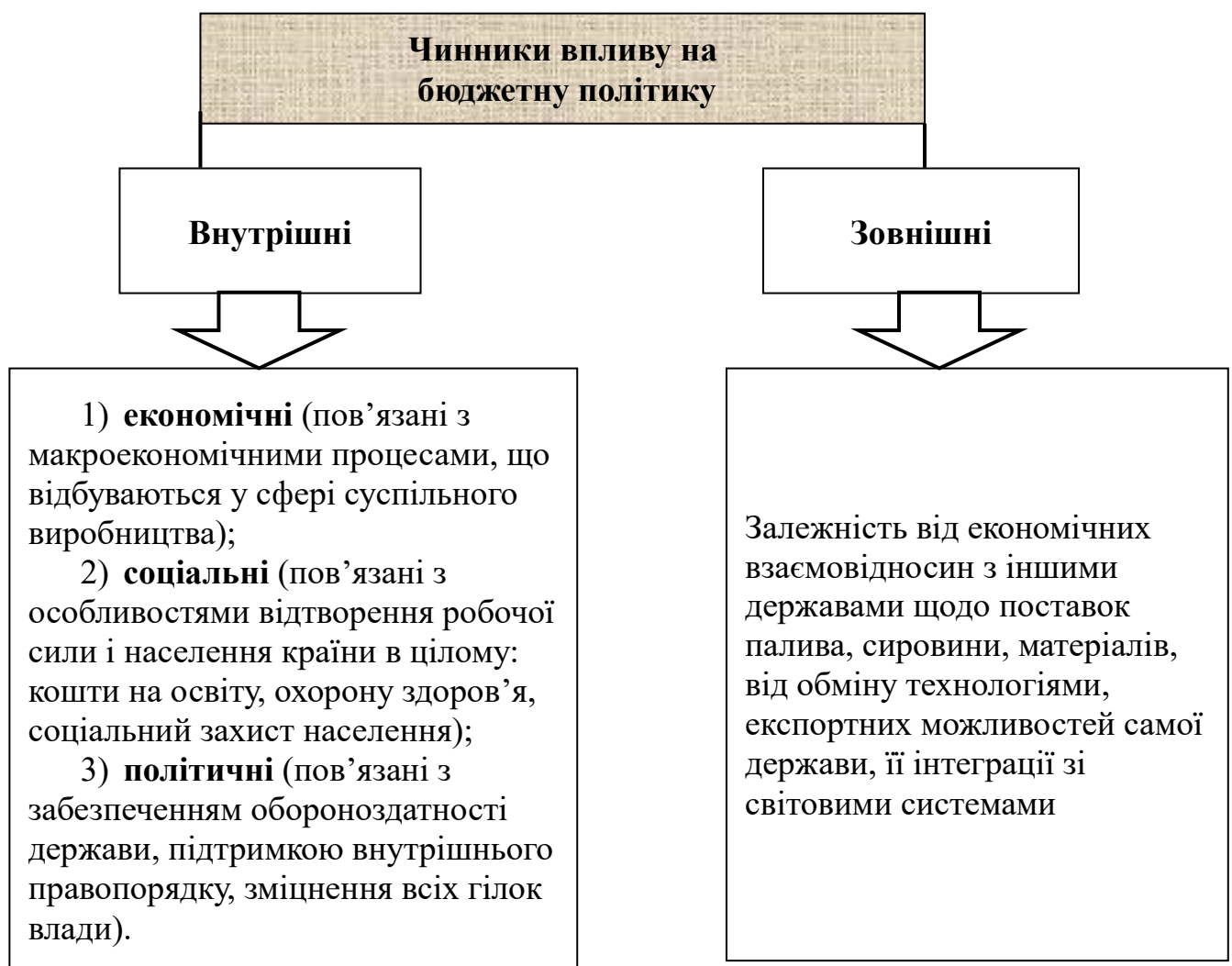


Рисунок 4.5 - Класифікація чинників впливу на бюджетну політику

Проблема взаємозв'язку між зовнішніми та внутрішніми чинниками, які впливають на бюджетну політику, полягає в тому, наскільки вони сприяють

росту ВВП та ефективному використанню фінансових ресурсів. Розробка стратегії бюджетної політики передбачає визначення узагальнених контрольних показників, затвердження яких має здійснюватися на вищому урядовому рівні. Помилки в прогнозуванні соціально-економічного розвитку, недооцінка наслідків негативних процесів, що розвиваються в економіці, соціальній та фінансовій сферах, прирікають бюджетне планування на невдачу.

Таблиця 4.3 – Класифікація видів бюджетної політики

Вид	Характеристика
Щорічно збалансований бюджет	У разі економічного спаду податкові надходження автоматично зменшуються. Для забезпечення збалансованості бюджету слід збільшити ставки оподаткування або / та зменшити державні витрати, а дані методи безумовно поглиблюють спад.
Циклічно збалансований бюджет	У періоди спаду держава збільшує витрати і зменшує податки, усвідомлено йдучи на виникнення дефіциту. Однак в наступному періоді компенсує дефіцит надлишком від зростання податків і зменшення державних витрат.
Функціональні фінанси	Головна мета забезпечення неінфляційного розвитку і повної зайнятості, тобто балансування економіки, а не бюджету. При цьому досягнення макроекономічної стабільності може супроводжуватися як стійким профіцитом, так і стійким бюджетним дефіцитом і державним боргом.

При формуванні бюджетної політики враховуються такі чинники:

1. Прагнення до збереження національного суверенітету
2. Необхідність і доцільність державного контролю і регулювання фінансових ринків
3. Прагнення держав в повній мірі використовувати вигоди від участі в світовому фінансовому ринку.

Відносні межі ефективності бюджетної політики розподіляються на три групи: мотиваційні; кон'юнктурні; соціальні.

До того ж розрізняють мінімально допустиму та максимально допустиму межі, що визначаються цілим переліком макроекономічних чинників.

Мінімально допустима межа є змінною та залежить від наступних факторів:

- поточного стану економіки;
- загального рівня життя у країні, що визначає споживацькі стереотипи;

– моделі регулювання економіки: якщо з незначним державним втручанням, то перерозподіл доходів буде обмеженим; якщо державне регулювання передбачає сильну корекцію ринкового розподілу доходів, то держава реалізує цілий ряд соціальних програм.

Максимально допустима межа – це та межа перерозподілу доходів, за яку держава не має переходити за будь-якої моделі ринкової економіки. Проблема визначення максимальної межі – одна з найскладніших у сучасному ринковому господарюванні.

Основними проблемами при формуванні бюджетної політики є:

- максимально точне визначення обсягу ВВП, із врахуванням інших макроекономічних показників: рівня інфляції, обсягу виробництва, споживання та нагромадження;
- впровадження науково обґрунтованих розрахунків доходної бази бюджету.

Досягнення поставлених задач досягається за допомогою використання бюджетного механізму.

4.3. Бюджетний механізм

Бюджетний механізм є сукупністю конкретних форм бюджетних відносин, а також методів мобілізації і витрачання бюджетних коштів.

Складовими бюджетного механізму є:

1. Податки (як метод регулювання економічних і соціальних процесів впливають на розвиток виробництва товарів, попит та пропозицію на них).
2. Бюджетне фінансування загальнодержавних програм (забезпечує розширення виробництва та удосконалення його структури, розвиток соціальної сфери та соціальний захист громадян).
3. Фінансова підтримка окремих галузей і підприємств (сприяє вирівнюванню економічних умов їх функціонування або прискореного розвитку).
4. Створення спеціальних фондів та резервів за рахунок бюджетних коштів (для попередження виникнення диспропорцій в економіці).

Ефективне використання бюджетного механізму передбачає можливість його швидкої трансформації у відповідності до змін бюджетної та соціальної політики країни.

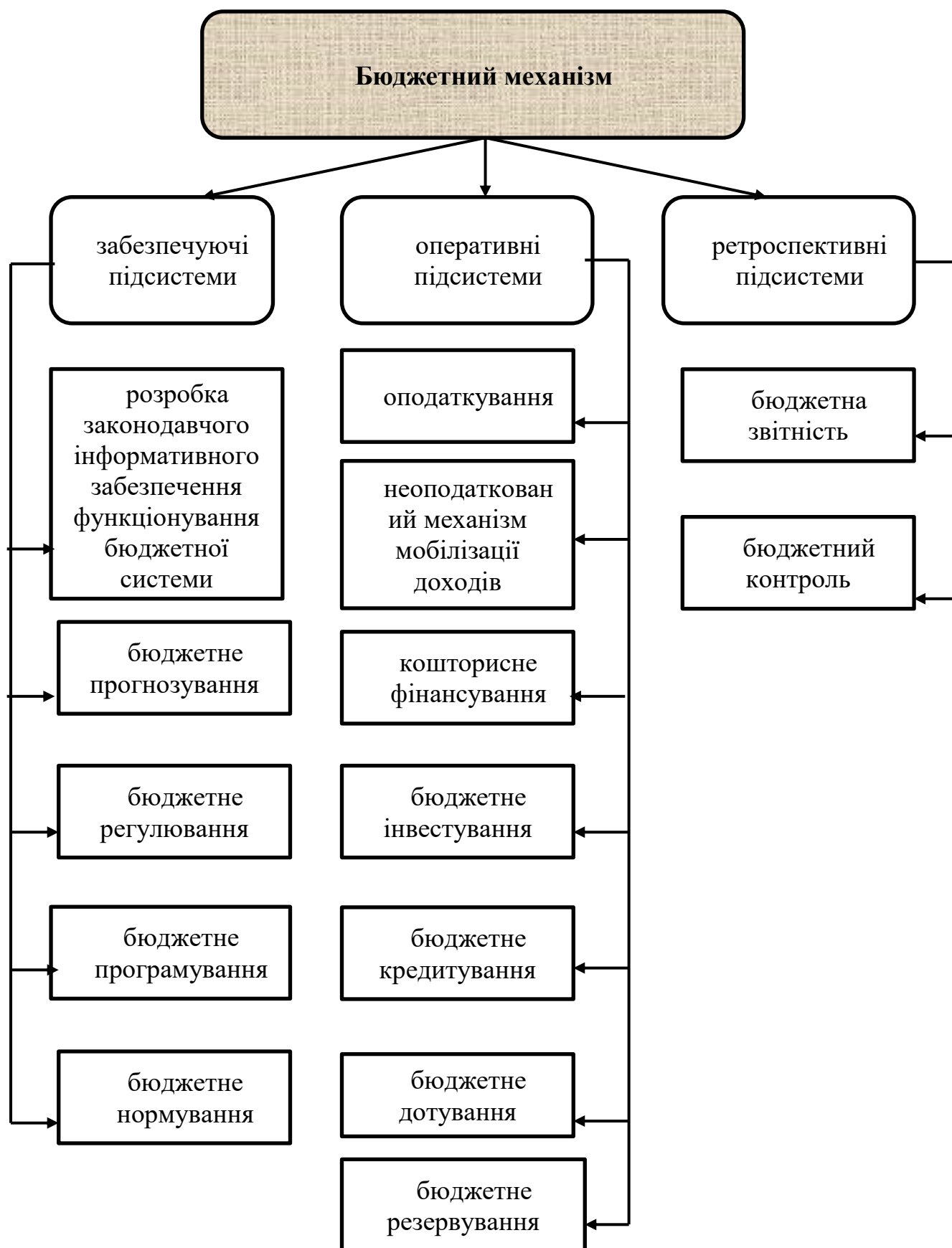


Рисунок 4.6 - Структура бюджетного механізму

Кількісна та якісна характеристика бюджетного механізму обумовлюється об'ємом фінансових ресурсів, що акумулюються і витрачаються за відповідними рівнями господарського управління, технологією мобілізації і використання. Важливо вірно обрати технологію цих процесів: суб'єкт і об'єкт мобілізації і витрачання фінансових ресурсів, показники, ставки, норми, санкції, пільги, тобто весь інструментарій здійснення руху фондів грошових коштів.

Бюджетне забезпечення здійснюється через використання методів бюджетного фінансування, кредитування тощо. Кожний з цих методів має особливість застосування на практиці. При бюджетному фінансуванні враховуються умови визначення обсягів фінансування, періодичність передачі коштів, норми витрат на конкретний вид витрат та ін. При кредитуванні визначаються умови надання кредитів.

Для того, щоб профінансувати відповідні заходи або програми, необхідно відпрацювати і законодавчо встановити форми мобілізації ресурсів за допомогою податків, зборів та інших платежів. Це дуже важлива складова бюджетного механізму в цілому, вона часто розглядається як самостійна ланка фінансового механізму - податковий механізм.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність бюджету.
2. Назвіть функції та ознаки бюджету.
3. Дайте визначення поняттям «бюджетна система» та «бюджетний устрій».
4. Назвіть принципи побудови бюджетного устрою.
5. Які вам відомі види бюджетної політики?
6. Охарактеризуйте взаємозв'язок між господарським механізмом, фінансовим механізмом суспільства, фінансовим механізмом держави і бюджетним механізмом.
7. У чому полягає суть бюджетної стратегії?
8. Що таке бюджетна тактика і як вона реалізується на практиці?
9. Які вам відомі методи бюджетного механізму?
10. Які форми властиві для бюджетного механізму?
11. Які важелі використовує бюджетний механізм держави?
12. Як можна сформувати підсистеми бюджетного механізму залежно від стадій бюджетного процесу?

Література

2, 3, 4, 11, 16, 18, 23, 27

ТЕМА 5. БЮДЖЕТНИЙ УСТРІЙ І БЮДЖЕТНА СИСТЕМА.

Мета: Отримати практичні навички щодо аналізу моделі перерозподілу ВВП через бюджет, динаміки обсягів і структури доходів та видатків Державного (Зведеного) бюджету України.

Основні терміни і поняття: бюджетний устрій; державний устрій; адміністративно-територіальний устрій; зведений бюджет; принципи побудови бюджетної системи; бюджет розвитку; власні доходи; закріплені доходи; регулюючі доходи; трансферти; бюджетне право; бюджетна класифікація; класифікація доходів бюджету; класифікація

Питання:

- 5.1 Структура та принципи побудови бюджетної системи України
- 5.2. Бюджет як розпис доходів і видатків
- 5.3 Міжбюджетні відносини і система бюджетного вирівнювання .

5.1 Структура та принципи побудови бюджетної системи України

Бюджетним кодексом України (БК) відносини, що виникають у процесі складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання та контролю за дотриманням бюджетного законодавства, і питання відповідальності за порушення бюджетного законодавства, а також визначаються правові засади утворення та погашення державного і місцевого боргу.

Сукупність всіх бюджетів, які входять до складу бюджетної системи України, є **зведеним бюджетом України**. Зведений бюджет використовується для реалізації державного регулювання економічного і соціального розвитку України

В БК вказано, що бюджетна система України - сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного і адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права.

Державні органи на всіх рівнях управління для виконання покладених на них функцій повинні мати у своєму розпорядженні відповідні фінансові ресурси. З цією метою в державі створюється розгалужена мережа бюджетів, яка забезпечує акумуляцію грошових коштів для фінансування бюджетних програм, соціальної сфери, благоустрою, утримання органів законодавчої і виконавчої влади тощо.

Сукупність різних видів бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного й адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права являє собою бюджетну систему держави.

Як правило, в унітарних державах існує дворівнева бюджетна система, яка включає державний та місцеві бюджети. У державах із федеративним устроєм бюджетна система має три й більше рівнів — федеральний бюджет, бюджети адміністративних одиниць, що входять до складу федерації, та місцеві бюджети.



Рисунок 5.1 - Характеристика періодів розвитку бюджетної системи України

Структура бюджету розглядається у *горизонтальному* і *вертикальному* розрізах: у *горизонтальному* вона характеризується складом доходів і видатків та їх питомою вагою; у *вертикальному* - розглядається за рівнями державної влади і характеризується взаємопов'язаними поняттями «бюджетний устрій» і «бюджетна система».

Бюджетний устрій — це організація та принципи побудови, функціонування бюджетної системи, взаємозв'язок між окремими ланками. Він визначає, яким чином здійснюється побудова бюджетної системи.

Бюджетна система України — сукупність державного і місцевих бюджетів, яка побудована з урахуванням економічних відносин, державного та адміністративно-територіального устроїв і врегульована нормами права. Вона включає всі види бюджетів, що створюються в країні відповідно до її

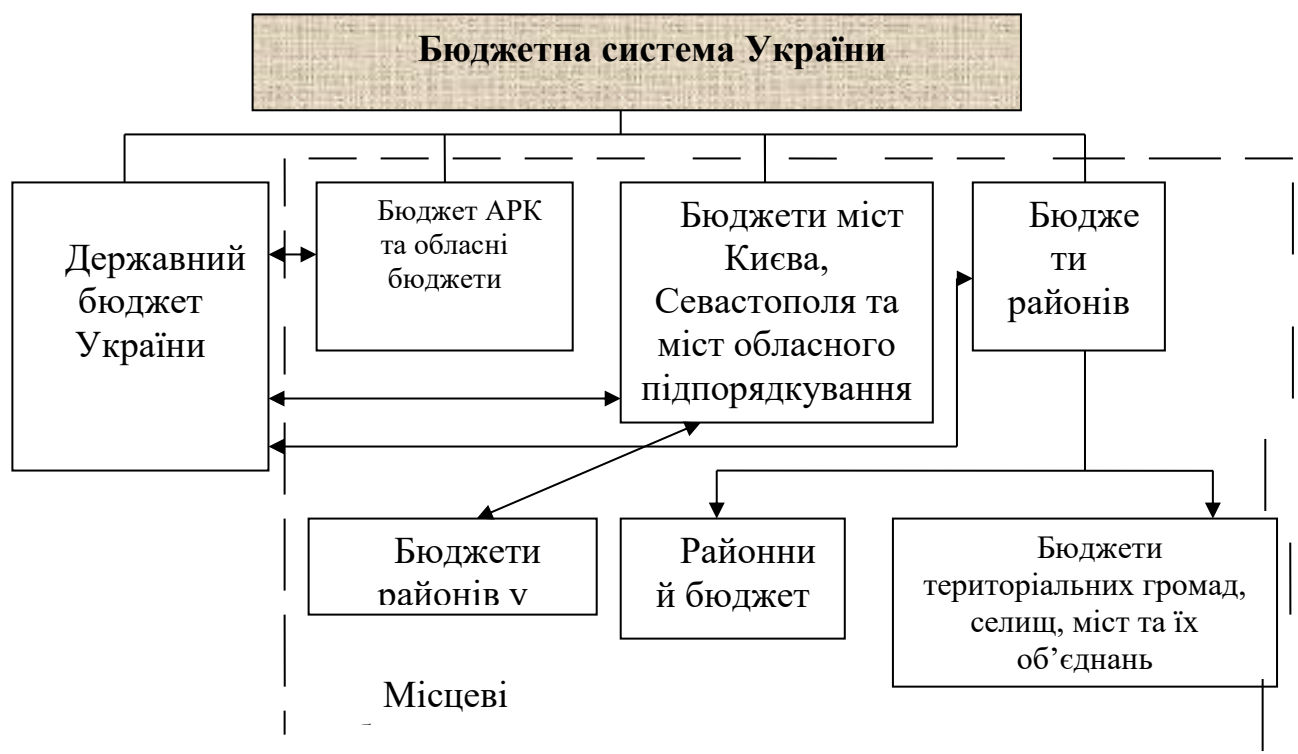


Рисунок 5.2 - Бюджетна система України відповідно до Бюджетного Кодексу

Україна як суверенна держава є унітарною. Систему її адміністративно-територіального устрою складають Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села. Адміністративно-територіальний

поділ України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державного управління, збалансованості розвитку регіонів.

Відповідно до нього бюджетна система складається з державного та місцевих бюджетів: побудована з урахуванням економічних відносин, державного та адміністративно-територіального устрою і врегульована нормами права (рис. 5.2). Побудова бюджетної системи обумовлюється державним устроєм і може бути дворівневою (в унітарних державах) або трьохрівневою (у федераціях). Україна як унітарна держава має дворівневу бюджетну систему, економічною основою якої є Господарський кодекс країни, правовою основою – Бюджетний кодекс та інші законодавчі акти.

Бюджетний період для всіх бюджетів, що складають бюджетну систему України, становить один календарний рік, який починається 1 січня кожного року і закінчується 31 грудня того самого року.

Неприйняття Верховною Радою України закону про Державний бюджет України до 1 січня відповідного року не є підставою для встановлення іншого бюджетного періоду.

Відповідно до Конституції України бюджетний період для Державного бюджету України за особливих обставин може бути іншим.

Особливими обставинами, за яких Державний бюджет України може бути затверджено на інший бюджетний період, є:

- 1) введення воєнного стану;
- 2) оголошення надзвичайного стану в Україні.

У разі затвердження Державного бюджету України на інший бюджетний період місцеві бюджети мають бути затверджені на такий самий період.

Зведений бюджет України включає показники державного бюджету, зведеного бюджету Автономної республіки Крим, зведених бюджетів областей та міст Києва та Севастополя. Він є сукупністю показників бюджетів, що використовуються для аналізу та прогнозування економічного і соціального розвитку держави. Згідно зі статтею 95 Конституції щодо справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами Бюджетний кодекс визначає основні принципи бюджетної системи.

Принцип	Забезпечується єдиними: правовою базою; єдиною грошовою системою, регулюванням бюджетних відносин, бюджетною класифікацією, порядком виконання бюджетів та ведення бухгалтерського обліку і звітності
Єдності	
Збалансованості	Повноваження на здійснення витрат бюджетом мають відповідати обсягу надходжень до бюджету на відповідний
Самостійності	Забезпечується правом відповідних органів державної влади, влади АРК та місцевого самоврядування на визначення напрямів використання коштів відповідно до законодавства; правом відповідних рад самостійно і незалежно розглядати та затверджувати відповідні бюджети
Повноти	До складу бюджетів включаються всі надходження до бюджетів та витрати, що здійснюються відповідно до нормативно-правових актів органів державної влади, органів влади АРК, органів місцевого самоврядування
Обґрунтованості	Бюджет формується на основі реалістичних макропоказників економічного і соціального розвитку держави та розрахунків надходжень і витрат, що здійснюються відповідно до затверджених методик та правил
Ефективності	При складанні та виконанні бюджетів всі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення запланованих цілей при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та максимального результату при використанні визначеного обсягу
Субсидіарності	Розподіл видів видатків між державним та місцевими бюджетами, а також між місцевими бюджетами має ґрунтуватися на максимально можливому наближенні суспільних послуг до їх безпосереднього споживача
Цільового використання бюджетних коштів	Бюджетні кошти використовуються тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями
Справедливості, неупередженості	Бюджетна система будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами
Публічності, прозорості	Державний та місцеві бюджети затверджуються, а рішення щодо звіту про їх виконання приймаються відповідно ВРУ, ВР АРК та відповідними місцевими радами
Відповідальності	Кожний учасник бюджетного процесу несе відповідальність за свої дії або бездіяльність на кожній стадії бюджетного процесу

Рисунок 5.3 - Принципи бюджетної системи України

В ході реалізації бюджетної політики всі принципи бюджетної системи діють і застосовуються в бюджетному процесі в єдності та взаємозв'язку.

5.2. Бюджет як розпис доходів і видатків

Доходи бюджету виражають економічні відносини, що виникають у процесі формування фондів грошових коштів і надходять у розпорядження органів державної влади та управління.

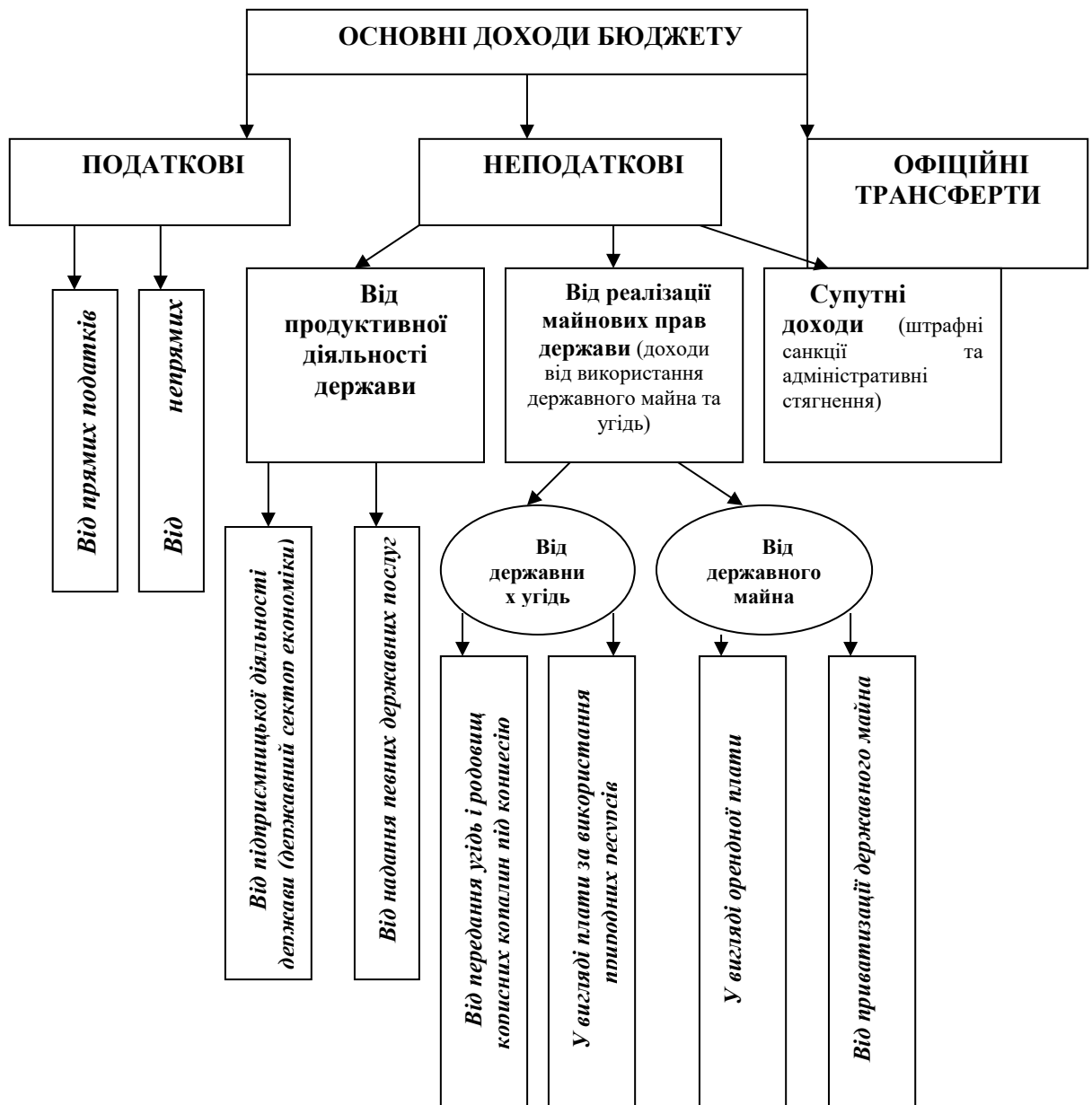


Рисунок 5.4 – Характеристика структури доходів бюджету

Організаційно бюджетні доходи поділяються на закріплені і регулюючи. Закріплені формуються за рахунок фінансових ресурсів, які повністю або у визначеному розмірі, на постійній або довготерміновій основі надходять до відповідного бюджету. До закріплених доходів державного бюджету відносяться: ПДВ, акцизний збір з імпортованих товарів, податок на прибуток, ввізне мито, збір на геологорозвідувальні роботи, збір на обов'язкове соціальне страхування у разі безробіття, збір до Державного інноваційного фонду, надходження від гербового збору.

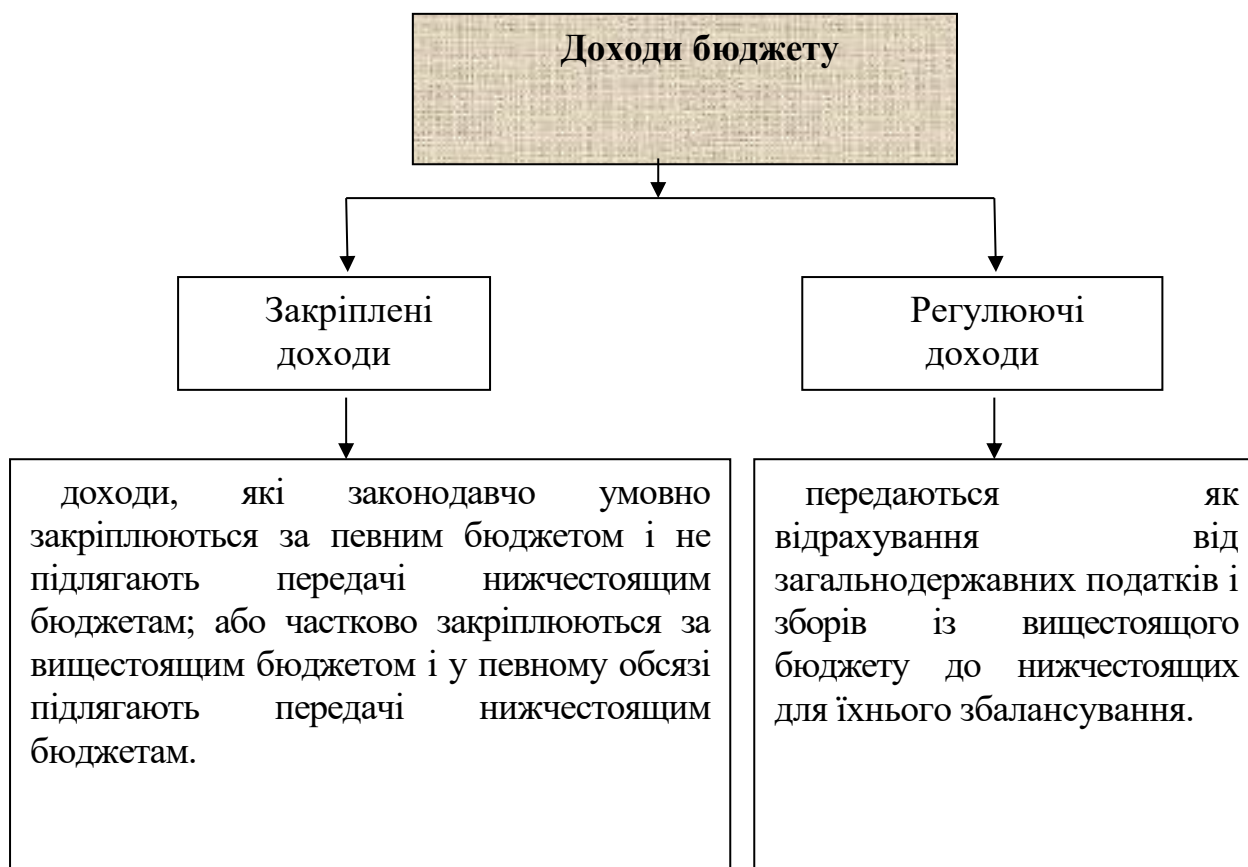


Рисунок 5.5 - Організаційна структура доходів бюджетів

Видатки бюджету уявляють собою економічні відносини, які виникають у зв'язку з розподілом централізованого фонду грошових коштів і його використанням за цільовим призначенням. Значна кількість видів бюджетних видатків обумовлена низкою факторів: рівнем соціально-економічного розвитку країни, адміністративно-територіальним устроєм держави та її функціями, формами надання бюджетних коштів тощо. Розподіл видатків бюджетів наведено на рис. 5.6.

Однак, окремим адміністративно-територіальним одиницям може не вистачати закріплених доходних джерел для покриття всіх видатків, для чого їм надаються відповідні суми відрахувань від загальнодержавних податків і зборів.

Регулюючі доходи передаються з вищестоящого до нижчестоящих бюджетів з метою забезпечення збалансованості їх доходів та видатків (відсоткові відрахування від загальнодержавних доходів та податків, міжбюджетні трансферти).

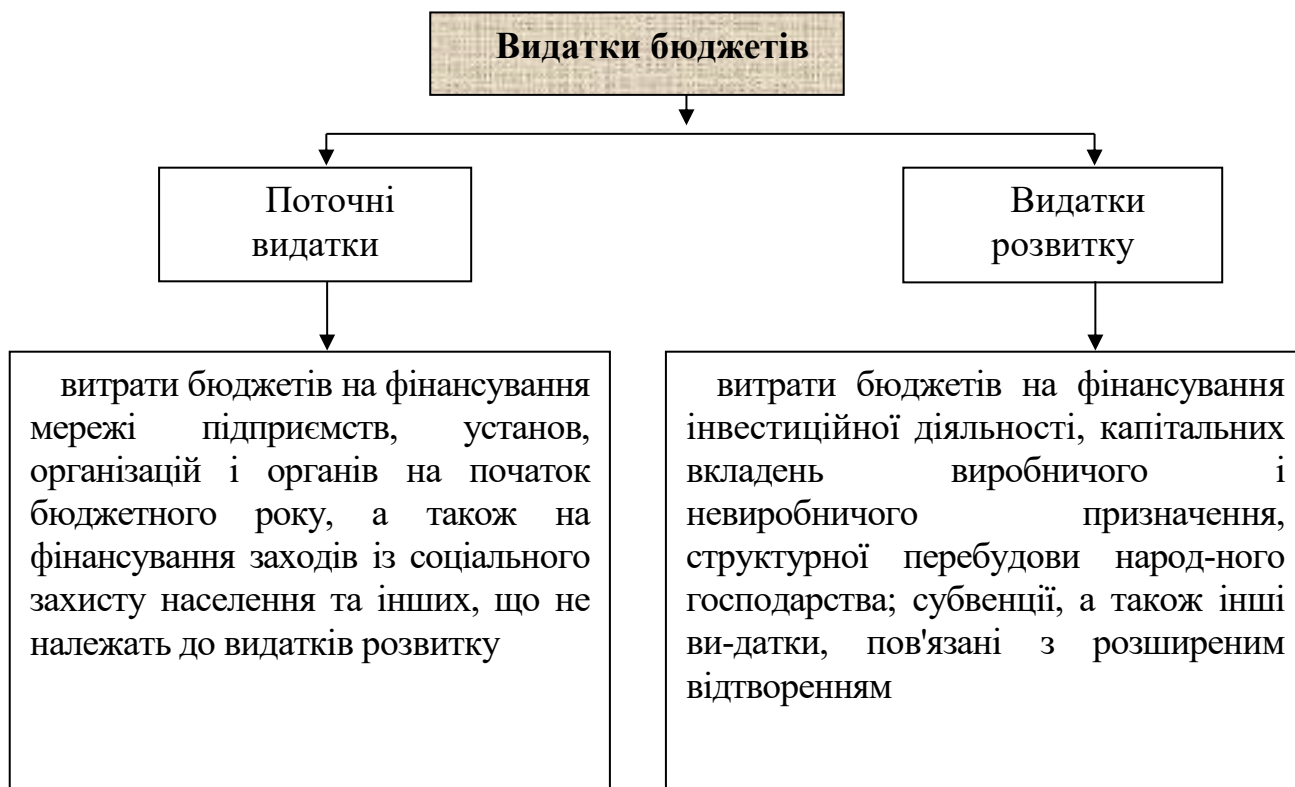


Рисунок 5.6 - Розподіл видатків бюджетів

Процес розподілу видатків між окремими ланками бюджетної системи доцільно здійснювати за такими принципами:

- значимості. Цей принцип полягає у наступному: якого значення проводяться заходи, з бюджету такого ж рівня вони мають фінансуватися (заходи державного значення – з Державного бюджету України, заходи місцевого значення – з місцевих бюджетів);
- територіальний. Суть цього принципу полягає в тому, що фінансування підприємств, організацій та установ має здійснюватися з бюджету тієї громади (чи регіону), на території якої вони перебувають;
- відомчий. Цей принцип означає забезпечення фінансування підприємств, організацій та установ з відповідного бюджету за підпорядкуванням;
- субсидіарності, за яким розподіл видатків має ґрунтуватися на максимально можливому наближенні надання суспільних послуг до безпосереднього споживача (на відміну від попередніх, цей принцип закріплений у Бюджетному кодексі України).

Видатки, які передбачає державний бюджет, подано на рис. 5.7.

Видатки державного бюджету

→	фінансування загальнодержавних програм підтримання та підвищення життєвого рівня населення, заходів щодо його соціального захисту
→	фінансування загальнодержавних заходів у галузі освіти, культури, науки, охорони здоров'я, фізичної культури, молодіжної політики, соціального забезпечення
→	фінансування будівництва; геологорозвідувальних, проектно-пошукових та інших робіт, що здійснюються відповідно до загальнодержавних програм
→	на національну оборону
→	на охорону навколишнього природного середовища
→	на утримання правоохоронних і митних органів
→	на утримання органів законодавчої, виконавчої, судової влади та прокуратури
→	на здійснення зовнішньоекономічної та зовнішньополітичної діяльності
→	трансфери з державного бюджету до бюджетів АРК, областей, міст Києва і Севастополя
→	на виплату всіх видів пенсій; допомоги з безробіття; витрати на професійне навчання незайнятого населення та заходи для створення додаткових робочих місць
→	на утворення державних матеріальних і фінансових резервів; обслуговування зовнішнього державного боргу
→	на обслуговування внутрішнього фінансування інших заходів

Рисунок 5.7 - Видатки державного бюджету

Для забезпечення цілісності бюджетних категорій доходів і видатків і взаємозв'язку між функціональним призначенням та економічним характером видатків Міністр фінансів затверджує бюджетну класифікацію.

Бюджетна класифікація — це групування бюджетних доходів і видатків за однорідними ознаками для створення єдиної інформаційної системи їх зведення, забезпечення контролю за повним і своєчасним надходженням платежів за видами доходів, загальнодержавної і міжнародної порівнянності бюджетних даних.

Бюджетна класифікація єдина для всіх бюджетів, її використовують у бюджетному плануванні в процесі складання проектів бюджетів, розробці індивідуальних і зведених кошторисів бюджетних установ. При цьому забезпечується: взаємозв'язок плану економічного і соціального розвитку країни і фінансових планів міністерств та відомств; єдиний порядок складання бюджетів різних рівнів, зведення їх показників. Складові бюджетної класифікації представлені на рис.5.8.



Рисунок 5.8 - Структура бюджетної класифікації

Бюджетне планування уявляє науково обґрунтований процес визначення джерел створення і напрямів використання бюджетних ресурсів із метою забезпечення стабільного економічного і соціального розвитку. Це суб'єктивна діяльність людей, а тому її ефективність обумовлена базуванням на об'єктивних законах розвитку суспільства, аналізі фінансового стану економіки, тенденціях руху бюджетних ресурсів. Основні функції бюджетного планування подано на рис. 5.9.

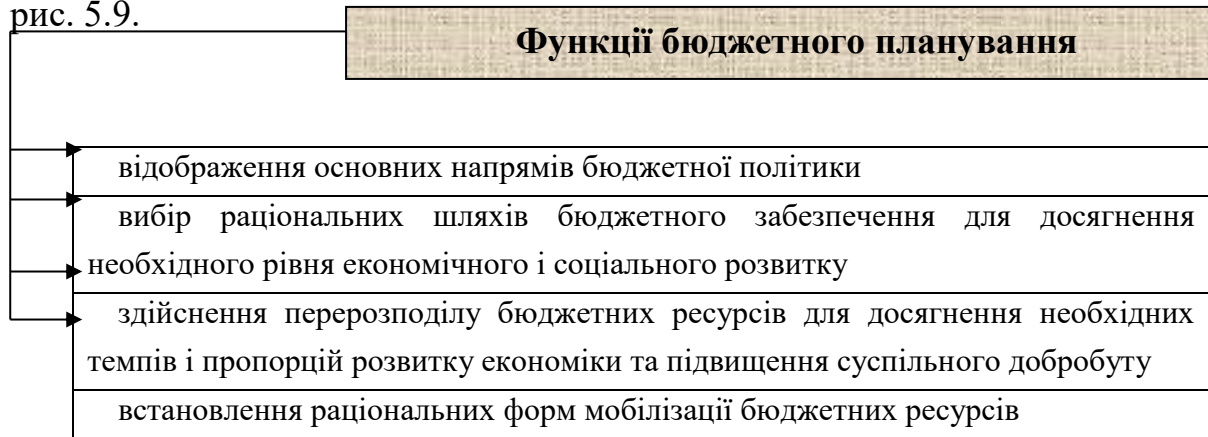


Рисунок 5.9 - Функції бюджетного планування

Об'єктом бюджетного планування є бюджетна діяльність держави, державних установ і організацій. Предметом бюджетного планування виступають бюджетні ресурси та їхній рух при здійсненні відтворювальних процесів в економіці. Сферою є розподіл і перерозподіл бюджетних ресурсів на всіх стадіях відтворювального процесу.

Організація бюджетного планування може бути ефективною лише тоді, коли вона ґрунтується на наукових принципах (рис.5.10).

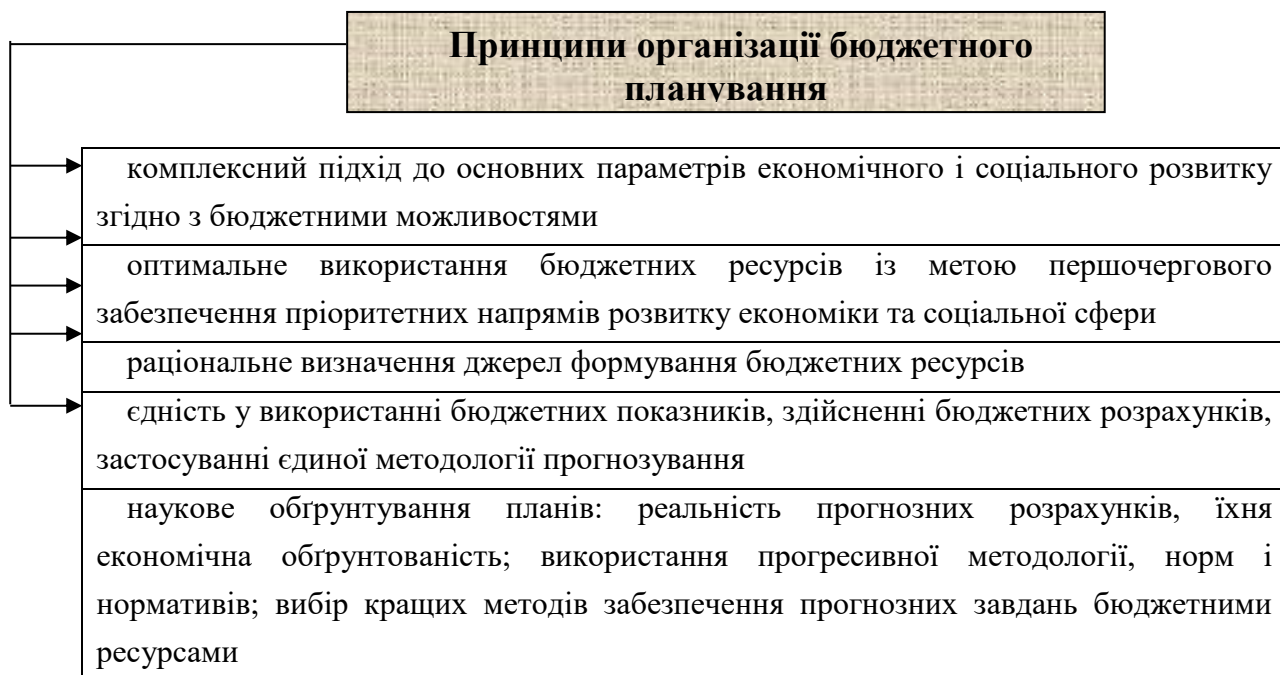


Рисунок 5.10 - Принципи організації бюджетного планування

Бюджетне планування на загальнодержавному рівні здійснюється у два етапи (рис. 5.11).



Рисунок 5.11 - Етапи бюджетного планування

У бюджетній системі України, до складу якої входить майже 12 тисяч бюджетів, обов'язково виникають взаємовідносини між різними бюджетами, яким притаманні великі за обсягами зустрічні потоки бюджетних коштів.

5.3 Міжбюджетні відносини і система бюджетного вирівнювання

Міжбюджетні відносини – це відносини між державою, Автономною Республікою Крим та місцевим самоврядуванням щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених Конституцією, Бюджетним кодексом та Законами України.

Підставою для існування міжбюджетних відносин є визначені законодавством держави:

- розподіл повноважень між державною виконавчою владою та органами місцевого самоврядування;
- гарантія з боку держави щодо фінансування наданих повноважень органам місцевого самоврядування;
- розмежування доходів і видатків між ланками бюджетної системи.

Міжбюджетні відносини виконують функцію розподілу дохідних джерел та видаткових повноважень між ланками бюджетної системи.

Основними складовими системи міжбюджетних взаємовідносин є:

- розмежування бюджетних видатків згідно з розподілом повноважень між органами державної влади та органами місцевим самоврядуванням;
- забезпечення бюджетів достатніми для виконання ними відповідних функцій і задач;

- підтримка «бідних» територій за рахунок вилучення коштів у відносно «багатих»;

- різні форми відносин, які виникають у процесі виконання бюджетів.

Економічно обґрунтований розподіл доходних джерел між рівнями бюджетної системи повинен базуватися на таких принципах:

- центральний Уряд має стягувати перерозподільні податки в своїй основі (податок на доходи фізичних осіб) і податки, база яких нерівномірно розподілена між територіями (платежі за використання природних ресурсів);

- місцеві органи влади мають стягувати податки на відносно нединамічну податкову базу і ті з них, що стягуються за принципом еквівалентності.

Суб'єктами міжбюджетних відносин є органи різних рівнів, що обумовлює виділення вертикальних та горизонтальних міжбюджетних відносин (рис. 5.12).



Рисунок 5.12 - Види міжбюджетних відносин

Для забезпечення ефективності і справедливості розподілу повноважень між різними рівнями влади необхідно спиратися на такі податкові положення:

- надходження від закріплених за певним рівнем влади податків мають бути достатніми для фінансування покладених на цей рівень зобов'язань;

- кількість і якість суспільних благ, які отримують мешканці певної території, мають залежати від рівня податкового навантаження.

Для досягнення ефективності при розподілі видаткових зобов'язань необхідно дотримання таких принципів:

- прерогативою центрального уряду є постачання суспільних благ, які мають національне значення (зовнішній ефект від яких поширюються за межі певних територій);

- місцеві органи відповідають за надання суспільних благ, користь від яких мають мешканці окремої території (відсутність зовнішнього ефекту для інших територій);

- місцеві органи відповідальні за фінансування тих суспільних благ, для яких важливим є врахування вибору місцевого населення.

В практичній реалізації бюджетної політики важлива роль належить механізму міжбюджетних відносин як сукупності засобів (методів, форм, інструментів, моделей) їх організації для забезпечення сприятливих умов економічному і соціальному розвитку держави. Структура механізму міжбюджетних відносин представлена на рис. 5.13.

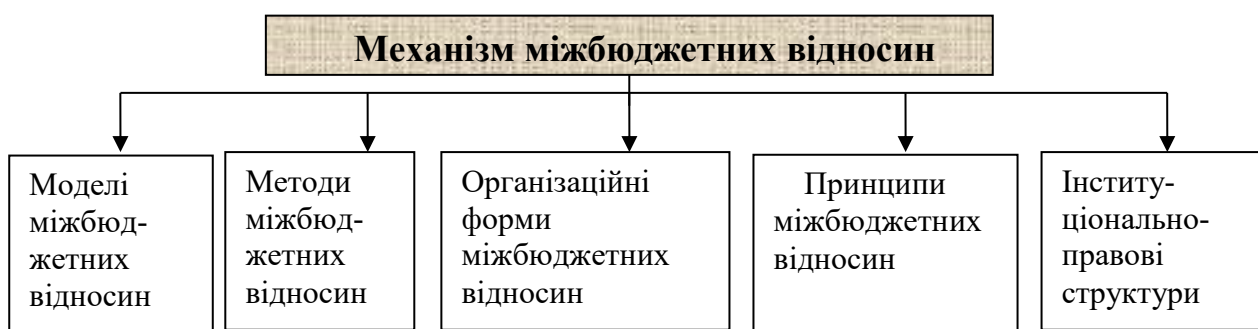


Рисунок 5.13 - Структура механізму міжбюджетних відносин

Модель міжбюджетних відносин являє собою інституціональний підхід до визначення організаційних основ взаємовідносин між різними рівнями влади, який пов'язаний з політикою уряду та місцевих адміністрацій у вирішенні проблем розподілу доходів та видатків між ланками бюджетної системи. Можна визначити дві основні моделі (централізовану та децентралізовану), механізм дії яких обумовлюється сукупністю елементів (методів, форм, інструментів тощо) та базується на відповідних принципах функціонування (рис 5.14).

Централізована модель характерна для країн із авторитарною роллю держави в економічній та соціальній сферах. Політичною передумовою функціонування децентралізованої моделі є забезпечення демократичних прав для громадян країни та територіальних громад.

Дієвість механізму міжбюджетних відносин залежить від вибору ефективних методів в якості засобів впливу на соціально-економічний стан регіону.

Централізованій моделі в розрізі дохідного забезпечення властиві трансфертний метод і метод регулюючих доходів, у видатковому плані перевага надається делегуєчому методу, при якому функції виконавчої влади спрямовуються згори вниз (рис. 5.15).

Децентралізована модель надає перевагу методам власних та закріплених доходів, а видаткова політика базується на функціональному методі, який передбачає конкретне розмежування компетенції та видаткових повноважень між усіма рівнями влади.



Рисунок 5.15 - Моделі міжбюджетних відносин

Принциповим положенням, яке відрізняє централізовану та децентралізовану моделі міжбюджетних відносин, є їх залежність від державного устрою. Розрізняють унітарну та федеральну організаційні форми міжбюджетних відносин (рис. 5.16).

Унітарна форма характерна для централізованої моделі навіть за умови федерального державного устрою. Децентралізована модель може функціонувати з використанням як унітарної, так і федеральної форм. Україна використовує децентралізовану модель міжбюджетних відносин.

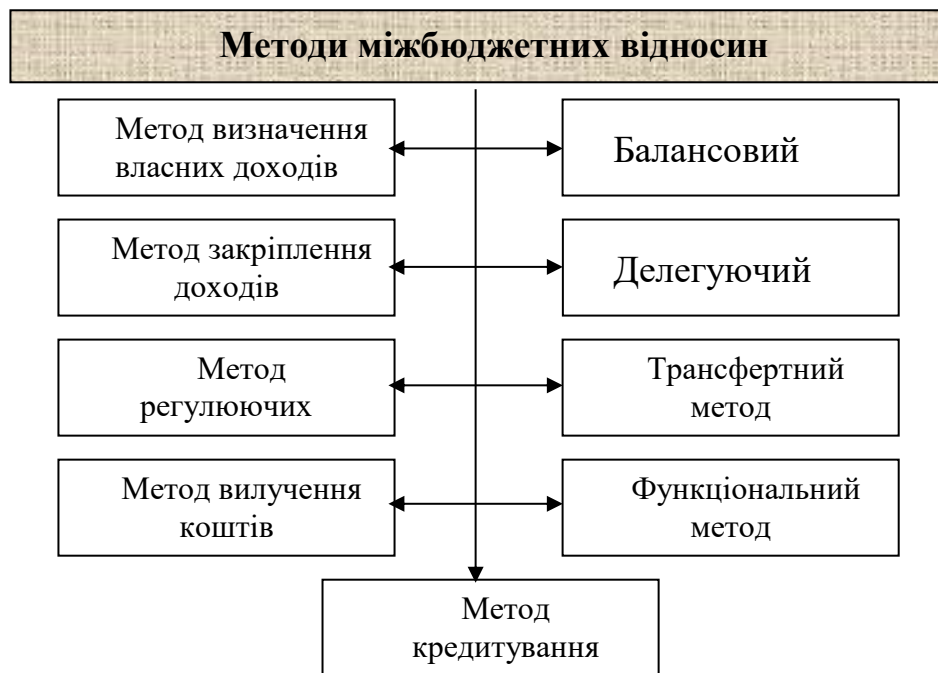


Рисунок 5.16. - Методи міжбюджетних відносин

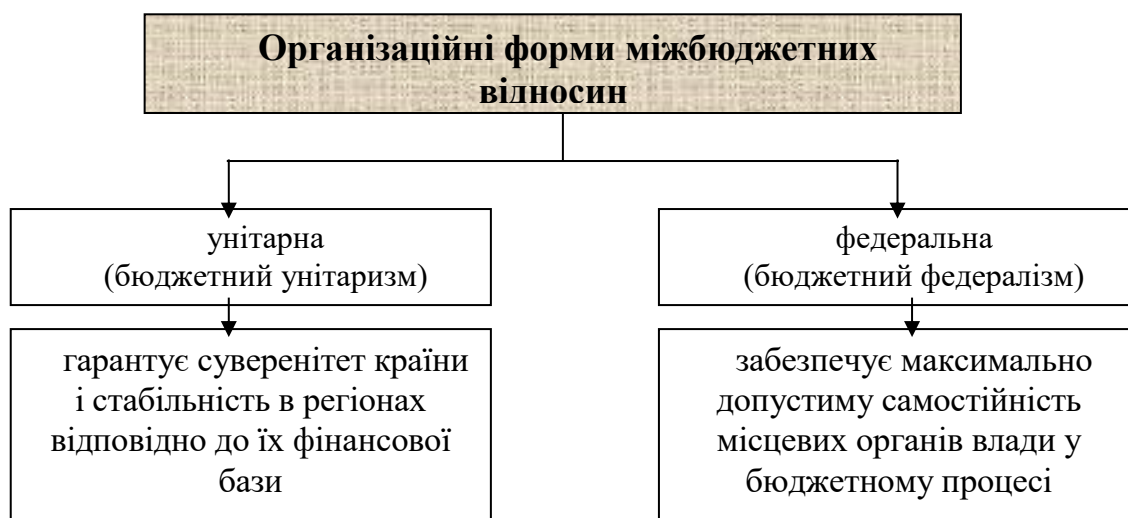


Рисунок 5.17 - Форми міжбюджетних відносин

Система міжбюджетних відносин повинна функціонувати згідно з відповідними сучасним умовам принципам (табл. 5.1).

Таблиця 5.1 - Принципи функціонування системи міжбюджетних відносин

Принцип	Характеристика
Економічної ефективності	стимулювання органів державної влади різних рівнів в проведенні структурних реформ, підтримуванні конкурентного середовища; забезпечення сприятливого інвестиційного та підприємницького клімату, зростання доходів населення, економічного розвитку регіонів;
Бюджетної відповідальності	управління державними фінансами в інтересах громадян при максимально ефективному використанні фінансових ресурсів відповідних регіонів для надання суспільних послуг; прозорості і підзвітності бюджетної політики; збалансованості бюджетного процесу; підвищення взаємної відповідальності органів влади різних рівнів при розробці та реалізації бюджетної політики;
Соціальної справедливості	рівний доступ громадян незалежно від місця їх мешкання до суспільних послуг і соціальних гарантій;
Політичної консолідації	досягнення суспільної згоди в проблемах розподілу між органами влади різних рівнів фіскальних повноважень; створення умов для ефективного виконання органами влади і місцевого самоврядування своїх функцій; сприяння розвитку громадянського суспільства;
Територіальної інтеграції	забезпечення єдності бюджетної системи, запобігання виникненню і пом'якшення диспропорцій регіонального розвитку, зміцнення територіальної цілісності країни.

Таким чином, забезпечення єдиного функціонування системи міжбюджетних відносин можливо при дотриманні відповідних принципів.

Виділяють чотири основних форм взаємовідносин між ланками бюджетної системи (табл. 5.2).

Таблиця 5.2 - Форми взаємовідносин між ланками бюджетної системи

Форми	Характеристика
Бюджетне субсидіювання	передача коштів з бюджету вищого рівня до бюджету нижчого рівня з метою надання фінансової допомоги;
Вилучення коштів	передача коштів бюджетного надлишку з бюджетів нижчого рівня до бюджету вищого рівня;
Бюджетні позички	отримання місцевими бюджетами коштів на покриття тимчасових касових розривів державного бюджету;
Взаємні розрахунки бюджетів	передача коштів з одного бюджету до іншого в зв'язку з перерозподілом між ними доходів чи видатків.

Бюджетне субсидювання включає до свого складу: субсидії, субвенції, дотації. Бюджетна субсидія може бути цільовою (на конкретні цілі) та знеособленою (вона не пов'язана з фінансовим станом бюджету, який її отримує). Бюджетна субвенція являє собою різновид цільової субсидії і передбачає участь у фінансуванні певних заходів і програм бюджетів, що її видає та що отримує. Бюджетна дотація є цільовою фінансовою допомогою на покриття дефіциту відповідного бюджету.

Міжбюджетне фінансове вирівнювання у теорії державних фінансів визначається як процес перерозподілу фінансових ресурсів центральними органами державної влади на користь адміністративно-територіальних одиниць, які не мають достатніх власних доходів.

Необхідність такого вирівнювання виникає через те, що процес децентралізації надання суспільних послуг випереджає процес децентралізації фінансових ресурсів. В результаті органи місцевого самоврядування не мають достатніх власних фінансових ресурсів для забезпечення виконання своїх повноважень.

Виділяють такі підстави здійснення політики вирівнювання:

- вертикальний фіскальний дисбаланс, який означає недостатність фінансових ресурсів певного рівня влади для забезпечення суспільних послуг у межах його видаткових повноважень. Він обумовлений існуванням в будь-якій моделі бюджетної системи відмінностей у функціях різних рівнів влади;

- горизонтальний фіскальний дисбаланс, який означає невідповідність обсягів фінансових ресурсів територіальних одиниць одного рівня покладеним на них завданням. Причиною цього є відмінності у складі та обсягах доходів та видатків територіальних бюджетів, які обумовлені різними природно-кліматичними умовами та екологічним станом регіонів, особливостями розташування адміністративних центрів, насиченістю шляхами сполучення, кількістю та структурою населення, рівнем економічного розвитку, станом соціальної та побутової інфраструктури тощо;

- надання суспільних послуг у сфері житлово-комунального, соціально-культурного та побутового обслуговування, охорони здоров'я та освіти на гарантованому державою рівні на підставі соціальних норм і нормативів, які є базою для розрахунку видатків та формування на їх основі бюджетів усіх рівнів. Водночас в Україні існують «єдині нормативи видатків» та «фінансові нормативи бюджетної забезпеченості» фактично не є нормативами для забезпечення потреб на рівні державних стандартів, оскільки визначаються окремо для кожної галузі, виходячи з загальних ресурсів зведеного бюджету та першочерговості соціальних видатків. Цих ресурсів недостатньо для фінансування надання на належному рівні суспільних послуг, а також компенсації зовнішніх ефектів та «міжмуніципальних ефектів «переливу», виникнення яких обумовлено нееквівалентністю між витратами і корисністю для регіонів: виробника суспільних благ і споживача «зовнішніх» ефектів;

- макроекономічні цілі, для досягнення яких зусиль лише центрального уряду не вистачає. Оскільки їх досягнення є завданням центральної влади, то фінансування цих видатків на місцевому рівні повинно здійснюватися за рахунок централізованих коштів шляхом надання міжбюджетних трансфертів.

При розгляді системи фінансового вирівнювання розрізняють форми, методи та інструменти (рис. 5.18) [20].

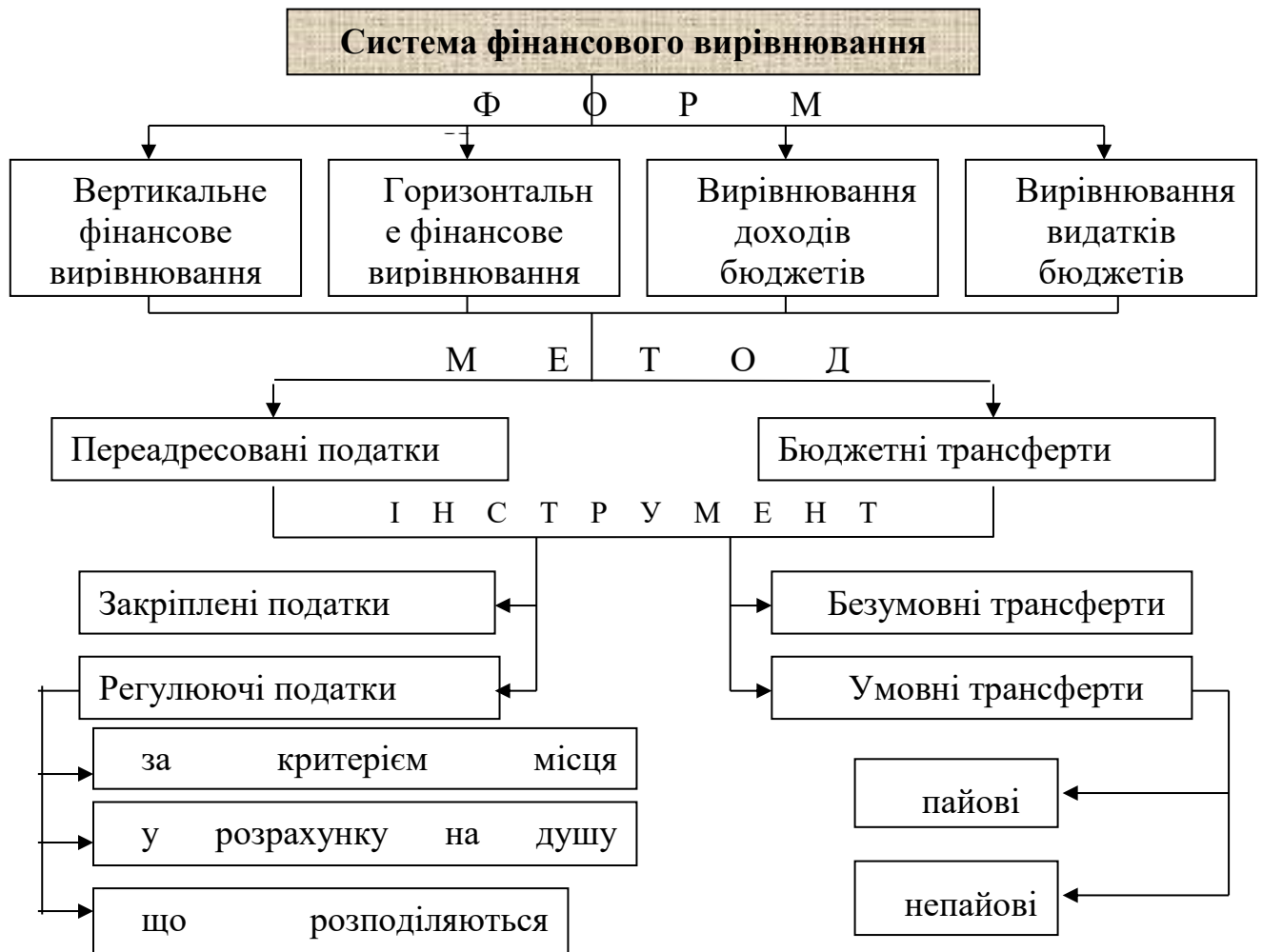


Рисунок 5.18 - Система фінансового вирівнювання

На практиці різні інструменти вирівнювання використовуються одночасно, утворюючи певну систему фінансового вирівнювання, що діє в межах існуючої моделі міжбюджетних відносин. У фінансових системах різних країн віддається перевага тим чи іншим методам та інструментам вирівнювання, при чому їх конкретний вибір обумовлюється у першу чергу формою державного устрою країни.

Питання для самоконтролю

1. На яких принципах будується бюджетна система України? Охарактеризуйте кожний з них.
2. В чому полягає проблема розподілу бюджетних повноважень?
3. Які групи надходжень містять доходи бюджету?
4. Дайте характеристику доходів загального фонду Державного бюджету України.
5. За якими критеріями розподіляються бюджетні повноваження в Україні?
6. Дайте визначення міжбюджетних відносин. Охарактеризуйте їх види за напрямками.
7. Яких, на вашу думку, стратегічних підходів має дотримуватися держава при розробці вітчизняної моделі наповнення дохідної частини бюджетів?
8. Якими, на вашу думку, мають бути основні напрями удосконалення діючої системи формування доходів бюджетів?
9. Які вам відомі принципи розподілу видатків між окремими ланками бюджетної системи?
10. Що таке вертикальне бюджетне вирівнювання і що воно передбачає?
11. Що таке горизонтальне бюджетне вирівнювання і що воно передбачає?
12. Які види субвенцій можуть надаватися з державного бюджету місцевим бюджетам?

5.1 Тестовий контроль

Вибрати найбільш вірну та найбільш повну відповідь.

1. Організацію вертикальної структури бюджету держави за рівнями влади відображає:
 - а) бюджетна система;
 - б) Бюджетний кодекс;
 - в) бюджетний устрій;
 - г) всі відповіді вірні.
2. Бюджетна система складається з:
 - а) Державного бюджету України, місцевих бюджетів;
 - б) місцевих бюджетів, державних цільових фондів, Державного бюджету;
 - в) державних цільових фондів;
 - г) зведеного бюджету країни.
3. Бюджети м. Києва та м. Севастополя входять до складу:
 - а) зведеного бюджету України;
 - б) місцевих бюджетів;
 - в) Державного бюджету;
 - г) всі відповіді вірні.

4. Етапи бюджетного процесу в Україні:

- а) складання проекту бюджету;
- б) виконання бюджету;
- в) розгляд та прийняття проекту бюджету;
- г) звіт про виконання.

5. До принципів побудови бюджетної системи відносяться:

- а) самостійності;
- б) субсидіарності;
- в) субсидіювання;
- г) єдності.

6. Документ, що регулює бюджетний процес в Україні відповідно до Конституції України:

- а) Бюджетний кодекс;
- б) Закон “Про бюджетну систему України”;
- в) Постанова “Про Державне казначейство України”;
- г) всі відповіді вірні.

7. Згідно Бюджетного кодексу України міжбюджетні відносини – це:

а) відносини між державою, Автономної Республікою Крим та місцевим самоврядуванням щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених Конституцією та законами України;

б) форма взаємозв’язків і взаємозалежностей між окремими ланками системи місцевих бюджетів, а також між місцевими бюджетами та бюджетами та державним бюджетом України;

в) відносини між державою, Автономної Республікою Крим та місцевим самоврядуванням щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання їх функцій;

г) взаємовідносини, що виникають між органами державної влади, місцевого самоврядування, а також між органами місцевого самоврядування щодо розподілу функцій, повноважень, сфер відповідальності у здійсненні видатків та формуванні доходів бюджетів.

8. Бюджетна система унітарних країн складається з:

- а) двох ланок ;
- б) трьох ланок;
- в) чотирьох ланок;
- г) необмеженої кількості ланок.

9. Бюджетна система федеративних країн складається з:

- а) двох ланок;

- б) трьох ланок;
- в) чотирьох ланок;
- г) необмеженої кількості ланок.

10. Зведений бюджет це:

- а) державний бюджет;
- б) сукупність місцевих бюджетів;
- в) сукупність усіх бюджетів, що входять до складу бюджетної системи країни;
- г) сукупність державного і обласних бюджетів;
- д) сукупність державного бюджету та бюджету АР Крим;

11. Видатки бюджету відповідно до економічної класифікації поділяються на:

- 1) внутрішні та зовнішні;
- 2) поточні та капітальні;
- 3) захищені та незахищені;
- 4) власні та делеговані.

12. Сутність поняття “поточні бюджетні видатки” полягає у:

- 1) фінансуванні інвестиційної діяльності;
- 2) фінансуванні інноваційної діяльності;
- 3) фінансуванні органів державної влади та бюджетних установ;
- 4) фінансуванні заробітної плати працівників промислових підприємств.

13. Відомча структура видатків бюджетної класифікації будується згідно з:

- а) основними економічними ознаками;
- б) головними розпорядниками бюджетних коштів;
- в) основними функціями держави;
- г) бюджетним програмами.

14. Строк дії бюджету називається:

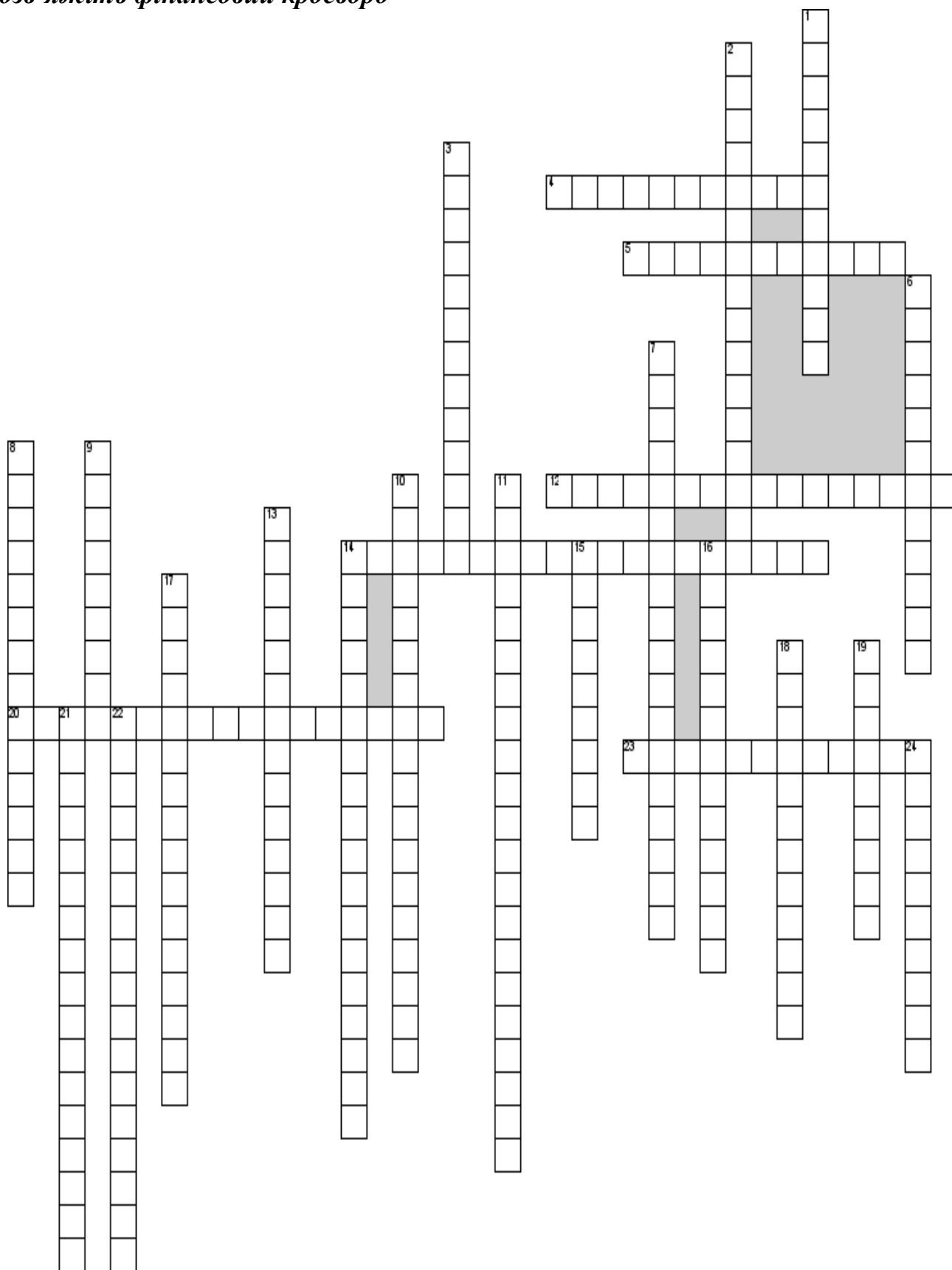
- а) бюджетним роком;
- б) бюджетним процесом;
- в) бюджетним періодом;
- г) бюджетним устроєм.

15. Класифікація фінансування бюджету здійснюється за:

- а) бюджетними програмами;
- б) розпорядниками коштів;
- в) типом боргового зобов’язання;
- г) типом кредитора ;
- д) функціональним призначенням.

5.2 Кросворд

Використовуючи термінологічний словник та спеціалізовану літературу розв'яжіть фінансовий кросворд



За горизонталлю:

4. Повноваження головного розпорядника бюджетних коштів, надане цим Кодексом, законом про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет), яке має кількісні, часові і цільові обмеження та дозволяє надавати бюджетні асигнування

5. Повноваження розпорядника бюджетних коштів, надане відповідно до бюджетного призначення, на взяття бюджетного зобов'язання та здійснення платежів, яке має кількісні, часові та цільові обмеження

12. Регламентовано нормативно-правова діяльність пов'язана із складанням, розглядом і затвердженням бюджетів

14. Комплекс організаційно-технічних, методичних та методологічних заходів на перших стадіях технічного процесу

20. Учасник бюджетного процесу, що розробляє законопроект про держбюджет

23. Учасник бюджетного процесу, що організовує і здійснює виконання бюджету, управління доходами та видатками

За вертикаллю:

1. Будь-яке здійснене відповідно до бюджетного асигнування розміщення замовлення, укладення договору, придбання товару, послуги чи здійснення інших аналогічних операцій протягом бюджетного періоду, згідно з якими необхідно здійснити платежі протягом цього ж періоду або у майбутньому

2. Форма реалізації бюджетної стратегії

3. Вид бюджетного планування

6. Підсистема, що використовується під час прогнозування та планування бюджету

7. Тривалий курс бюджетної політики розрахований на перспективу, що передбачає вирішення глобальних завдань

8. Підсистема, що використовується на заключних стадіях бюджетного процесу

9. Один з видів завдань бюджетної політики

10. Складова бюджетної політики, що визначає її зміст

11. Учасник бюджетного процесу, що відповідає за організацією і управлінням державного бюджету

13. Сукупна тривалість заходів, щодо підготовки бюджетних запитів, затвердження та виконання бюджетів

14. Система встановлених державою форм і методів реалізації бюджетних відносин

15. Один з учасників бюджетного процесу, що підписує закони, або накладає на них вето

16. Один з учасників бюджетного процесу, що визначає бюджетне повноваження всіх учасників бюджетного процесу та бюджетної політики

держави

17. Учасник бюджетного процесу, що здійснює контроль за адмініструванням податків

18. Будь-яке асигнування розміщення замовлення, укладення договору, придбання товару чи послуги протягом бюджетного періоду

19. Один з видів чинників бюджетної системи

21. Розроблення напрямків використання бюджету згідно засад соціально-економічного розвитку суспільства

22. Учасник бюджетного процесу, що відповідає за розробку основних засад грошово-кредитної політики відповідно до державних програм економічного розвитку

24. Підсистема, що використовується під час використання бюджету

Література

2, 3, 4, 11, 15, 16, 18, 21, 22.

ТЕМА 6. БЮДЖЕТНИЙ ДЕФІЦИТ

Мета: Отримати практичні навички щодо аналізу моделі перерозподілу ВВП через бюджет, динаміки обсягів і структури доходів та видатків Державного (Зведеного) бюджету України.

Основні поняття та терміни: економічна рівновага, незбалансованість бюджету, дефіцит бюджету, профіцит бюджету, причини виникнення дефіциту бюджету, джерела фінансування дефіциту бюджету, основні наслідки бюджетного дефіциту.

Питання:

- 6.1. Поняття стану бюджетного фонду та дефіциту бюджету.
- 6.2. Розрахунок бюджетного дефіциту
- 6.3. Регулювання бюджетного дефіциту

6.1. Поняття стану бюджетного фонду та дефіциту бюджету.

Стан бюджету як фінансового плану відображає не тільки фінансовий стан держави, але й характеризує фінансову ситуацію країни взагалі. Залежно від співвідношення доходної та видаткової частин бюджет може характеризуватися рівновагою доходів і видатків; перевищенням доходів над видатками (бюджетним профіцитом), перевищенням видатків над доходами (бюджетним дефіцитом).

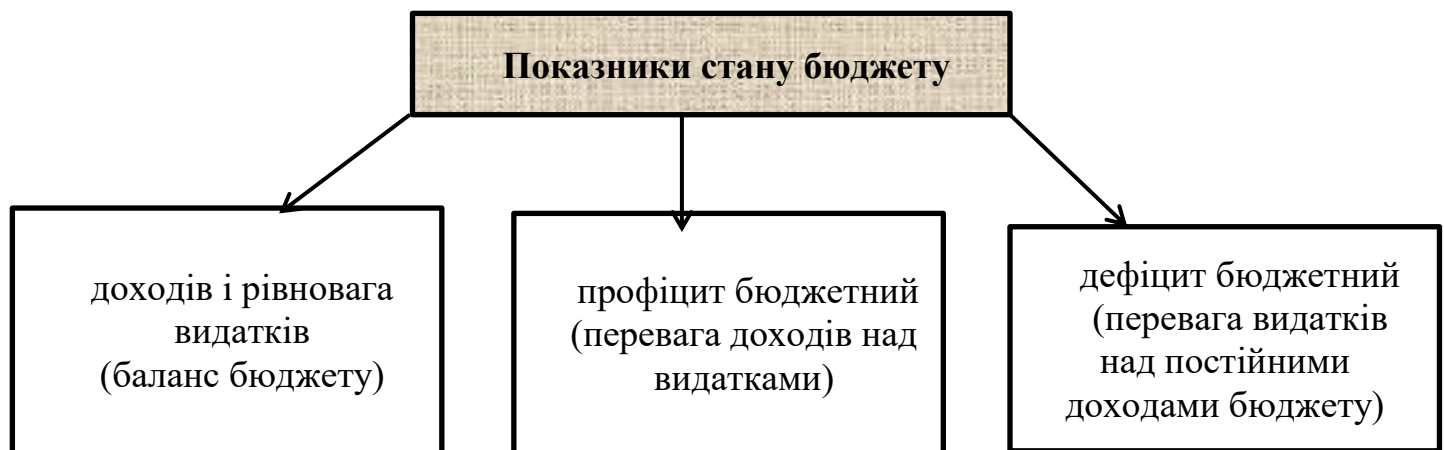


Рисунок 6.1 - Характеристика показників стану бюджету

Бюджетний дефіцит – це складне економічне явище, яке є відображенням різних аспектів соціально-економічного розвитку суспільства, ефективності фінансової політики держави.

Дефіцит бюджету – це перевищення видатків бюджету над його доходами (з урахуванням різниці між наданням кредитів з бюджету та їх поверненням до бюджету), яке є негативним проявом незбалансованості бюджету.

Бюджетний дефіцит як економічна категорія має конкретний інтервал дії, що визначається, з одного боку, законами зростання вартості, з іншого - законами інфляції. Коли бюджетний дефіцит тяжіє до законів зростання вартості, він об'єктивно набирає активної економічної форми, якщо до законів інфляції — пасивної.

Таблиця 6.1 - Причини виникнення дефіциту бюджету

Загальні причини бюджетного дефіциту	Причини бюджетного дефіциту в Україні (кінець XX - початок XXI ст.)
1. Виникнення надзвичайних обставин (війни, стихійні лиха, техногенні аварії). 2. Зміна економічного устрою. 3. Криза політичної системи. 4. Некомпетентність керівництва держави. 5. Незадовільна робота державних служб. 6. Необхідність здійснення крупних державних вкладень. 7. Надання безкоштовної допомоги іншим державам. 8. Структурна незбалансованість народного господарства. 9. Високий рівень обороту тіньового капіталу 10. Недосконалість податкової системи. 11. Низька ефективність суспільного виробництва. 12. Нераціональна структура бюджетних витрат. 13. Великі витрати на отримання силових структур. 14. Неможливість одержання міжнародних кредитів. 15. Низький рівень життя населення. 16. Низький рівень соціального забезпечення.	1. Перехід від адміністративної економіки до ринкової. 2. Ліквідація наслідків аварії на Чорнобильській атомній станції. 3. Неефективність податкової системи. 4. Висока питома вага збиткових підприємств. 5. Велика частка “тіньової” економіки. 6. Низький рівень життя більшої частини населення України.

Таблиця 6.2 - Види дефіциту бюджету

Український досвід		Зарубіжний досвід	
Вид	Сутність	Вид	Сутність
За формою прояву: відкритий прихований	офіційно визнається у законі “Про державний бюджет” на поточний рік; офіційно не визнається;	Наочно-реальний	різниця між загальними доходами від загальнодержавних податків та витратами на державні закупівлі та трансфертні платежі;
За причинами виникнення: вимушений свідомий	обумовлений недостатністю фінансових ресурсів внаслідок низького рівня ВВП; обумовлений характером фінансової політики держави (зниження рівня оподаткування для стимулювання економіки);	Структурний	різниця між загальнодержавними доходами та витратами при діючій фіскальній політиці (рівень оподаткування і поточних витрат) та базовому рівні безробіття;
За напрямом фінансування: пасивний активний	покриття поточних витрат; спрямування коштів на інвестиції в економіку, що сприяє зростанню ВВП.	Циклічний	різниця між наочно-реальним і структурним дефіцитами.

Одним з різновидів прихованого дефіциту бюджету є квазіфіскальний дефіцит. Формується у результаті фінансування державними установами, підприємствами, центральним банком програм, що не є економічно необґрунтованими або ж для держави є вимушеними, але водночас збитковими. Такі програми здебільшого є відкладеними у часі бюджетними зобов'язаннями,

тобто перенесеними на майбутнє витратами бюджету, які не враховуються в поточній бюджетній звітності. Наявність прихованого дефіциту бюджету є негативним і небезпечним для суспільства явищем, оскільки фальсифікує показники основного фінансового плану країни та можливості держави.

6.2. Розрахунок бюджетного дефіциту

Окрім розрахунку бюджетного дефіциту за традиційним підходом і фінансового дефіциту, на практиці використовують скориговані та відносні показники дефіциту, серед них:

- 1) скориговані показники традиційно розрахованого бюджетного дефіциту:
 - бюджетний дефіцит без урахування у складі доходів трансфертів і грантів;
 - бюджетний дефіцит, скоригований на суми заборгованості за бюджетними призначеннями та неоплаченими платежами перед бюджетом;
 - бюджетний дефіцит без урахування приватизаційних та інших надходжень разового характеру;
 - бюджетний дефіцит, визначений з урахуванням у складі видатків платежів бюджету з погашення і обслуговування державного боргу;
- 2) відносні показники бюджетного дефіциту:
 - бюджетний дефіцит відносно ВВП;
 - бюджетний дефіцит відносно доходів бюджету;
 - бюджетний дефіцит відносно видатків бюджету.

Розрахунок бюджетного дефіциту в Україні та його адекватне відображення в обліково-статистичних звітах є однією з головних проблем у сфері статистики державних фінансів і практики управління ним. Вирішення цієї проблеми методологічного характеру пов'язано з усуненням розбіжностей у вітчизняній та європейській системах обліку доходів і видатків бюджету та визначення абсолютного розміру дефіциту.

Розмір дефіциту бюджету визначається за формулою:

$$ДБ = В - Д = З + Т + Б - (ВП * П), \quad (6.1)$$

де В- видатки бюджету;

Д - доходи бюджету;

З - державні закупівлі;

Т - соціальні трансферти та платежі;

Б - розмір державного боргу, що підлягає сплаті;

ВП - розмір реального внутрішнього продукту;

П - частка податкових виплат.

Бюджетний кодекс України визначає дефіцит бюджету як перевищення видатків бюджету над доходами. Таким чином, при розрахунку бюджетного дефіциту необхідно чітко виокремлювати операції, які ведуть до зміни сальдо

бюджету, а не фінансують його. В складі доходів – це операції із зарахування до бюджету на безповоротній основі податкових, неподаткових та інших надходжень, справляння яких передбачено законодавством України (в тому числі трансферти, дарунки, гранти). В складі видатків – операції із спрямування коштів на здійснення програм і заходів, передбачених відповідним бюджетом, за винятком коштів на погашення основної суми боргу та повернення надміру сплачених до бюджету сум.

З методологічної точки зору дефіцит (надлишок) визначається як чисті запозичення / чисте кредитування сектору державного управління країн – членів ЄС, а особливості його визначення полягають у наступному:

- розрахунок охоплює операції сектору державного управління (центральный уряд, регіональні та місцеві органи влади), що здійснюються через бюджет і позабюджетні фонди;

- облік усіх операцій здійснюється не на касовій основі, а відповідно до методу нарахувань, що дає можливість врахувати несвоєчасне виконання або відстрочення виконання зобов'язань уряду;

- під час обліку капіталовкладень відбувається їхнє коригування на амортизацію;

- заощадження, надходження від реалізації основних фондів, запозичення і погашення наданих урядом іншим суб'єктам кредитів не розглядаються як доходи;

- чисті запозичення (дефіцит) показуються зі знаком “–”, а надлишок – зі знаком “+”.

Таблиця 6.3 - Стійкість бюджету визначається

Стан бюджету	Власні доходи бюджету / Сума бюджетних доходів	Регулюючі доходи бюджету / Сума бюджетних доходів	Сума заборгованості бюджету / Сума бюджетних витрат
Абсолютно стійкий	60-70%	30-40%	10-15%
Нормальне	40-50%	50-60%	20-25%
Нестійкий	20-30%	70-80%	30-35%
Кризовий	5-10%	90-95%	40-50%

Окрім розрахунку бюджетного дефіциту за традиційним підходом і фінансового дефіциту, на практиці використовують скориговані та відносні показники дефіциту, серед них:

1) скориговані показники традиційно розрахованого бюджетного дефіциту:

- бюджетний дефіцит без урахування у складі доходів трансфертів і грантів;

- бюджетний дефіцит, скоригований на суми заборгованості за бюджетними призначеннями та неоплаченими платежами перед бюджетом;

- бюджетний дефіцит без урахування приватизаційних та інших надходжень разового характеру;

- бюджетний дефіцит, визначений з урахуванням у складі видатків платежів бюджету з погашення і обслуговування державного боргу;

2) відносні показники бюджетного дефіциту:

Причинами виникнення бюджетного дефіциту в Україні більшість економістів визнають:

- ~ різке зменшення ефективності виробництва, що супроводжувалося скороченням обсягів валового внутрішнього продукту;
- ~ розрив і малоефективність економічних зав'язків;
- ~ значне зростання і нераціональну структуру бюджетних видатків;
- ~ неефективне функціонування бюджетного механізму;
- ~ недосконалість і часту зміну фінансового законодавства, що призвела до невпевненості виробників у доцільності виробництва і відтоку капіталу з України.

6.3. Регулювання бюджетного дефіциту

Регулювання бюджетного дефіциту полягає в тому, щоб з урахуванням грошового потенціалу за допомогою маневрування фінансовими ресурсами активною і пасивною формами бюджетного дефіциту адаптуватися до росту граничних суспільних витрат виробництва. Оволодіння такою політикою дає змогу залежно від рівня економічного розвитку і потенціалу грошової системи знаходити оптимальний розмір дефіциту бюджету.

Стан бюджетної системи виступає важливим критерієм економічної ситуації в країні. Однією з головних функцій бюджету є регулювання економіки, оскільки закладені в ньому параметри визначають наявність інвестиційних стимулів і потенціал вкладень, рівень соціального захисту населення, ступінь

державної незалежності та обороноздатності, місце і роль країни в міжнародних економічних відносинах.

У *широкому* розумінні управління бюджетним дефіцитом передбачає формування одного з напрямів фінансової політики держави, пов'язаної із забезпеченням динамізму економічного розвитку і макрофінансової стабільності на довгостроковій основі. Така політика потребує комплексного підходу, координації грошово-кредитної (монетарної) та фіскальної політики, узгоджених взаємовідносин уряду та центрального банку з питань дефіцитного фінансування державних потреб.

Управління бюджетним дефіцитом у *вузькому* розумінні варто розглядати як сукупність дій, пов'язаних з прийняттям тактичних фінансових рішень з питань збалансування бюджету, зокрема, щодо визначення абсолютного розміру дефіциту, встановлення бюджетних обмежень та оптимізації джерел його фінансування.

Система державного нормативно-правового регламентування процесу управління бюджетним дефіцитом має багаторівневий характер, що визначається, з одного боку, повноваженнями окремих державних органів у процесі прийняття фінансових рішень з питань збалансування бюджету та оптимізації джерел його фінансування, а з іншого – пріоритетністю нормативних актів, що приймаються органами державної влади та управління.

Відповідно до міжнародної практики правову основу управління бюджетним дефіцитом, як правило, становлять:

- окремі статті в конституції країни або спеціальні закони щодо встановлення фіскальних правил (правила збалансованого бюджету або дефіциту, правила запозичень, боргові та резервні правила), а також бюджетних обмежень;
- положення законів про державний бюджет на певний рік;
- спеціальні статті у законі про центральний банк або законі про банківську систему;
- постанови органів державної влади, які відповідають за виконання бюджету й регулюють фіскальну політику держави.

Управління бюджетним дефіцитом

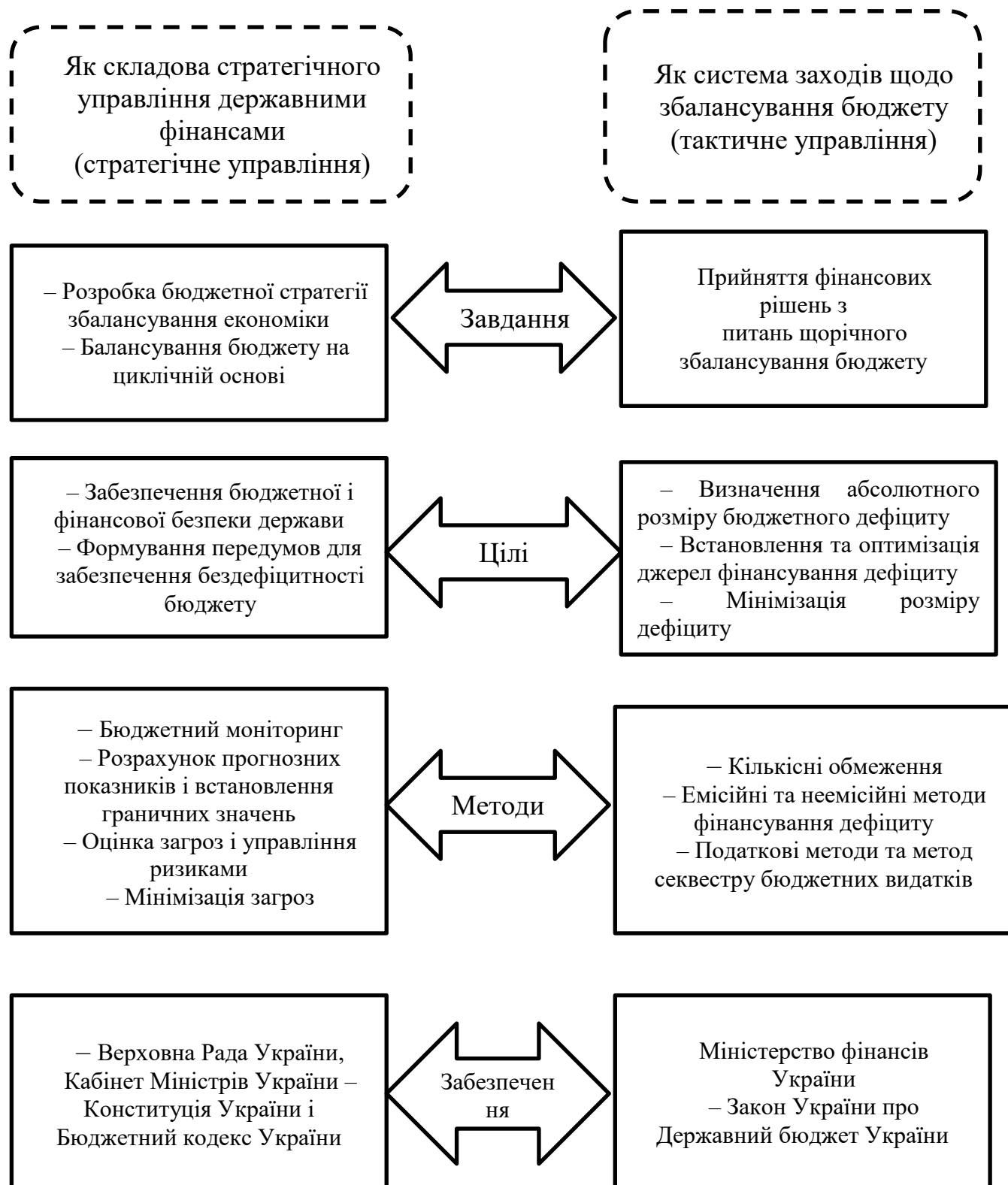


Рисунок 6.2- Складові механізму управління бюджетним дефіцитом

Відповідно до Бюджетного кодексу України **фінансування бюджету** розуміють як надходження та витрати бюджету, пов'язані із зміною обсягу боргу, обсягу депозитів і цінних паперів, кошти від приватизації державного майна (щодо державного бюджету), зміна залишків бюджетних коштів, які використовуються для покриття дефіциту бюджету або визначення його профіциту.

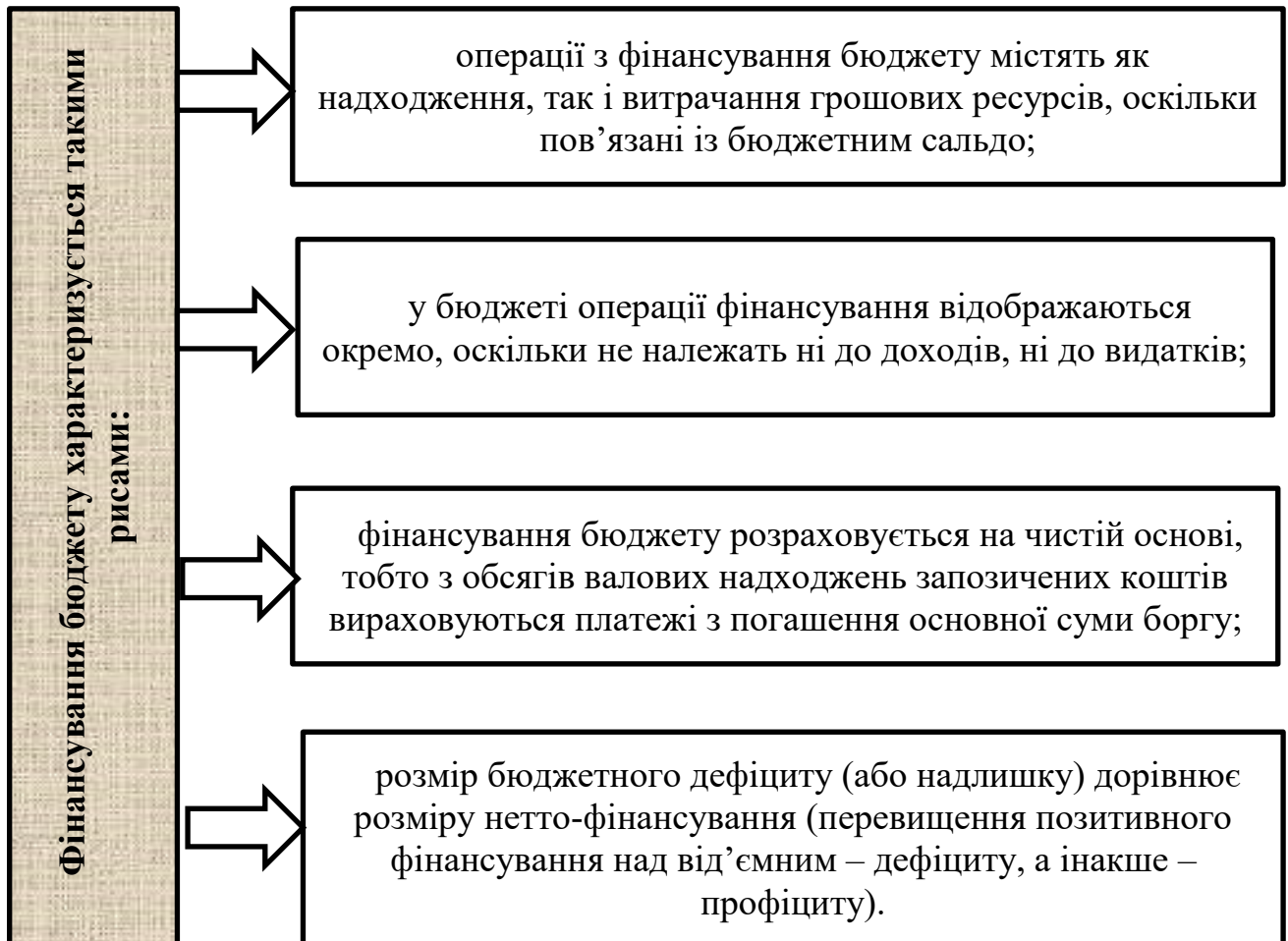


Рисунок 6.3 – Структурні елементи процесу фінансування бюджету

Поняття “фінансування бюджету” і “фінансування бюджетного дефіциту” не є тотожними, адже у фінансуванні бюджету враховуються не тільки залишки готівки, що використовуються для покриття бюджетного дефіциту, а й операції з іншими активами, призначені для управління ліквідністю бюджету (подолання тимчасових касових труднощів, які повинні бути ліквідовані до закінчення бюджетного періоду).

Таким чином, фінансування бюджету за своїм змістом є ширшим поняттям, ніж фінансування дефіциту, проте функціональний підхід до групування джерел фінансування в обох випадках є подібним.

Таблиця 6.4 - Класифікація фінансування бюджету

Фінансування за типом кредитора	Фінансування за типом боргового зобов'язання
Внутрішнє фінансування: – фінансування за рахунок коштів державних фондів; – фінансування за рахунок позик банківських установ (в тому числі Національного банку України); – інше внутрішнє фінансування; – надходження від приватизації державного майна; – фінансування за рахунок залишків коштів на рахунках бюджетних установ; – зміни обсягів депозитів і цінних паперів, що використовуються для управління ліквідністю; – коригування; – фінансування за рахунок зміни залишків коштів бюджетів; – зміни обсягів товарно-матеріальних цінностей. Зовнішнє фінансування: – позики, надані міжнародними організаціями економічного розвитку; – позики, надані органами управління іноземних держав; – позики, надані іноземними комерційними банками; – позики, надані постачальниками; – позики, не віднесені до інших категорій; – зміни обсягів депозитів і цінних паперів, що використовуються для управління ліквідністю; – коригування.	Фінансування за борговими операціями: Запозичення: – внутрішні запозичення; – довгострокові зобов'язання; – середньострокові зобов'язання; – короткострокові зобов'язання та векселі; – інші зобов'язання; – зовнішні запозичення; – довгострокові зобов'язання; – середньострокові зобов'язання; – короткострокові зобов'язання та векселі; – інші зобов'язання. Погашення: – внутрішні зобов'язання; – зовнішні зобов'язання. Надходження від приватизації державного майна Фінансування за активними операціями: – зміни обсягів депозитів і цінних паперів, що використовуються для управління ліквідністю; – зміни обсягів готівкових коштів; – фінансування за рахунок коштів єдиного казначейського рахунка; – зміни обсягів товарно-матеріальних цінностей.



Рисунок 6.4 – Характеристика бюджетної позиції країни

Найбільш доступним для будь-якої держави є інфляційний підхід, який базується на емісійному покритті бюджетного дефіциту та який полягає у грошово-кредитній емісії.

Сучасна практика дефіцитного фінансування державної діяльності переважно базується на борговій концепції. Запозичення, з одного боку, розширюють фінансові можливості держави і є ефективним інструментом видалення зайвих коштів з обігу. З іншого боку – вони перетворюють взяті урядом позики у національний борг, витісняють частину приватних інвестицій; державний бюджет обтяжується видатками на обслуговування боргу, а критичні його розміри загрожують державі дефолтом.

У розвинутих країнах переважають неемісійні форми фінансування бюджетного дефіциту, які не призводять до інфляції: реалізація державних цінних паперів на фінансовому ринку; одержання міжнародних кредитів.

Основним негативним наслідком використання позикових коштів державою з метою покриття дефіциту бюджету через інститут державного кредиту є формування державного внутрішнього та зовнішнього боргу. І тільки коли бюджет формується і виконується з профіцитом, уряд отримує реальну можливість погашати частину своїх боргів.

Масштабність бюджетного дефіциту і перехід до його фінансування за рахунок державних цінних паперів зумовлюють зростання державного внутрішнього боргу й вартості його обслуговування. Це обмежує можливості скорочення бюджетного дефіциту, підриває довіру до уряду і викликає необхідність підвищення процентів за державний кредит.



Рисунок 6.5 – Характеристика процесу фінансування бюджетного дефіциту

В умовах ринкових відносин бюджетний дефіцит негативно впливає на соціально-економічний розвиток держави та рівень життя населення. Тому особливу актуальність набувають питання вивчення причин його виникнення і розробки напрямів зниження. Світовий досвід свідчить, що величина бюджетного дефіциту не повинна перевищувати 5% вартості ВВП. Наявність дефіциту, що перевищує максимально допустимі розміри, потребує здійснення заходів щодо його скорочення.

Фіскальні правила та бюджетні обмеження – це вмонтовані в бюджетний процес процедури у вигляді законодавчих норм, які визначають характер політичних і адміністративних рішень у сфері фіскальної політики щодо величини та розподілу державних видатків і джерел їхнього фінансування.

У сфері фіскальних правил немає уніфікованих вимог. Кожна країна сама встановлює свої фінансові обмеження, виходить із власних потреб і враховує особливості свого бюджетного процесу.

**Методи боротьби з
хронічним дефіцитом бюджету,
«фіскальні правила»**

I група

правила збалансованого бюджету

- збалансованість поточних доходів і видатків („золоте правило ІІ) – Германия, Японія, США(місцеві бюджети);
- циклічна бюджетна заборгованість – Нідерланди, Швейцарія;
- встановлення граничних розмірів частки бюджетного дефіциту – країни Євросоюзу

II група

правила запозичень

- заборона внутрішніх державних запозичень – у країнах з нерозвинутими фінансовими ринками - Індонезія;
- заборона державних запозичень у ЦБ – країни ЄС, США, Японія, Канада, Аргентина, Угорщина;
- обмеження запозичень у ЦБ у % до минулорічних доходів по відношенню до видатків уряду – Бразилія, Єгипет, Марокко

III група

боргові та резервні правила

- 1) встановлення лімітів акумуляції валового/ чистого боргу у % до ВВП - країни ЄС :
 - маастрихтські критерії (державний борг складає 60% ВВП, не більше; бюджетний дефіцит складає 3% ВВП, не більше);
 - фінансові санкції за порушення;
 - моніторинг з боку Єврокомісії;
 - процедуру надмірного дефіциту (по результатам можуть бути фінансові санкції);
- 2) формування спеціальних резервних фондів коли треба, підтримувати соціальні виплати на фоні зменшення доходів

Рисунок 6.6 – Характеристика методів боротьби з хронічним дефіцитом бюджету

Секвестрування видатків бюджету - пропорційне зниження бюджетних видатків за - всіма статтями бюджету (крім захищених) протягом часу, який залишився до закінчення поточного року
Для запобігання секвестрування видатків бюджету необхідно:

- 1) проводити політику підвищення ефективності виробництва (що сприяє зростанню обсягів фінансових ресурсів);
- 2) сприяти зміцненню ринкових відносин (скорочується сфера державної економіки);
- 3) проведення адміністративно-територіальної реформи (розширення прав регіонів і територіальних громад веде до зростання місцевих бюджетів);
- 4) удосконалення податкової системи (гарантування надходження коштів);
- 5) оптимізація реструктуризації видатків бюджетів (структурна перебудова економіки повинна її забезпечити);
- 6) удосконалення міжбюджетних відносин і їх регулювання (для вирівнювання розвитку регіонів повинна бути стабільна, прозора основа);
- 7) механізм управління бюджетним дефіцитом і державним боргом повинний бути антиінфляційним, відкритим, зрозумілим;
- 8) необхідно удосконалити бюджетний процес на кожній його стадії, він повинен відповідати бюджетній доктрині;
- 9) необхідно розробити спеціальну програму подолання бюджетного дефіциту, яка має бути узгодженою з державною стратегією розвитку

Питання для самоконтролю

1. Якими показниками визначається баланс бюджету?
2. Що таке бюджетний дефіцит, які фактори його визначають?
3. Охарактеризуйте підходи до регулювання бюджету з позиції його балансування.
4. Обґрунтуйте особливості наукових поглядів на економічну природу дефіциту бюджету в контексті історичної ретроспективи.
5. Охарактеризуйте причинно-наслідкові зв'язки механізму дефіцитного фінансування бюджетних витрат, назвіть основні наслідки бюджетного дефіциту.
6. Здійсніть видову класифікацію дефіциту бюджету.
7. Які ключові елементи є основою системи управління бюджетним дефіцитом?
8. Обґрунтуйте специфіку різних методів визначення показників бюджетного дефіциту.
9. Що таке фіскальний дефіцит, які особливості його розрахунку?
10. У чому полягає суть економічної природи фінансування бюджетного дефіциту та як класифікуються джерела фінансування?
11. Охарактеризуйте метод фінансування бюджетного дефіциту за допомогою державних запозичень.
12. Що таке фіскальні правила та бюджетні обмеження, яка їх роль у подоланні бюджетного дефіциту?

ТЕМА 7. МІСЦЕВІ ФІНАНСИ

Мета: засвоїти та поглибити теоретичні знання про сутність і склад місцевих фінансів, специфіку формування доходів та видатків місцевих бюджетів, зміст бюджетного федералізму та організацію міжбюджетних відносин в Україні.

Основні терміни і поняття: місцеві фінанси, місцеві бюджети, доходи, видатки, бюджетний федералізм, бюджетний унітаризм, дотації вирівнювання, міжбюджетні відносини, фінансове вирівнювання.

Питання:

- 7.1. Сутність та призначення місцевих фінансів.
- 7.2. Місцеві бюджети.
- 7.3. Збалансування місцевих бюджетів.

7.1. Сутність та призначення місцевих фінансів

Місцеві фінанси є частиною державної фінансової системи країни. Формування науки про місцеві фінанси відбувалося в двох напрямках:

по-перше, історично, на початку виникла наука про державні фінанси, а потім в її складі виділилося самостійне вчення про місцеві фінанси;

по-друге, вчення про місцеві фінанси як наука виникла в процес розширення поняття предмету фінансової науки, коли фінансове господарство общин і інших територіальних колективів, які до цього були приватними, були включені до складу публічного фінансового господарства.

Вчення про місцеві фінанси як сукупність теоретичних положень про фінансове господарство та фінансову діяльність місцевих органів влади остаточно сформувалося в 19 столітті і в кінці 19 сторіччя виділилося в самостійну фінансову науку. Це було пов'язано із завершенням становлення в більшості країн Західної Європи і Південної Америки органів місцевого самоврядування і регіональних органів влади, конституційним визначенням прав комун, общин, муніципалітетів і т.д.

Місцеві фінанси є економічними відносинами розподільного і перерозподільного характеру, що відображають наступні напрямки руху коштів:

- а) формування доходної та видаткової частини місцевих бюджетів;
- б) міжбюджетні відносини;
- в) формування і використання регіональних позабюджетних, добродійних фондів та фондів, створених підприємствами;
- г) місцеві позики, лотереї;
- д) створення комунальних банків та інших фінансово-кредитних груп.

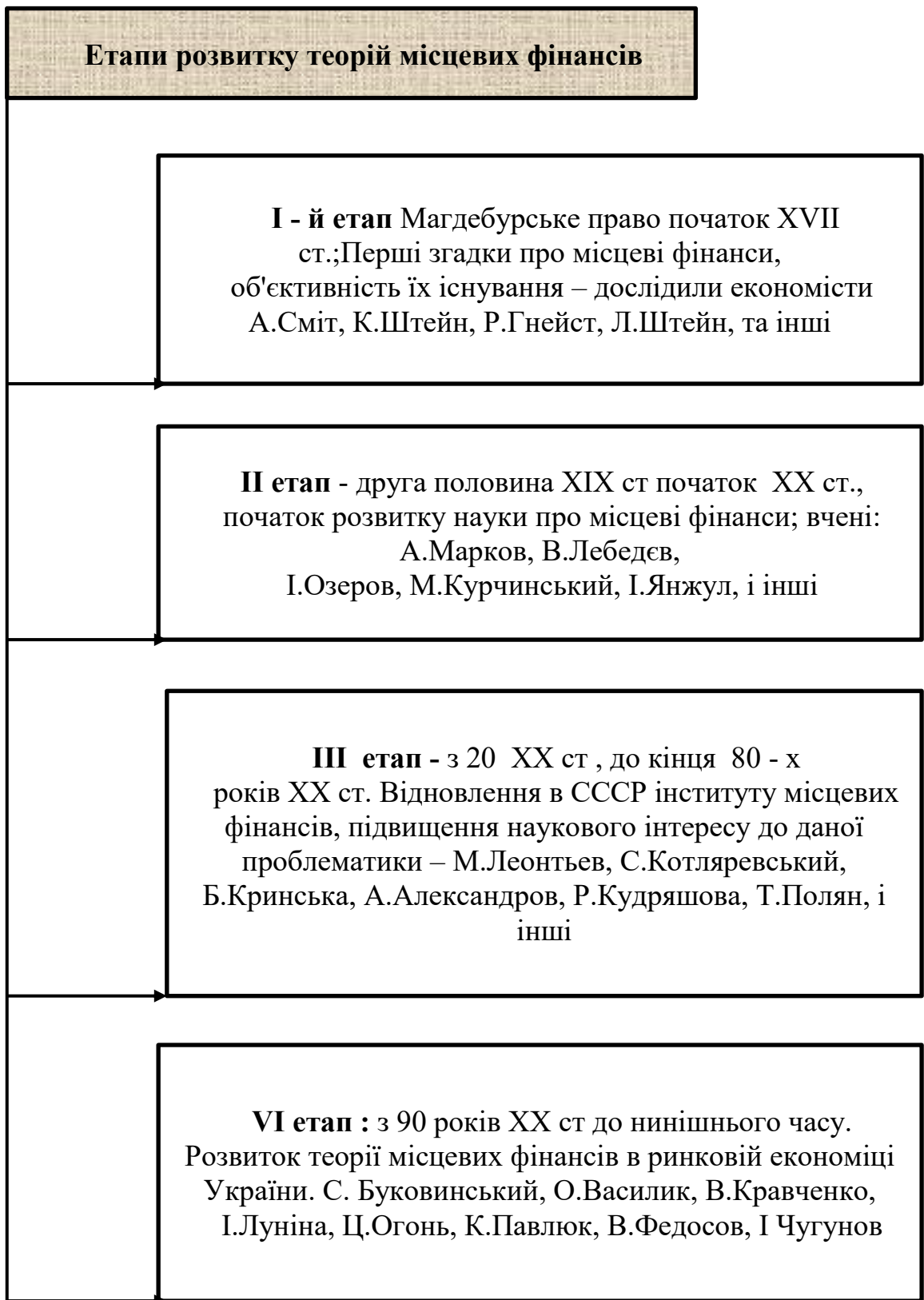


Рисунок 7.1 – Характеристика етапів розвитку теорій місцевих фінансів

ТЕМА 23. РЕАЛІЗАЦІЯ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ

Мета: засвоїти та поглибити теоретичні положення про суть, стратегічні цілі, проміжні й тактичні завдання, інструменти грошово-кредитного регулювання, розкрити особливості реалізації фінансової репресії держави.

Основні терміни та поняття: монетарна політика, політика облікової ставки, операції на відкритому ринку, політика обов'язкових резервів, політика рефінансування, селективні способи реалізації грошово-кредитної політики, фінансова репресія держави.

Питання:

- 23.1. Державне регулювання грошової сфери як основне призначення грошової системи.
- 23.2. Інструменти грошово-кредитної політики.
- 23.3. Фінансова репресія держави

23.1. Державне регулювання грошової сфери як основне призначення грошової системи

Державне регулювання грошової сфери спрямоване на створення неінфляційної економіки, що функціонує в умовах повної зайнятості. Об'єктом регулювання є співвідношення попиту та пропонування на монетарному ринку.

Суб'єктом грошово-кредитної політики виступає держава, яка регулює цю сферу через свої представницькі органи: центральний банк і відповідні урядові структури – міністерства фінансів чи скарбниці, органи нагляду за діяльністю банків і контролю за грошовим обігом, інститути зі страхування депозитів, а також інші установи.

Грошово-кредитна політика, вона ж монетарна, являє собою сукупність заходів, спрямованих на зміну обсягів грошової маси й кредиту, процентних ставок та інших показників грошового обігу з метою регулювання загальногосподарської кон'юнктури .

У всіх розвинених країнах відповідальність за проведення грошової політики несе ЦБ. У той же час є різні підходи до питання відповідальності за нагляд. В Іспанії, Нідерландах, Португалії, Греції, Ірландії, Ісландії, Італії, Люксембурзі й Великій Британії нагляд за кредитними інститутами повністю здійснюється підрозділами центрального банку. В Австрії це завдання вирішується міністерством фінансів, у Данії – Міністерством економіки. У

скандинавських країнах, Німеччині, Бельгії і Франції діють незалежні установи банківського контролю. У ряді країн такі органи мають більш широкі повноваження: вони можуть контролювати й фінансові ринки (Бельгія) і страхові компанії (скандинавські країни).

Основним об'єктом грошово-кредитного регулювання з боку центрального банку є сукупна грошова маса, від розміру якої залежить динаміка основних показників розвитку економіки.

Чинним законодавством багатьох країн визначається головне завдання монетарної політики, здійснюване центральними банками. Їм надається монопольне право управління грошовим обігом і забезпечення його стабільності. Чітко визначена законом основна спрямованість політики центрального банку, її безпосередня орієнтація на забезпечення внутрішньої стабільності грошей допомагає зміцненню його позицій у разі виникнення неузгодженостей або конфліктів з урядом.

Інституціоналізм політики, що проводить держава у сфері грошово-кредитних відносин, зумовлює її загальне підпорядкування макроекономічним завданням – забезпеченню таких цілей:

1. Збалансований економічний розвиток.
2. Забезпечення оптимальної зайнятості.
3. Стимування інфляції.

Монетарна політика має власні цілі, які певною мірою співзвучні макроекономічними, тому що вона сама є складовою частиною макроекономічної політики.

3

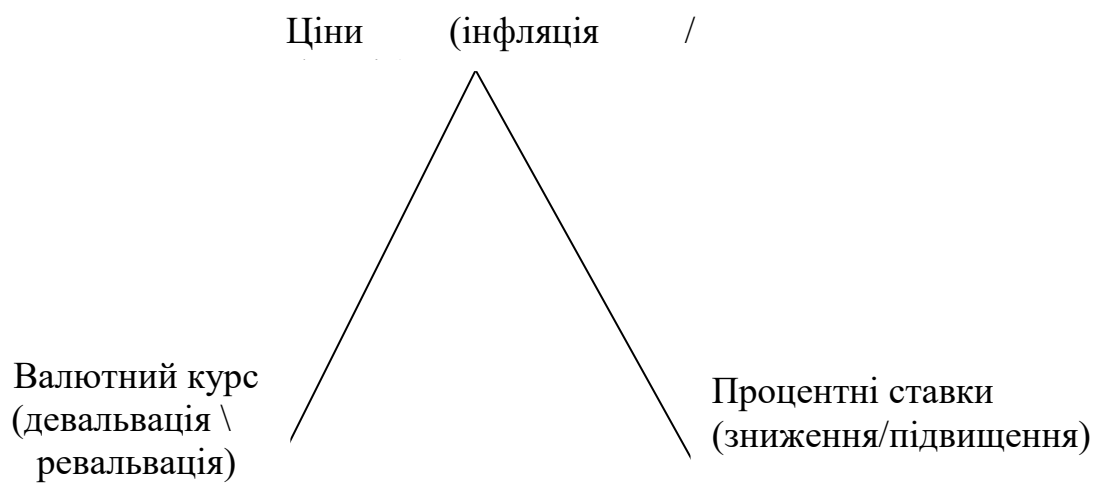


Рисунок 23.1 - Основні цілі монетарної політики

Вибір основної мети монетарної політики значною мірою залежить від таких факторів:

- вплив конкретної економічної ситуації на вибір центральними банками цілей монетарної політики;
- необхідність узгодження стратегічних цілей монетарної та загальноекономічної політики;
- обтяження монетарної політики цілями, які повинні досягатися за допомогою інших видів соціально-економічної політики і шляхом запровадження певних загальнонаціональних заходів;
- несумісність і суперечливість окремих стратегічних цілей монетарної політики;
- неможливість одночасного досягнення всіх цілей за допомогою інструментарію монетарної політики;
- складність оцінки досягнень центральним банком балансу між різними цілями;
- рівень прозорості монетарної політики центрального банку.

Розглядаючи цільову спрямованість грошово-кредитної політики, необхідно розмежовувати її стратегічні цілі, тобто кінцеву мету, і цілі тактичного порядку, що визначають інструментарій та механізм її реалізації.

Таблиця 23.1 - Класифікація основних цілей грошово-кредитної політики

Поточні цілі регулювання	Проміжні тактичні цілі	Кінцеві стратегічні цілі монетарної політики
Зміна грошової бази	Величина грошової маси	Економічне зростання
Зміна умов надання кредитів	Рівень процентної ставки	Зайнятість
		Стабільність цін
		Рівновага платіжного балансу

Кінцева мета грошово-кредитної політики збігається з основоположними цілями макроекономічної політики держави.

Грошово-кредитна політика є одним із наймогутніших інструментів економічної політики, які знаходяться у розпорядженні держави. Маючи такі засоби, як перегляд резервної норми, зміна дисконтної ставки й операції на відкритому ринку, центральний банк може впливати на грошове пропонування, а через нього – на реальний національний продукт, зайнятість і стабілізацію цін.

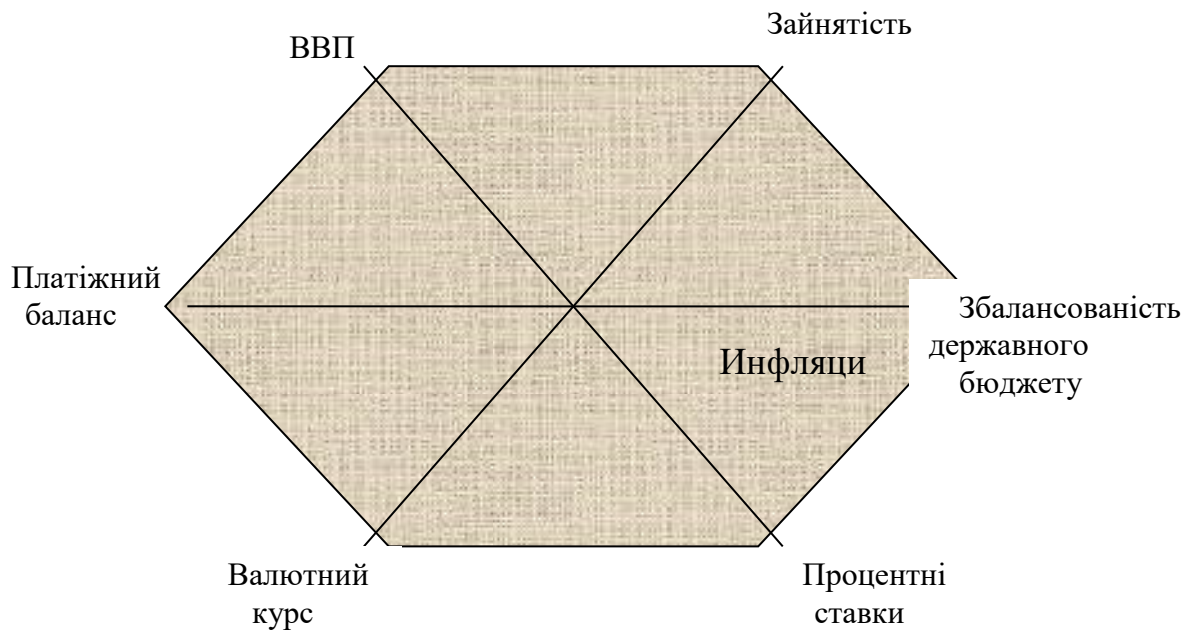


Рисунок 23.2 - Взаємозв'язок між основними макроекономічними й грошово-кредитними показниками

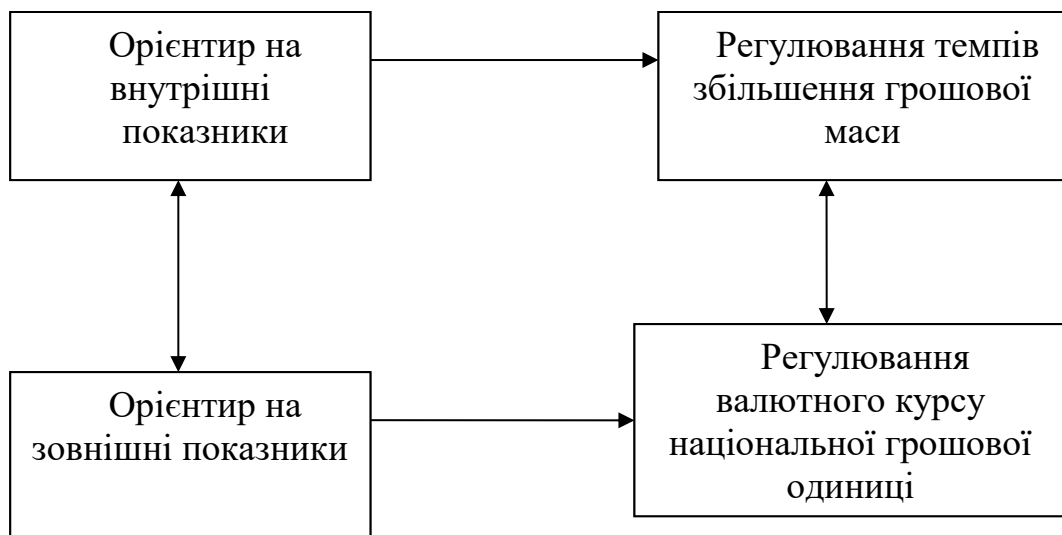


Рисунок 23.3 - Стратегія діяльності центрального банку

Вибір типу монетарної політики, а відповідно й набору інструментів регулювання діяльності комерційних банків здійснюється центральним банком

у кожному конкретному випадку, виходячи зі стану господарської кон'юнктури. Розроблені на основі такого вибору основні напрямки грошово-кредитної політики затверджуються законодавчим органом. При цьому необхідно враховувати часовий лаг між проведенням того або іншого заходу монетарного регулювання та проявом ефекту від його реалізації.

Вибір напрямків грошово-кредитної політики, її цілей і механізмів має враховувати і зовнішньоекономічні позиції країни, якою мірою економіка є відкритою та інтегрованою у світовий економічний простір. Так, в умовах відкритої економіки і функціонування системи фіксованих курсів інституційні заходи щодо управління грошовою масою втрачають свою ефективність. Її динаміка визначається дією зовнішніх чинників.

Залежно від стану господарської кон'юнктури центральний банк робить вибір між двома основними типами монетарної політики, для кожного з яких характерний свій набір інструментів і певне сполучення економічних та адміністративних методів регулювання.



Рисунок 23.4 - Типи грошово-кредитної політики

Грошово-кредитна політика як експансіоністського, так і рестрикційного типу може мати тотальний або селективний характер. При тотальній монетарній політиці заходи центрального банку поширюються на всі установи банківської системи, при селективній – на окремі кредитні інститути або їх групи або ж на певні види банківської діяльності. **Селективна грошово-кредитна політика** дозволяє центральному банку робити вибірковий вплив у певному напрямку. При її проведенні практикується використання таких інструментів або їх різноманітних сполучень, як: лімітування окремих видів операцій банків (або їх груп, наприклад, у регіонах), установлення розмірів винагороди комерційних банків при проведенні різних фінансово-кредитних операцій, регламентація умов видачі окремих видів позичок різним категоріям позичальників, установлення кредитних меж.

Результати монетарного регулювання по-різному розцінюються в кейнсіанській і монетаристській теоріях, а також у теорії раціональних очікувань.

Кейнсіанці вважають, що дискретна грошово-кредитна політика, поступаючись фіскальній за силою впливу, більш ефективна для згладжування коливань економічної активності, цін і зайнятості. Монетаристи обстоюють введення монетарного правила й відмови від дискретної грошово-кредитної політики. Прихильники теорії раціональних очікувань стверджують, що монетарна політика взагалі не впливає на реальний ВВП.

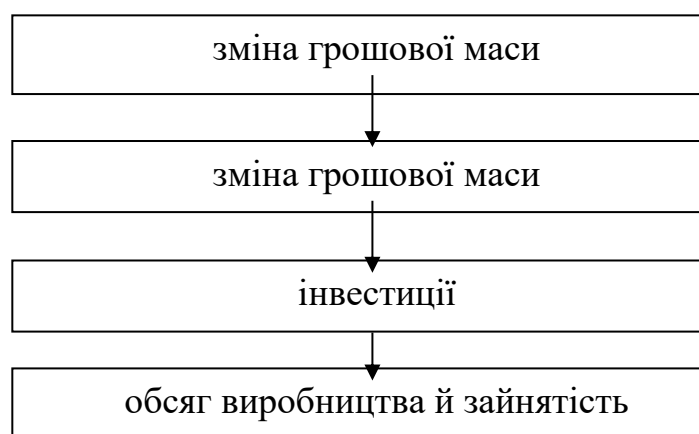


Рисунок 23.5 - Передавальний механізм грошово-кредитної політики в кейнсіанській теорії



Рисунок 23.6 - Передавальний механізм грошово-кредитної політики в монетаризмі

23.2. Інструменти грошово-кредитної політики. Механізм регулювання банківських операцій залежить від форм організації банківської діяльності в країні, місця, ролі й функцій центрального банку, ступеня його незалежності від уряду інших факторів. Він включає як методи й інструменти регулювання готівкових і безготівкових банківських операцій, так і конкретні форми контролю за динамікою грошової маси, банківських процентних ставок і банківською ліквідністю на макро- і мікроекономічному рівні.

Ст. 25 Закон України « Про Національний банк»: засоби та методи грошово –кредитної політики

- визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для банків
- процентна політика
- рефінансування банків
- управління золотовалютними резервами
- операції за цінними паперами (крім цінних паперів що підтверджують корпоративні права), у т.ч. казначейськими зобов'язаннями, на відкритому ринку
- регулювання імпорту та експорту капіталу
- запровадження на строк до шести місяців вимоги щодо обов'язкового продажу
- частини надходжень в іноземній валюті

Досягнення поставлених завдань з управління платіжним оборотом у єдиному економічному просторі досягається центральним банком шляхом розробки й реалізації комплексу заходів на макроекономічному рівні, а також за допомогою регулювання операцій окремих банківських установ або їх груп.

Вибір інструментів грошово-кредитної політики залежить від завдань, які вирішуються на конкретному етапі економічного розвитку. На початкових етапах переходу до ринкових відносин найбільш результативними є наприклад, прямі механізми втручання центрального банку в грошово-кредитну сферу. З розвитком ринкових відносин спостерігається перехід до опосередкованих (економічних) методів державного управління грошовим оборотом.

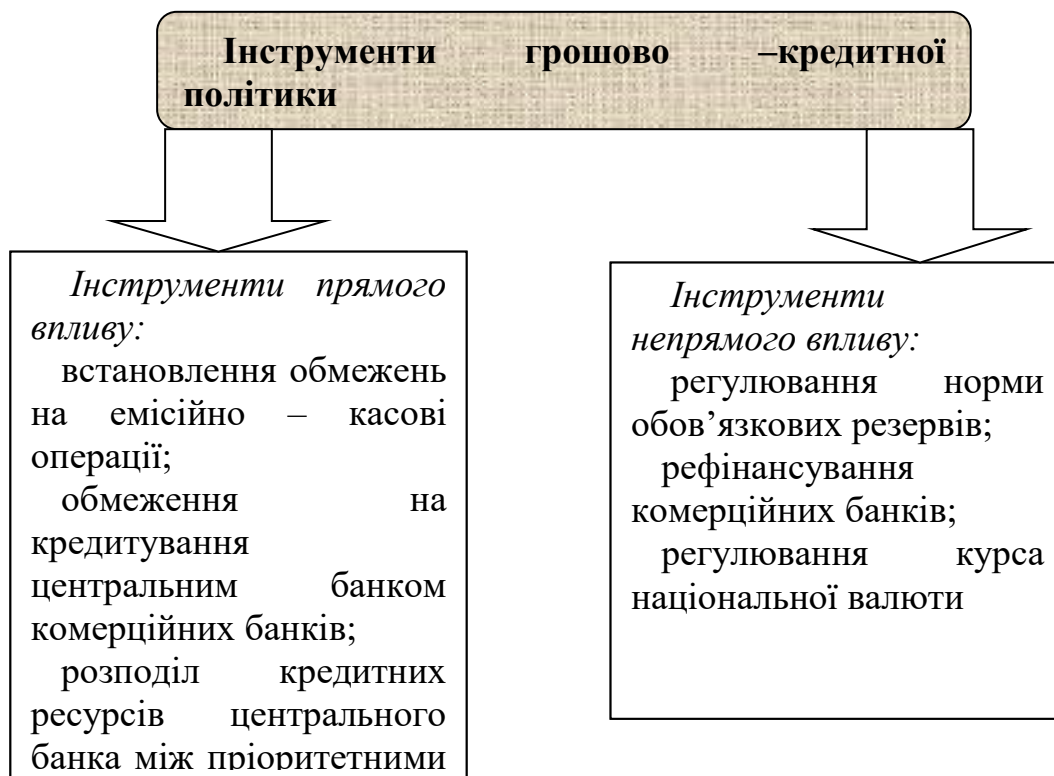


Рисунок 23.7- Характеристика інструментів грошово-кредитної політики

Кожний із зазначених механізмів має набір власних інструментів формування та вдосконалення, яких здійснюється десятиріччями і дає можливість вирішити комплекс проблем грошової політики.

Заходи грошової стабілізації не можуть бути ефективними при перевищенні оптимально припустимого (більше 3-4% ВВП) дефіциту державного бюджету та від'ємного сальдо платіжного балансу.

Реалізація заходів монетарної політики потребує обов'язкового вираховування складності системи та неоднозначного реагування грошового обігу на різні інструменти грошово-кредитної політики та консерватизм монетарної сфери, що визначається наявністю в її структурі сил, які діють у

протилежних напрямках і уповільнюють реакцію. Наприклад, жорстка емісійна політика (обмеження емісії) компенсується зростанням швидкості обігу грошей. Консерватизм монетарної сфери робить неприпустимим застосування різких корекцій динаміки грошових агрегатів. Ефект від „шокових” заходів грошової політики може бути лише тимчасовим і не забезпечує позитивних результатів, а як правило, супроводжується дестабілізацією.

Стабільність грошової одиниці – це відносна незмінність вартості, яку представляє грошова одиниця в обігу, що виражається в купівельній спроможності грошей.

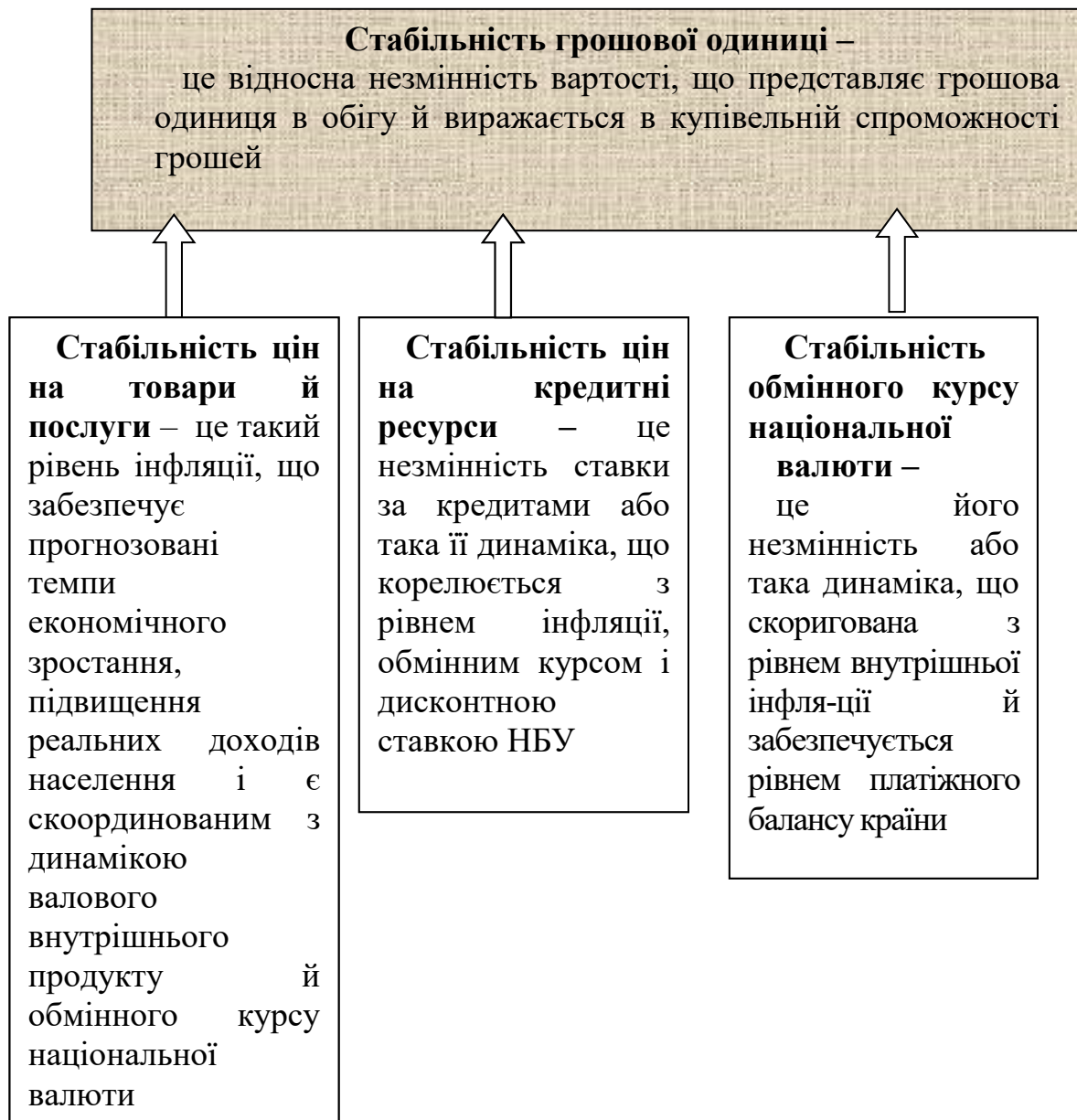


Рисунок 23.8-. Стабільність грошової одиниці

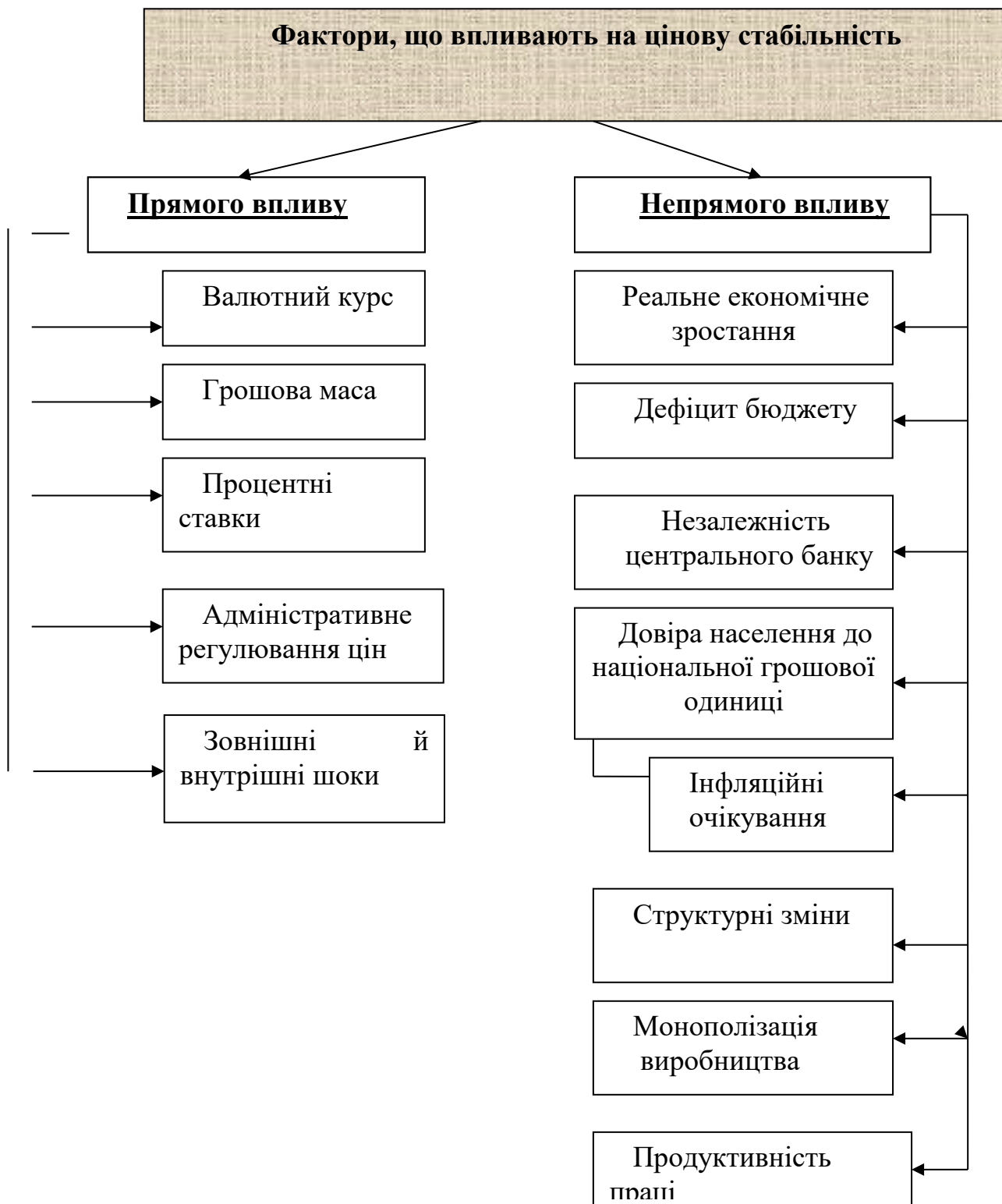


Рисунок 23.9 - Фактори впливу на цінову стабільність

Найчастіше в економічній літературі подаються такі визначення цінової стабільності:

- утримання зростання внутрішніх цін на певному рівні;
- запобігання значній інфляції чи дефляції;
- підтримання зростання загального рівня цін на допустимому рівні;
- зниження і закріплення інфляційних процесів на прийнятому рівні;
- стабільність інфляційних очікувань;
- середовище, в якому економічні агенти можуть приймати економічні рішення без урахування коливань загального цінового рівня;
- щорічне зростання гармонізованого індексу споживчих цін не більш як на 2% (для зони євро).

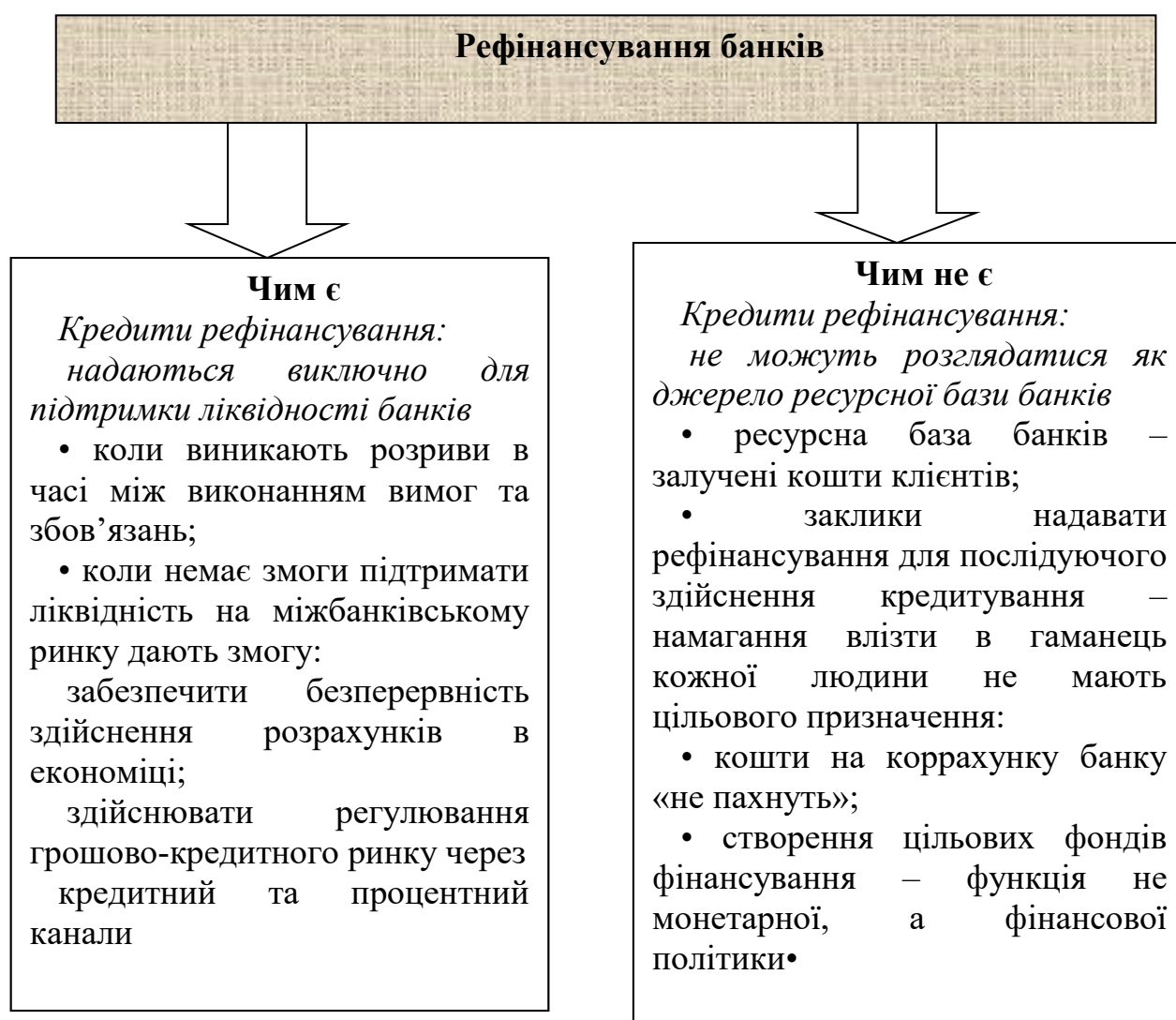


Рисунок 23.10 – Характеристика рефінансування банків

Кредити рефінансування надаються лише в межах визначених монетарних параметрів:

- обсяг регулюючих операцій визначається на підставі аналізу ситуації на ринку;
- індивідуальні рішення ухвалюються лише за наявності висновку про відповідність цільовим монетарним параметрам лише платоспроможним банкам;
- банк також не повинен мати простроченої заборгованості за кредитами Національного банку та несплаченої пені під надійне забезпечення;
- ДОУ, депозитні сертифікати НБУ, облігації МФО, іноземна валюта;
- залежно від ліквідності інструменту/об'єкту застави визначається можливий розмір кредиту від вартості застави на платній основі - за користування кредитами рефінансування стягується обґрунтована плата;
- розмір ставки за кредитами рефінансування прив'язаний до розміру облікової ставки.



Рисунок 23.11 – Класифікація кредитів рефінансування

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ КОНТРОЛЮ РІВНЯ ЗАСВОЄННЯ ПРОГРАМИ З КУРСУ ДИСЦИПЛІНИ «ФІНАНСИ, ГРОШІ ТА КРЕДИТ»

1. Предмет науки про фінанси. Суб'єкти й об'єкти фінансових відносин.
2. Характеристика фінансів як історичної категорії, передумови їх виникнення.
3. Фінанси як економічна категорія: визначення, ознаки, зв'язок з грошима.
4. Фінансові категорії.
5. Зв'язок фінансів з іншими вартісними економічними категоріями (ціною, заробітною платою, кредитом).
6. Функції фінансів, їх зв'язок. Дискусійні питання щодо функцій фінансів.
7. Суспільне призначення фінансів та їх об'єктивна необхідність.
8. Вплив фінансів на суспільне виробництво (якісний і кількісний вплив, напрями впливу) та їх роль у ринковій економіці.
9. Сутність, склад і характеристика фінансової системи за її внутрішньою будовою.
10. Взаємозв'язок між сферами і ланками фінансових відносин.
11. Сутність, склад і характеристика фінансової системи за її організаційною структурою.
12. Органи управління та інституції фінансової системи: склад, функції і зв'язок зі сферами і ланками фінансової системи.
13. Поняття і завдання фінансової політики, її зв'язок з економічною політикою. Фінансова стратегія і фінансова тактика.
14. Характеристика типів фінансової політики.
15. Зміст напрямів фінансової політики. Характеристика сучасної фінансової політики України за її окремими напрямками.
16. Фінансова політика в умовах фінансової кризи. Стабілізація фінансового стану в Україні та шляхи її забезпечення.
17. Поняття фінансового механізму і його складові елементи. Зв'язок фінансового механізму з господарським механізмом і фінансовою політикою.
18. Фінансові методи впливу на соціально-економічний розвиток держави.
19. Характеристика форм фінансового забезпечення розширеного відтворення.
20. Фінансове регулювання як підсистема фінансового механізму. Методи фінансового регулювання.
21. Фінансове планування: сутність, завдання, принципи і методи. Роль фінансового планування під час переходу до ринку.
22. Зміст і призначення фінансового контролю, його об'єкти і суб'єкти. Функції суб'єктів фінансового контролю.
23. Характеристика видів, форм і методів фінансового контролю.

24. Система фінансових планів, їх характеристика.
25. Управління фінансами і його види. Об'єкти і суб'єкти управління, функції останніх. Менеджмент державних фінансів. Фінансовий менеджмент підприємницьких структур. Податковий менеджмент.
26. Характеристика фінансових важелів та стимулів як складових фінансового механізму. Фінансові показники. Фінансові норми і нормативи. Фінансові стимули.
27. Правове регламентування фінансових відносин та фінансової діяльності.
28. Сутність фінансів підприємств, їх функції та принципи організації.
29. Внутрішні та зовнішні фінансові відносини суб'єктів господарювання.
30. Порядок розподілу грошових надходжень від реалізації продукції, робіт і послуг.
31. Поняття фінансових ресурсів підприємств, характеристика їх складу.
32. Джерела формування фінансових ресурсів новостворюваних і функціонуючих підприємств.
33. Класифікація фінансових ресурсів.
34. Поняття доходів і витрат підприємства, їх класифікація.
35. Фінансові результати діяльності підприємств та макро- і мікро-економічні чинники, які їх визначають.
36. Особливості фінансів установ і організацій соціальної сфери.
37. Характеристика методів організації фінансової діяльності підприємств (принципи, мета, зміст і роль кожного методу).
38. Особливості організації і функціонування фінансів підприємств різних форм власності та видів діяльності.
39. Сутність державних фінансів, їх призначення і роль.
40. Становлення і розвиток державних фінансів України.
41. Фінансові ресурси держави, їх склад і джерела формування.
42. Фінансові методи державного регулювання економіки.
43. Об'єктивна необхідність, сутність і функції податків.
44. Класифікація податків за різними ознаками. Характеристика податків, виділених у процесі їх класифікації.
45. Прямі і непрямі податки, їх сутність, переваги і недоліки.
46. Елементи системи оподаткування.
47. Взаємозв'язок між такими поняттями, як податки, податкова система і податкова політика.
48. Сутність і наукові принципи побудови податкової системи.
49. Податкова система України, її характеристика і принципи побудови.
50. Становлення та розвиток податкової системи України, її сучасний стан.
51. Економічний зміст, форма і матеріальне втілення бюджету. Відмінності бюджету від інших ланок фінансової системи.
52. Функції бюджету як економічної категорії.
53. Місце бюджету у розподілі вартості ВВП і шляхи його впливу на цей розподіл.

54. Державний бюджет як універсальний інструмент контролю і основний фінансовий план держави.
55. Роль бюджету у соціально-економічному розвитку держави.
56. Бюджетна система: поняття, склад, принципи побудови.
57. Ієрархічна будова бюджетної системи України.
58. Бюджетний устрій, його сутність і основи.
59. Критерії розмежування доходів і видатків між ланками бюджетної системи.
60. Міжбюджетні відносини і необхідність їх регулювання.
61. Міжбюджетні трансферти. Зміст кожного з їх видів і практика використання в Україні.
62. Бюджетна резолюція, її зміст і призначення.
63. Поняття бюджетного процесу і його етапи (зміст кожного, задіяні органи і їх функції).
64. Бюджетні права органів законодавчої і виконавчої влади (Верховна Рада України, Президент, місцеві Ради народних депутатів, Кабінет Міністрів України, фінансові управління і відділи місцевих Рад).
65. Казначейська система виконання державного бюджету.
66. Економічна сутність бюджетних доходів і видатків, форми їх вияву і матеріального втілення.
67. Взаємозв'язок бюджетних доходів і видатків з державними доходами і видатками.
68. Роль доходів і видатків державного бюджету в соціально-економічному розвитку країни.
69. Фактори, які визначають склад бюджетних доходів і вибір джерел їх формування.
70. Фактори, які визначають склад і структуру видатків бюджету.
71. Класифікація бюджетних доходів.
72. Джерела формування доходів державного бюджету. Аналіз тенденцій, які простежуються в дохідній частині Державного бюджету України.
73. Загальний і спеціальний фонди Державного бюджету України.
74. Класифікація бюджетних видатків. Характеристика структури видатків Державного бюджету України.
75. Аналіз тенденцій, які простежуються у видатковій частині Державного бюджету України.
76. Секвестр: зміст поняття, мета і умови проведення. Захищені статті Державного бюджету України.
77. Бюджетне фінансування: сутність поняття, принципи і форми бюджетного фінансування.
78. Бюджетний дефіцит: сутність, причини виникнення і заходи щодо зменшення його розміру. Поняття касового дефіциту бюджету.

79. Джерела фінансування бюджетного дефіциту, економічні наслідки їх застосування. Поняття місцевих фінансів, їх склад і призначення. Складові елементи фінансів місцевих органів влади.
80. Об'єкти і суб'єкти місцевих фінансів.
81. Економічна сутність, форма прояву і матеріальний зміст місцевих бюджетів.
82. Ієрархічна будова місцевих бюджетів.
83. Склад і структура доходів місцевих бюджетів. Власні і передані доходи.
84. Склад і структура видатків місцевих бюджетів. Поточні видатки і видатки розвитку.
85. Зміцнення фінансової незалежності місцевого самоврядування в Україні.
86. Необхідність створення та призначення державних цільових фондів. Принципи їх організації.
87. Джерела формування доходів і напрями видатків: Пенсійний фонд; Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності; Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття; Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві; Фонд України соціального захисту інвалідів.
88. Сутність державного кредиту, його необхідність і роль у формуванні фінансових ресурсів держави. Відмінності державного кредиту від банківського.
89. Функції державного кредиту.
90. Види і форми державного кредиту, їх зміст і характеристика.
91. Класифікація державних позик.
92. Поняття державного боргу. Поточний і капітальний державний борг. Вплив державного боргу на фінансову безпеку держави.
93. Методи управління державним боргом, їх характеристика.
94. Зовнішній і внутрішній державний борг України: склад, причини виникнення, наслідки існування та заходи щодо його скорочення.
95. Обслуговування державного боргу.
96. Економічна необхідність, передумови виникнення і роль страхування. Особливості фінансових відносин у сфері страхування.
97. Поняття страхування, його функції та ознаки.
98. Суб'єкти страхових відносин: страховик, страхувальник, застрахований і отримувач.
99. Форми і методи страхового захисту. Характеристика системи страхових фондів.
100. Класифікація страхування за об'єктами і за ознакою ризику.
101. Характеристика майнового, особистого, соціального, медичного страхування, а також страхування відповідальності і фінансових ризиків.
102. Поняття страхового ринку, його організаційна структура.
103. Державний нагляд за страховою діяльністю в Україні, його організація і зміст.

104. Розвиток страхового ринку в Україні, його стан на сучасному етапі.
105. Поняття фінансового ринку і його сегментів.
106. Передумови виникнення фінансового ринку, його роль у ринковій економіці.
107. Взаємозв'язок фінансового ринку зі сферами і ланками фінансової системи і його місце у розподільних процесах.
108. Призначення і функції грошового ринку, ринку кредитних ресурсів, ринку цінних паперів і ринку фінансових послуг.
109. Класифікація фондового ринку (за характером руху інструментів і за формою його організації).
110. Суб'єкти фінансового ринку (емітенти, інвестори, посередники, інфраструктура); склад і роль кожної групи суб'єктів.
111. Місце і роль держави на фінансовому ринку.
112. Поняття та характеристика цінних паперів згідно з чинним законодавством.
113. Характеристика інструментів фінансового ринку, їх склад.
114. Інструменти власності і позики. Похідні цінні папери.
115. Характеристика і призначення державних цінних паперів.
116. Фондова біржа та її функції.
117. Сутність, призначення і роль міжнародних фінансів.
118. Світові фінансові потоки: валютні, кредитні, фінансові ринки, їх характеристика.
119. Фінанси ООН і ЄС.
120. Міжнародні фінансові інституції, їх завдання, сфери діяльності, формування капіталів та ресурсів (Міжнародний валютний фонд, Група Світового банку, Банк міжнародних розрахунків, Європейський інвестиційний банк, Європейський банк реконструкції та розвитку).
121. Сутність та функції грошей.
122. Історичні форми та види грошей і їхня еволюція.
123. Функції грошей та їхня характеристика.
124. Концепції походження грошей (кількісна теорія, теорія грошей класичної школи політекономії тощо).
125. Гроші як загальний еквівалент і абсолютно ліквідний актив.
126. Відмінності золотих і паперових грошей.
127. Відмінності паперових і кредитних грошей.
128. Електронні гроші та їхній розвиток в Україні.
129. Вартість грошей та методи їхнього вимірювання.
130. Роль грошей у розвитку ринкової економіки.
131. Сутність та структура грошового обігу.
132. Класифікація грошових потоків.
133. Запас грошей і грошовий дохід.
134. Структура грошового обігу і його моделі.
135. Організація прогнозування і регулювання готівкового обігу.

136. Умови і принципи організації безготівкового платіжного обігу.
137. Форми безготівкових розрахунків.
138. Грошова маса та її структура. Показники вимірювання грошової маси.
139. Дайте оцінку обсягу і структури грошової маси в Україні.
140. Грошові агрегати та їх характеристика (M0; M1; M2; M3).
141. Грошова база.
142. Закон грошового обігу та його зміст. Сталість грошей та механізми її забезпечення.
143. Механізми поповнення маси грошей та їхній обіг.
144. Сутність понять «випуск» та «емісія» грошей.
145. Швидкість обігу грошей і її характеристика.
146. Сутність та механізми «грошового мультиплікатора».
147. Сутність грошового (монетарного) ринку і його структура.
148. . Об'єкти, суб'єкти та інструменти грошового ринку.
149. Схема руху грошових потоків на фінансовому ринку (пряме фінансування, непряме фінансування тощо).
150. Міжбанківський ринок грошей.
151. .Кредитні гроші, їх суть і види в умовах сучасної ринкової економіки.
152. Сучасний монетаризм і неокейсіанство, їх застосування в грошово-кредитній політиці.
153. Заощадження та інвестиції в механізмі грошового ринку, особливості їх структури і динаміки в Україні.
154. Модель грошового ринку і фактори, що забезпечують його рівновагу в сучасних умовах.
155. Міжбанківський ринок грошей, його функції та особливості фінансових інструментів.
156. Обліковий ринок, його функції та особливості фінансових інструментів.
157. Особливості та механізм функціонування світового ринку капіталів.
158. Теоретичні моделі і «номінальний попит».
159. «Грошові захисники» і «номінальний попит».
160. Пропозиція грошей на фінансовому ринку та її залежність.
161. Компоненти грошової бази та пропозиції грошей.
162. Роль банківської системи у формованій пропозиції грошей.
163. Емісія готівкових грошей (емісійно-касове регулювання).
164. Рівновага на грошовому ринку та процент.
165. Суть грошової системи та її елементи
166. Призначення грошової системи та її місце в економічній системі країни.
167. Основні типи грошових систем та їхня характеристика.

168. Класифікація типів грошових систем.
169. Еволюція грошових систем.
170. Сучасна грошова система України та її характеристика.
171. Особливості функціонування об'єднаної грошової системи.
172. Класифікація розрахунків.
173. Організація розрахунків.
174. Розрахунки із застосуванням платіжних доручень.
175. Розрахунки платіжними вимогами.
176. Розрахунки із застосуванням платіжних вимог-доручень.
177. Механізм здійснення розрахунків чеками.
178. Механізм використання векселя у платіжному обороті.
179. Розрахунки акредитивами та механізм сплати.
180. Міжбанківські кореспондентські відносини.
181. Сутність, форми і причини інфляції.
182. Теоретичні концепції інфляції.
183. Види інфляції.
184. Наслідки інфляції.
185. Особливості інфляції в Україні.
186. Показники вимірювання інфляції.
187. Методи регулювання інфляції.
188. Сутність грошових реформ та їхня класифікація.
189. Моделі грошових реформ і їх функції.
190. Моделі і таргетування інфляції
191. Походження і сутність кредиту. Об'єкт і суб'єкт кредиту.
192. Перетворення грошей на капітал та розвиток кредиту.
193. Функції та роль кредиту.
194. Функціональні характеристики інших кредитних відносин.
195. Форми кредиту та їхня загальна характеристика.
196. Характерні ознаки кредиту в ринковій економіці.
197. Характеристика окремих видів кредиту.
198. Переваги використання лізингу в розвитку економіки України.
199. Державний кредит та його види.
200. Комерційні кредити.
201. Банківський кредит його види і ознаки.
202. Система банківського кредитування.
203. Принципи банківського кредитування.
204. Форми забезпечення кредитів.
205. Методи банківського кредитування.
206. Механізм банківського кредитування.
207. Оцінка платоспроможності підприємств при отриманні кредиту.
208. Відсоток загального кредиту (позиковий кредит). Норма відсотка (відсоткова ставка).
209. . Вартість кредиту.

- 210. Роль кредиту в розвитку ринкових відносин.
- 211. Кредитна система та її структура.
- 212. Національний банк України та його функції.
- 213. Державні банки: ознаки, функції та управління.
- 214. Акціонерні банки — основні ланки кредитної системи.
- 215. Функції та види банків нижчого рівня.
- 216. Ознаки та характеристика кооперативних банків.
- 217. Капітал банку, його види та управління ним.
- 218. Активні операції банків та їхня структура.
- 219. Пасивні операції банків та їхня структура.
- 220. Комісійно-посередницькі операції банків.
- 221. Депозитні операції банків. Вклади та їхні типи.
- 222. Ризик та управління ним.
- 223. Банківські об'єднання та їхні типи.
- 224. Міжбанківські кореспондентські відносини.
- 225. Міжбанківський ринок грошей.
- 226. Надлишковий резерв, хто його визначає.
- 227. Грошово-кредитна політика національного банку.
- 228. Інструменти грошово-кредитної політики.
- 229. Політика центрального банку щодо обов'язкового резервування.
- 230. Міжнародний кредит та характеристика міжнародних операцій.
- 231. Недоліки у використанні міжнародних кредитів в Україні.
- 232. Сутність та особливості іпотечного кредиту. Організація роботи банків з клієнтами та кредитний договір
- 233. Загальна характеристика основних спеціалізованих фінансово-кредитних інститутів.
- 234. Валютні відносини та валютні системи.
- 235. Валюта та конвертованість валюти.
- 236. Валютний курс та курсова політика.
- 237. Види та порядок визначення валютних курсів.
- 238. Регулювання валютних курсів та валютний коридор.
- 239. Загальна характеристика та структура валютного ринку.
- 240. Валютні операції.
- 241. Валютні ризики і методи валютного страхування.
- 242. Платіжний баланс та його структура.
- 243. Методи балансування та формування платіжного балансу.
- 244. Загальна характеристика основних міжнародних кредитних організацій.
- 245. Фінансова репресія держави.
- 246. Грошово-кредитний суверенітет

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бастейбл Ч. Ф. Суспільні фінанси / За ред. С. П. Захарченкова. – 3-е вид., перероб. і допов. – Харків : Віват, 2016. – 37-54.
2. Вдовенко Л. О., Сушко Н. М., Фаюра Н. Д. Фінанси: Навч. посіб. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — С. 4–16.
3. Венгер, В. В. Фінанси : навч. посіб. / В. В. Венгер ; М-во освіти і науки України, Київ. екон. ін-т менеджменту "ЕКОМЕН". – К. : ЦУЛ, 2017. – 427 с.
4. Габбард Р. Г. Гроші, фінансова система та економіка: (Пер з англ.) / Глен Р. Габбард; Наук. ред. пер. М. Савлук, Д. Олесневич. – К.: КНЕУ, 2009. – 889 с.
5. Гроші та кредит : навч. посібник / І. В. Алексєєв, М. К. Бондарчук. - Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. – 216 с.
6. Гроші та кредит: підручник / П. Г. Ільчук, О. О. Коць, І. Ю. Кондрат, Н. Б. Ярошевич. – Львів: Видавець ПП Сорока Т. Б., 2016. -412с.
7. Гроші та кредит: підручник / П.Г.Ільчук, О.О.Коць, І.Ю.Кондрат, Н.Б. Ярошевич. – Львів: Видавець ПП Сорока Т.Б., 2016. – 412с.
8. Гриценко, А. Інститут таргетування інфляції: зарубіжний досвід і перспективи запровадження в Україні [Текст] : наукова доповідь /А. А. Гриценко, Т. О. Кричевська, О. І. Петрик / Інститут еконо-міки та прогнозування НАН України. – К., 2008. – С. 6. – ISBN978-966-02-4719-2.
9. Гроші та кредит: Підручник / За ред. Б. С. Івасіва. – Т.: Картбланш, 2013. – 510 с.
10. Гроші та кредит : навч.-метод. посіб. для студентів, що навчаються за фахом 6.050107 – Економіка підприємства (кредит.-модул. система) / Нар. укр. акад., [каф. економіки підприємства ; авт.-упоряд. Г.Б. Тимохова]. – Харків : Вид-во НУА, 2014.
11. Гурова К. Д., Шелест О. Л., Колупаєва І. В.. Фінанси, гроші та кредит: Навч. пос. – Х.: Світ Книг, 2015. – 672 с.
12. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення : монографія / О. М. Алимів, А. І. Даниленко, В. М. Трегобчук [та ін] ; Об'єднаний ін-т економіки. – К. : Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005. – 540 с.
13. Міжнародні фінанси : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Ю. Г. Козак, Н. С. Логвінова, В. В. Ковалевський та ін. ; за ред. Ю. Г. Козака, Н. С. Логвінової, В. В. Ковалевського. – 2-е вид., переробл. і допов. – К. : ЦУЛ, 2017. – 639 с.
14. Міжнародні фінанси [тескт] навч. посіб. 5-те вид. перероб. та доп./ за ред. Козака Ю. Г.– Київ – Катовіце.: Центр учбової літератури, 2014.
15. Романенко, О. Р. Фінанси : підручник для ВНЗ / О.Р. Романенко ; Міністерство освіти і науки України. – Київ : Центр учбової літератури, 2016. – 310 с.

16. Сталий розвиток місцевих громад: підручник (кол.вставки)/ М.О. Клименко, О.М. Клименко, Л.В. Клименко. – Київ: Видавничий дім «Кондор», 2018. – 296 с.
17. Стельмах, В. С. Грошово-кредитна політика в Україні [Текст] /В. С. Стельмах, А. О. Єпіфанов, Н. І. Гребеник, В. І. Міщенко / заред. В. І. Міщенко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, КОО,2013. – 421 с.
18. Тимохова Г.Б. Фінанси : метод. рек. для студентів, які навчаються за спеціальністю 051 – Економіка / Нар. укр. акад., [каф. економіки підприємства ; авт.-упоряд. Г. Б. Тимохова]. – Харьков : Изд-во НУА, 2017. –88 с.
19. Тимохова Г. Б. Гроші та кредит : Навч. посіб. для студ. екон. спец. / Г. Б. Тимохова ; Нар. укр. акад. [Каф. менеджменту] – Х. : Вид-во НУА, 2007. – 164 с.
20. Управління державним боргом : навч. посіб. / О. О. Прутська, О. А. Сьомченков, Ж. В. Гарбар [та ін.] ; КНТЕУ, ВТЕІ. – Вінниця : [Балюк І. В.], 2009. – 217 с.
21. Фінанси, гроші та кредит : навч. посібник / Н. О. Шпак, Н. Б. Ярошевич, О. Я. Побурко. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. – 416 с.
22. . Фінанси: Навчальний посібник в 2-х частинах/ [Баранова В.Г., Волохова І.С., Хомутенко В.П. та ін.] за заг. ред. Баранової В.Г. – Одеса: Атлант, 2015.
23. Фінанси України : навч. посіб. / М. І. Карлін, О. А. Івашко, Н. В. Проць [та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. М. І. Карліна, канд. екон. наук, доц. О. А. Івашко.. – К.: Видавничий дім «Кондор», 2018. – 332 с
24. Фінанси у схемах та таблицях : навчально-методичний посібник / О. С. Поважний, В. В. Петрушевська, Н. О. Шира – К.: Кондор-Видавництво, 2016. – 440 с
25. Фінансова безпека банківського сектору України: теорія, методологія, практика: Монографія. Ніколаєнко Ю.В. Видавничий дім «Кондор», 2017. – 256 с.
26. Юхименко П.І Теорія монетаризму.: Навч. пос. - К.: Кондор, 2018. - 386 с.

Інформаційні ресурси

1. Офіційний сайт Міністерства фінансів України – Режим доступу: www.minfin.gov.ua
2. Офіційний веб-портал Верховної ради України – Режим доступу: www.rada.gov.ua
3. Офіційне інтернет-представництво Національного банку України – Режим доступу: www.bank.gov.ua
4. Офіційний портал Державної фіскальної служби України – Режим доступу: sfs.gov.ua
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України – Режим

доступу: www.ukrstat.gov.ua

6. Офіційний сайт Державної служби зайнятості –Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/index>

7. Веб-портал Державної казначейської служби України – Режим доступу: treasury.gov.ua/main/uk/index

8. Офіційний сайт Державної міграційної служби України – Режим доступу: www.dmsu.gov.ua

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Інформаційний обсяг навчальної дисципліни.....	5
Тема 1. Сутність та функції фінансів	13
Тема 2. Фінансова політика та фінансовий механізм.....	25
Тема 3. Податкова система держави	51
Тема 4. Сутність, призначення й роль бюджету держави.....	72
Тема 5. Бюджетний устрій і бюджетна система.....	83
Тема 6. Бюджетний дефіцит.....	108
Тема 7. Місцеві фінанси	123
Тема 8. Державний кредит	Ошибка! Закладка не определена.
Тема 9. Фінанси суб'єктів господарювання .	Ошибка! Закладка не определена.
Тема 10. Фінанси населення.....	Ошибка! Закладка не определена.
Тема 11. Міжнародні фінанси	Ошибка! Закладка не определена.
Тема 12. Фінансова безпека держави	Ошибка! Закладка не определена.
Тема 13. Сутність і функції грошей та грошового обігу...	Ошибка! Закладка не определена.
Тема 14. Грошовий оборот і грошові потоки	Ошибка! Закладка не определена.
Тема 15. Грошові системи	Ошибка! Закладка не определена.
Тема 16. Інфляція. Система антиінфляційних заходів	Ошибка! Закладка не определена.
Тема 17. Валютний курс і валютне регулювання	Ошибка! Закладка не определена.
Тема 18. Кількісна теорія грошей і сучасний монетаризм	Ошибка! Закладка не определена.
Тема 19. Кредит у ринковій економіці.....	Ошибка! Закладка не определена.
Тема 20. Кредитні системи	Ошибка! Закладка не определена.
Тема 21. Центральний банк та його роль в економіці	Ошибка! Закладка не определена.
Тема 22. Комерційні банки як основна ланка кредитної системи	Ошибка! Закладка не определена.
Тема 23. Реалізація грошово-кредитної політики.....	125
Тема 24. Спеціалізовані фінансово-кредитні установи.....	Ошибка! Закладка не определена.
Перелік питань для контролю рівня засвоєння програми з курсу дисципліни «Фінанси, гроші та кредит».....	137
Рекомендована література	145
Словник основних термінів.....	Ошибка! Закладка не определена.
Зміст	148

Навчальне видання

ТИМОХОВА Галина Борисівна

ФІНАНСИ, ГРОШІ ТА КРЕДИТ
НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК
для студентів вищих навчальних закладів

В авторській редакції
Комп'ютерний набір Тимохова Г.Б.